

Faculteit Rechtsgeleerdheid

Academiejaar 2014-2015

**EMPIRISCHE STUDIE VAN DE RECHTEN VAN DE LANGSTLEVENDE
ECHTGENO(O)T(E) IN DE OVERGANGSTIJD VAN HET ANCIEN
RÉGIME NAAR DE BELGISCHE ONAFHANKELIJKHEID**

Masterproef van de opleiding

‘Master in de rechten’

Ingediend door

Els Vyncke

(studentennummer: 01004168)

Promotor: Prof. dr. Georges Martyn

Commissaris: Prof. dr. Dirk Heirbaut

VOORWOORD

Iudex non calculat. Met dit adagium wordt gekscherend wel eens beweerd dat juristen en wiskunde niet samengaan. Hoewel er in deze uitspraak een kern van waarheid zit, zou ik toch willen verzoeken om niet alle juristen over dezelfde kam te scheren. Hopelijk bewijst deze masterproef dat rechtenstudenten toch enigszins wiskundig vaardig zijn. Hierbij zou ik graag van de gelegenheid gebruik maken om dr. Delphine De Smet te bedanken. Met haar hulp en ondersteuning leerde ik met het statistisch programma SPSS werken, wat essentieel bleek voor dit onderzoek.

Daarnaast wil ik ook graag mijn dank betuigen aan mijn grote broer, Bart. Met een goed hart en een kritische blik heeft hij mijn tekst grondig nagelezen. Mijn zus en mijn mama wil ik dan weer bedanken voor de gezellige en smakelijke momenten van ontspanning. Mijn dank gaat eveneens uit naar mijn papa, die er jaren geleden al van overtuigd was dat ik een rechtenopleiding tot een goed eind zou kunnen brengen.

Mijn promotor, professor dr. Martyn, verdient ook een woord van dank. Het ontcijferen van 200 jaar oude notariële akten was heus niet gelukt zonder zijn geduldige en ervaren begeleiding. De rijkdom aan kennis die zowel hij als professor dr. Heirbaut met de studenten delen, bracht voor velen frustraties met zich mee, maar voor sommigen een enorme interesse in de rechtsgeschiedenis. Ik reken mezelf tot deze laatste groep.

Els Vyncke

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	I
INHOUDSTAFEL	II
INLEIDING	1
DEEL I: HET GEVOERDE ONDERZOEK.....	3
HOOFDSTUK I. ONDERZOEKSVRAAG	3
HOOFDSTUK II. ONDERZOEKSDOMEIN.....	3
HOOFDSTUK III. METHODE	5
DEEL II: DUIDING VAN HET KADER	9
HOOFDSTUK I. HET NOTARIAAT	9
<i>Afdeling I. De notaris</i>	<i>9</i>
<i>Afdeling II. Franciscus Petrus Coussement</i>	<i>17</i>
HOOFDSTUK II. FAMILIAAL VERMOGENSRECHTELIJKE BESCHERMING	21
<i>Afdeling I. Erfrecht.....</i>	<i>21</i>
<i>Afdeling II. Huwelijksvermogensrecht</i>	<i>23</i>
<i>Afdeling III. Beschermingstechnieken ten voordele van de langstlevende</i>	<i>27</i>
§1. Beding van ongelijke verdeling.....	28
§2. Beding van vooruitmaking	29
§3. Contractuele erfstelling	29
§4. Keuzebeding.....	30
§5. Inbreng	31
§6. Douarie: costumier of conventioneel.....	31
§7. Houdenisse	32
HOOFDSTUK III. NORMATIEVE BRONNEN	33
DEEL III: DE RECHTEN VAN DE LANGSTLEVENDE IN DE NORMATIEVE	
TEKSTEN EN IN DE BRONNEN UIT DE PRAKTIJK	38
HOOFDSTUK I. DE LANGSTLEVENDE TIJDENS HET ANCIEN RÉGIME	38
<i>Afdeling I. De politieke situatie en haar invloed op het recht.....</i>	<i>38</i>
<i>Afdeling II. De stedelijke costumen van Gent</i>	<i>39</i>
<i>Afdeling III. De huwelijkscontracten</i>	<i>46</i>
§1. De akten zelf en de partijen	46
§2. De bedingen ten voordele van de langstlevende	50

HOOFDSTUK II. DE LANGSTLEVENDE TIJDENS DE FRANSE REVOLUTIE	59
<i>Afdeling I. De politieke situatie en haar invloed op het recht</i>	59
<i>Afdeling II. De revolutionaire wetgeving</i>	60
<i>Afdeling III. De huwelijkscontracten</i>	62
HOOFDSTUK III. DE LANGSTLEVENDE ONDER DE GELDING VAN DE NAPOLEONTISCHE WETGEVING	63
<i>Afdeling I. De politieke situatie en haar invloed op het recht</i>	63
<i>Afdeling II. Het Burgerlijk Wetboek</i>	64
§1. Voorbereidende werken	65
§2. De rechten van de langstlevende	67
§3. Overgangsrecht.....	78
<i>Afdeling III. De huwelijkscontracten</i>	83
§1. De akten zelf en de partijen	83
§2. De bedingen ten voordele van de langstlevende	89
HOOFDSTUK IV. EVOLUTIES IN DE HUWELIJKSCONTRACTEN	99
DEEL IV: EINDCONCLUSIE	105
BIBLIOGRAFIE	107
BIJLAGEN	116
HOOFDSTUK I. CIJFERMATERIAAL	116
<i>Afdeling I. Huwelijkscontracten uit het Ancien Régime</i>	116
§1. Geen significant verband tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat	116
§2. Significant verband tussen wie meer vooruit kon nemen en wie de begunstigde was van de contractuele erfstelling (beide zonder gemeenschappelijke kinderen).....	120
<i>Afdeling II. Huwelijkscontracten onder napoleontische wetgeving</i>	121
§1. Significant verband tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat	121
§2. Geen significant verband tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat	124
<i>Afdeling III. Evoluties in de huwelijkscontracten</i>	127
§1. Significant verband tussen het verloop van de tijd en het gekozen stelsel.....	127
§2. Significant verband tussen het verloop van de tijd en het voorwerp van de vooruitmaking	131
§3. Significant verband tussen het verloop van de tijd en de contractuele erfstellingen.....	135
HOOFDSTUK II. VOORBEELD VAN EEN HUWELIJKSCONTRACT	141

INLEIDING

1. *Nie neut, nie pleuje*. Niet klagen, niet plooiën (maar blijven doorgaan). Het is sinds jaar en dag het levensmotto van menig Gentenaar.¹ Gentenaars hebben dan ook de naam om eigenzinnig en zelfs koppig te zijn. Van de originele stroppendragers tot de studentikoze bezetting van het Gravensteen, er zijn meerdere voorvallen die doen vermoeden dat ook de Gentenaars van weleer deze karaktertrekken vertoonden. Hoe zouden zij de overgangsperiode tussen het Ancien Régime en de Belgische onafhankelijkheid beleefd hebben?

Gedurende deze overgangsperiode vond er immers een opeenvolging van machtswissels plaats, die soms gepaard ging met een wijziging van het wetgevend kader. Deze veranderingen waren niet allemaal een ver-van-mijn-bedshow voor de inwoners van Gent. Aanpassingen aan het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht hadden bijvoorbeeld een impact op hun dagelijkse leven. Deze rechtsregelen beheersten immers niet enkel wat er met hun vermogen gebeurde tijdens hun huwelijk, maar ook na hun overlijden. De machthebbers hielden er echter niet altijd rekening mee wanneer de gewone man (en vrouw) op de straat hun langstlevende echtgeno(o)t(e) van een mooie oude dag wensten te verzekeren. Zouden de Gentenaars dan koppig geweigerd hebben te *pleuje* voor die machthebbers of zouden zij zich neergelegd hebben bij hetgeen hen van bovenaf opgelegd werd?

2. Een begin van antwoord op deze vraag is terug te vinden in huwelijkscontracten. In dergelijke overeenkomsten kon er immers afgeweken worden van de normatieve teksten. Een huwelijkscontract bood dus de mogelijkheid om eigenzinnig te zijn, zij het binnen bepaalde grenzen. In dit onderzoek werd een analyse gemaakt van de 266 huwelijkscontracten die één Gentse notaris verleed gedurende deze overgangsperiode. Door de inhoud van de normatieve bronnen en de resultaten van deze analyse naast elkaar te leggen, kunnen er voorlopige conclusies getrokken worden omtrent de rechten die de langstlevende echtgeno(o)t(e) in werkelijkheid genoot. Weze het echter duidelijk dat het hierbij om *voorlopige* conclusies gaat. De reden hiervoor is drieledig. In de eerste plaats

¹ Dit is misschien vooral zo gedurende de Gentse Feesten.

werd slechts een fractie van alle beschikbare huwelijkscontracten onderzocht.² Daarnaast is het ook niet duidelijk welk aandeel van de bevolking zonder huwelijkscontract trouwde en er bijgevolg (onbewust) voor koos om zich bij het gemeenrechtelijke regime neer te leggen.³ Tot slot is het ook niet absoluut zeker dat de koppels die wél voor een huwelijkscontract kozen, de inhoud van hun huwelijkse voorwaarden volledig zelf bepaald hebben. Het is immers niet uit te sluiten dat de notaris een invloed had op de inhoud van de huwelijkscontracten.

Wegens deze beperkingen is verder onderzoek vereist vooraleer uitspraken op basis van de analyses geëxtrapoleerd kunnen worden naar een grotere populatie. Hierbij dient vermeld te worden dat in het verleden ook reeds onderzoek naar deze materie verricht werd, door onder andere PHILIPPE GODDING, FRED STEVENS en MICHEL PETITJEAN & FRANÇOISE FORTUNET DE LOISY.⁴

3. In wat volgt zal eerst het hier gevoerde onderzoek besproken worden. Dit houdt een uiteenzetting van de onderzoeksvraag, het onderzoeksdomein en de gehanteerde methode in (deel I). Vervolgens wordt het kader geschetst waarbinnen de rechten van de langstlevende echtgeno(o)t(e) zich situeerden. Hierbij worden het notariaat, het familiaal vermogensrecht en de normatieve teksten verduidelijkt (deel II). Daarna volgt de beschrijving van de bescherming die de langstlevende⁵ tussen 1778 en 1830 in Gent kon genieten op grond van de normatieve bronnen en de praktijkbronnen en hoe deze bescherming geëvolueerd is (deel III). Tot slot wordt een eindconclusie weergegeven (deel IV). In de bijlagen zijn enkele statistische toetsen en een transcriptie van een huwelijkscontract terug te vinden.

² Meer hierover in het hoofdstuk over de methode.

³ Voor huwelijken vanaf 1852 is dit makkelijker na te gaan, omdat de ambtenaar van de burgerlijke stand dan opgelegd werd om het huwelijkscontract te vermelden in de huwelijksakte: huidig art. 76, 10° BW.

⁴ Relevante werken van hen zijn terug te vinden in de bibliografie.

⁵ Wanneer er in dit onderzoek gebruik gemaakt wordt van de term “langstlevende” of “langstlevende echtgenoot” duidt dit zowel op weduwnaars als weduwes, tenzij het expliciet anders vermeld wordt.

DEEL I: HET GEVOERDE ONDERZOEK

HOOFDSTUK I. ONDERZOEKSVRAAG

4. Dit empirisch onderzoek beoogt na te gaan wat de rechten van de langstlevende echtgenoot waren gedurende de overgangsperiode van het einde van het Ancien Régime tot aan de vooravond van de Belgische onafhankelijkheid. Om dit te achterhalen moet de onderzoeksvraag in drie delen opgesplitst worden. In de eerste plaats moet nagegaan worden welke (familiaal vermogensrechtelijke) bescherming de langstlevende uit de normatieve teksten kon putten. Daarnaast moet bekeken worden welke bescherming de huwelijkscontracten aan de langstlevende boden. Een derde en laatste aspect betreft de vraag of de veranderingen in het vigerend recht de inhoud van de bronnen uit de praktijk beïnvloed zouden kunnen hebben.

HOOFDSTUK II. ONDERZOEKSDOMEIN

5. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt bij de bronnen uit de praktijk. Om die bronnen ten volle te kunnen begrijpen, moeten zij gezien worden binnen het juridische kader waarin zij tot stand gekomen zijn. Het onderzoeksdomein bevat daarom de normatieve teksten die van kracht waren ten tijde van de onderzochte overgangsperiode. Voor het Ancien Régime werden de stedelijke costumen van de stad Gent bestudeerd.⁶ De revolutionaire wetten en het Burgerlijk Wetboek⁷ van Napoleon zijn de bronnen die voor de daaropvolgende jaren doorgenomen werden. De normatieve teksten van het Nederlands bewind werden niet uitvoerig onderzocht, omdat er toen weinig wetgeving werd uitgevaardigd die pertinent is voor dit onderzoek.

De doctrine die omtrent deze regelgeving geschreven werd, werd ook steeds ter hand genomen. De rechtspraak, die nochtans ook een belangrijke bron van recht is, werd hier slechts uitzonderlijk geraadpleegd. Het beperkte tijdsbestek van deze studie en de focus op de bronnen uit de praktijk verantwoorden deze beslissing.

⁶ Dit zijn de stedelijke costumen die in 1563 gehomologeerd werden. In wat volgt zullen zij aangeduid worden als “Gehomologeerde costumen van Gent, tit. ..., art. ...” Deze costumen zijn terug te vinden in A. E. GHELDOLF (ed.), *Coutumes des pays et comté de Flandre. Coutume de la ville de Gand*, I, Brussel, Ministerie van Justitie, 1868, 1-167.

⁷ Wetsartikelen uit het oorspronkelijke Burgerlijk Wetboek (= *Code civil*) zullen aangeduid worden als “art. ... CC”.

6. De bronnen uit de praktijk die hier geanalyseerd werden, zijn de gearchiveerde huwelijkscontracten die verleden werden door notaris Franciscus Petrus Coussement. Deze notaris had standplaats te Gent. In het Gentse rijksarchief zijn de akten die hij tussen 1778 en 1830 verleden heeft, bewaard gebleven. Dit bakent het onderzoeksdomein op drie vlakken af.
7. Op materieel vlak is de keuze gemaakt om enkel huwelijkscontracten te analyseren en niet (tevens) schenkingen en testamenten. Schenkingsakten en vooral uiterste wilsbeschikkingen bevatten immers ook vele bedingen die niet in de bescherming van de langstlevende voorzien. Deze veelheid van niet-relevante bedingen zou de analyse zowel bemoeilijkt als verlengd hebben.

Ten voordele van het efficiënt kwalificeren van bedingen en van het ontwaren van evoluties, werd ook besloten om slechts huwelijkscontracten van één notaris te onderzoeken. Aangezien een notaris een beding doorgaans op een bepaalde manier verwoordt, zijn clausules makkelijk herkenbaar. Bijgevolg zijn ook contracten eenvoudig vergelijkbaar. In plaats van het werk van meerdere notarissen met een kortere carrière te bestuderen, werd daarom besloten om alle huwelijkscontracten van één notaris met een carrière van meer dan 50 jaar onder de loep te nemen.

8. Op territoriaal vlak werd het onderzoeksdomein beperkt tot Gent. De voorkeur om met huwelijkscontracten uit het Gentse te werken is vooral van praktische aard. Voor deze studie was het immers noodzakelijk om met een aanzienlijk aantal akten te werken, om toch minstens voorlopige conclusies over het lot van de langstlevende te kunnen trekken. Het rijksarchief te Gent, dat een rijkdom aan stukken ter beschikking stelt, kwam aan deze noodzaak tegemoet. Bovendien is het rijksarchief eenvoudig te bereiken vanuit de faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Gent. Het bestuderen van Gentse huwelijksakten is daarnaast ook een gevolg van een persoonlijke voorkeur. Een akte spreekt immers sneller tot de verbeelding, indien deze zich afspeelt tegen een achtergrond die de onderzoeker reeds kent. Het is bijvoorbeeld een stuk boeiender om de woonplaats van een aanstaande echtgenoot te ontdekken, wanneer men zelf al eens die straat bewandeld heeft.
9. Op temporeel vlak werd gekozen om het onderzoek te beperken tot de overgangperiode tussen het Ancien Régime en de vooravond van de Belgische onafhankelijkheid. Deze halve eeuw was een bewogen periode voor de contreien die later België zouden samenstellen. De

bevolking onderging een snelle wissel van machthebbers. Zij behoorde zich telkens aan te passen aan de daarbij horende vervanging van regelgeving. De specifieke aanvangs- en einddatum (1778 en 1830) van het onderzocht tijdsinterval vallen samen met de eerste en laatste gearchiveerde akte van notaris Coussement.

HOOFDSTUK III. METHODE

10. Voor dit onderzoek werd er gebruik gemaakt van twee methodes. Enerzijds ging het om een klassieke literatuurstudie, anderzijds om een empirische studie.
11. Bij de literatuurstudie werd er gestart met het lezen van werken van hedendaagse grote namen in de rechtsgeschiedenis, zoals GODDING en GILISSEN. Aan de hand van verwijzingen in deze werken werden ook andere bronnen gevonden. Ook in databases zoals Google Scholar en aleph.ugent.be werden aan de hand van trefwoorden relevante bronnen opgezocht. Het lezen van al deze bronnen liet toe om de omkadering en de interpretaties over de regelgeving betreffende de langstlevende te vatten. Deze bevindingen werden gerapporteerd in deel II en deel III.

Deze manier van werken sluit aan bij de klassieke aanpak van juridisch onderzoek. ÖRÜCÜ en NELKEN omschreven deze als “*reading texts of all kinds and hoping for insight*”.⁸ Dergelijk onderzoek levert dan wel waardevolle informatie op, maar zij kan moeilijk wetenschappelijk genoemd worden. Dat wordt echter wel vereist in de doelstelling van het Masterproefreglement. Vandaar dat de literatuurstudie gecombineerd werd met een empirisch onderzoek.

12. Er werd een empirische exploratieve studie gevoerd om te weten te komen welke bescherming de langstlevende echtgenoot uit huwelijkscontracten kon putten. Daarvoor werden alle huwelijkscontracten van de hand van één notaris geanalyseerd (266 in totaal). Dit is natuurlijk geen representatieve weergave van alle huwelijkscontracten die in Gent verleden werden gedurende de onderzochte periode, laat staan van alle contracten die toen verleden werden op het huidige Belgisch territorium. Aangezien het binnen het tijdsbestek van dit onderzoek echter niet mogelijk zou geweest zijn om een representatieve steekproef te trekken, werd er aan het belang van efficiëntie meer gewicht gegeven dan aan dat van representativiteit. Desondanks vallen er toch minstens voorlopige conclusies te trekken in

⁸ E. ÖRÜCÜ en D. NELKEN, *Comparative Law: a Handbook*, Oxford, Hart, 2007, 49.

verband met de rechten van de langstlevende in Gent en in de Belgische gebieden gedurende de overgangsperiode.

13. Om data voor dit onderzoek te verzamelen, moesten de huwelijkscontracten eerst opgespoord worden. Voor de jaren vóór 1803 werd handmatig door alle minuten van notaris Franciscus Petrus Coussement gegaan, om zo de huwelijkscontracten te identificeren. Vanaf 1803 vereenvoudigden de repertoria dit opsporingswerk aanzienlijk, omdat ze een overzicht geven van de verleden akten van elk jaar. In een oogopslag werd duidelijk welke notariële akten huwelijkscontracten waren. Deze waren dankzij de nummering van de akten makkelijk terug te vinden in de gebundelde minuten. Eenmaal gevonden, werden de huwelijkscontracten gefotografeerd, opdat ze steeds raadpleegbaar zouden zijn.⁹
14. Elk huwelijkscontract kreeg vervolgens zijn eigen identificatienummer. Deze nummers starten steeds met 219/C12. Dit is de code van het archiefblok waarin de onderzochte contracten verzameld zijn, namelijk het inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote. Het volgende cijfer in het identificatienummer duidt het inventarisnummer aan dat gehanteerd wordt in het rijksarchief. Onder één zo'n archiefbestanddeel worden meerdere mappen bewaard, die elk de minuten van één jaar bevatten.¹⁰ Deze minuten zijn ook allen genummerd. Deze twee gegevens vormen de laatste paar cijfers in de identificatienummers. Het nummer 219/C12/27/1824/46 wijst bijvoorbeeld op de 46e akte die in 1824 verleden werd, welke bewaard wordt onder het inventarisnummer 27 in het archiefblok 219/C12 in het Rijksarchief te Gent.
15. Nadat de contracten verzameld waren, moesten zij vervolgens geanalyseerd worden. Dit gebeurde aan de hand van twee Excel-bestanden. De ene bestand werd “Ancien Régime” genoemd en bevat informatie over de contracten die onder de gelding van het costumier recht verleden werden. Ook de gegevens van de vier contracten die eind 1795 en begin 1796 (en dus na de annexatie bij Frankrijk) verleden werden, werden in dit bestand opgenomen. Het recht van het Ancien Régime was toen immers nog grotendeels van kracht, ondanks enkele revolutionaire wetten.¹¹ Het tweede bestand, “Moderne Tijd”, bevat de analyses van

⁹ In totaal werden 4296 foto's genomen.

¹⁰ Heel soms zaten er minuten die verleden werden in het ene jaar, in de map van een ander jaar. Deze kregen evenwel de code van de map mee, aangezien zij daar dienen gezocht te worden.

¹¹ Dit wordt later meer uitvoerig behandeld.

de contracten die verleden werden onder gelding van napoleontische wetgeving. Al de huwelijkscontracten van de 19^e eeuw werden bijgevolg in dit tweede bestand opgenomen.¹² Op die manier ontstonden twee deelpopulaties van te onderzoeken contracten.

Bij de analyse van de huwelijkscontracten werd hun inhoud omgezet in kwantificeerbare informatie. Het vertalen in cijfermatige data gebeurde in beide Excel-bestanden aan de hand van een schematisch overzicht van verschillende categorieën, zoals ‘burgerlijke staat van de man’, ‘beding van vooruitmaking’ en ‘contractuele erfstelling’. Wanneer er in een huwelijkscontract bijvoorbeeld een contractuele erfstelling aangetroffen werd, werd de bijhorende kolom ingevuld. De Excel-bestanden bevatten echter ook nog kwalitatieve informatie, zoals bijvoorbeeld welke toekomstige goederen precies geschonken werden. Deze inhoud werd ook in de Excel-bestanden ingegeven.

De gegevens die aanleiding konden geven tot interessante statistische resultaten werden overgezet naar een SPSS-bestand. Dit programma is immers meer geëigend om statistische analyses uit te voeren dan Excel. Hiervoor werd ook kwalitatieve informatie omgezet in kwantificeerbare, door de data onder te verdelen in genummerde categorieën. Dit gebeurde bijvoorbeeld voor de burgerlijke staat en de combinatie van burgerlijke staten van de aanstaande echtgenoten. De twee oorspronkelijke variabelen bestonden uit drie categorieën, namelijk categorie 1: niet gekend, categorie 2: vrijgezel, categorie 3: weduwe/weduwnaar. Deze twee variabelen gaven aanleiding tot een derde variabele, die de combinatie binnen het koppel weergaf. Elke combinatie waarin de categorie “niet gekend” voorkwam, was echter nietszeggend en kon als een *missing value* beschouwd worden. Om hieraan tegemoet te komen, werd er naast een restrictieve opvatting van de categorie “vrijgezel”, een ruimere interpretatie ingevoerd. Hierbij werd ervan uitgegaan dat wanneer er geen gegevens verstrekt werden over de burgerlijke staat, de contractant een vrijgezel was. Dit is immers de standaard situatie. Op die manier ontstonden drie nieuwe variabelen, die de afzonderlijke burgerlijke staten en de combinatie binnen het koppel weergaven zonder *missing values*.

16. Nadat alle variabelen samengesteld waren, werden twee soorten statistische analyses uitgevoerd. In de eerste plaats werden univariate analyses uitgevoerd, om onder andere te achterhalen hoe vaak een vooruitmaking voorkwam, hoeveel analfabeten een huwelijkscontract sloten en wat het populairste huwelijksvermogensstelsel was. In de

¹² Ook dit komt later nog aan bod.

tweede plaats werden de kwantificeerbare data aan bivariate analyses onderworpen. Aangezien er enkel categorische variabelen uit dit onderzoek voortkwamen, waren de mogelijkheden voor bivariate analyses vrij beperkt. Desalniettemin lieten de Chi-kwadraattoets en de Phi- en Cramer's V-test toe om het bestaan van statistisch significante associaties en hun sterkte te achterhalen. Een voorbeeld is de vraag of er een evolutie was doorheen de tijd met betrekking tot het aantal contractuele erfstellingen. Om dit te beantwoorden werd een kruistabel gemaakt met ofwel de variabele "decennium"¹³, ofwel de variabele "tijdperk"¹⁴. Daarna werd de Chi-kwadraattoets uitgevoerd, die aangaf of er een significante associatie was tussen beide. Met de Phi- of Cramer's V-test kon tot slot achterhaald worden hoe sterk die eventuele associatie was.

17. De volgende stap was om de resultaten van deze statistische analyses te rapporteren. Er werd op basis van de verhouding met de regelgeving of de evolutie doorheen de tijd een selectie gemaakt van opmerkelijke resultaten. In deel III worden deze resultaten naast de bevindingen uit de literatuurstudie geplaatst. Daarbij worden enerzijds de gegevens over de akten zelf en over de partijen behandeld en anderzijds de bedingen ten voordele van de langstlevende. In de paragraaf over de akten zelf en de partijen van de tweede deelpopulatie, wordt er ook teruggekoppeld naar de oudere akten. Bij de bedingen ten voordele van de langstlevende is deze vergelijking opgenomen in een apart hoofdstuk, namelijk hoofdstuk IV. Deze resultaten worden apart behandeld, omdat het deze informatie is die een voorlopig antwoord kan bieden op de vraag in hoeverre aanstaande echtgenoten meegingen in het gedachtegoed van de regelgever.

¹³ De ordinale variabele "decennium" werd samengesteld op de onconventionele manier. De decennia liepen namelijk van bijvoorbeeld 1771 tot 1780, in plaats van het gewoonlijke 1770-1779. De reden hiervoor is dat op die manier de klassen minder talrijk waren en ook beter gevuld. Door op deze manier te werken, behoorde het jaartal 1830 bijvoorbeeld niet als enige tot een afzonderlijke klasse. Desalniettemin zijn er in het eerste decennium (1771-1780), het derde (1791-1800) en het vierde (1801-1810) *missing values*, omdat er geen akten voorhanden waren voor bepaalde jaren. Notaris Coussement startte immers maar in 1778 en verdween van het notariële toneel tussen 1796 en 1803.

¹⁴ Deze variabele deelde de huwelijkscontracten op in twee klassen, namelijk "Ancien Régime" en "Moderne Tijd". Deze klassen stemmen overeen met de twee deelpopulaties die in de afzonderlijke Excel-bestanden ondergebracht werden.

DEEL II: DUIDING VAN HET KADER

18. De rechten van de langstlevende vormen een complex geheel. Om ze te kunnen duiden, dient het kader geschetst te worden waarbinnen deze rechten zich situeerden. Het doel van deze schets is om de relevante rechtsinstellingen, rechtstakken en rechtsbronnen en de betekenis van de in deel III gehanteerde terminologie te verduidelijken. Er wordt gestart met het notariaat, waarbij de evolutie van het notarisambt en het leven van notaris Franciscus Petrus Coussement beschreven wordt. In het tweede hoofdstuk gaat het over het familiale vermogensrecht en meer bepaald over het erfrecht en het huwelijksvermogensrecht. Het derde en laatste hoofdstuk van dit tweede deel handelt over de normatieve bronnen die de overgangperiode van het Ancien Régime naar de Belgische onafhankelijkheid gekend heeft.

HOOFDSTUK I. HET NOTARIAAT

AFDELING I. DE NOTARIS

19. *“Het Ampt van Notaris, is eene publieke functie ofte bedieninge, waer door alderhande saeken en handelingen der menschen tot volkomen geloof en perpetuele gedachtenisse in schrift geredigeert worden.”*¹⁵

Wat is een notaris en wat doet hij? De naam van zijn functie is afgeleid van het Latijnse werkwoord *notare*, wat “optekenen” betekent.¹⁶ Dat optekenen vormt dan ook de kern van zijn taak, namelijk het op schrift stellen van belangrijke gebeurtenissen.¹⁷ Hij kan geschriften opmaken die - zonder bijkomend bewijs - als authentiek en geloofwaardig beschouwd worden.¹⁸

¹⁵ J. B. J. HUYGENS, *Notarius Belgicus oft ampt der notarissen, verdeelt in theorie en practyque. Met byvoeginge van d’Auctoriteyten van Rechten, de Placcaerten en Edicten van Syne Majesteyt. Mitsgaders De Formuliere volgens den Modernen Stiele, en hedendaegsche Observantie. Waer naer volgt een extens Vocabulair*, Handzame, Familia et patria, 1979, 1.

¹⁶ W.G. HUIJGEN en A. J. H. PLEYSIER, *De wetgeving op het notarisambt*, Deventer, Kluwer, 2001, 1.

¹⁷ M. OOSTERBOSCH, “Het notariaat in de Belgische territoria tijdens de Middeleeuwen” in C. BRUNEEL, P. GODDING en F. STEVENS (eds.), *Het notariaat in België van de Middeleeuwen tot heden*, Brussel, Gemeentekrediet, 1998, (11) 11.

¹⁸ M. OOSTERBOSCH, “Het notariaat in de Belgische territoria tijdens de Middeleeuwen” in C. BRUNEEL, P. GODDING en F. STEVENS (eds.), *Het notariaat in België van de Middeleeuwen tot heden*, Brussel, Gemeentekrediet, 1998, (11) 15.

20. Er bestaan verschillende vormen van notariële akten.¹⁹ Alle notariële akten die onder een notaris berusten, worden protocollen genoemd. Hieronder vallen onder meer de minuten. Een minuut is het origineel van een akte die de notaris verlijdt en die door de partijen ondertekend wordt. Van dit origineel krijgen de partijen een afschrift mee, de uitgifte genaamd. Een grosse is een uitgifte die in uitvoerbare vorm wordt afgeleverd. Naast minuten bestaan er ook akten in brevet. Deze worden in origineel meegegeven aan de partijen, terwijl de notaris slechts een kopie behoudt.²⁰ De notaris moet ten slotte een repertorium bijhouden. Hierin moet hij alle door hem verleden akten kolomsgewijs en chronologisch vermelden. Dit is een verplichting die in België bestaat sinds het Frans bewind.²¹

Op de geschiedenis van het notariaat zal er in het kader van dit onderzoek niet uitvoerig ingegaan worden. Toch zullen er enkele zaken aangestipt worden die van belang zijn om de inhoud en de draagwijdte van de onderzochte huwelijkscontracten beter te kunnen plaatsen. Er zullen twee momenten uit de ontstaansgeschiedenis van het notariaat toegelicht worden, omdat deze relevant zijn inzake de authenticiteit van notariële akten. Daarna worden enkele evoluties van het notariaat besproken, vertrekkende vanaf de Vroegmoderne Tijd, langs de Franse Revolutie en Napoleon, om te eindigen bij het Nederlands bewind.

21. Om te beginnen bij het begin: de oorsprong van het notariaat zoals wij het nu in België kennen, is te situeren in het koninkrijk van Lombardije in Noord-Italië. Op het eind van de achtste eeuw ontwikkelde zich daar een functie die het ambt van rechter en notaris combineerde. Deze functionaris, die door de overheid aangesteld was, stelde voor particulieren akten op in de vorm van een procesverslag. Deze procesvorm bracht een dwingende bewijskracht, de authenticiteit, met zich mee. Hoewel deze procesvorm later verlaten werd, verlijdt de notaris als overheidsfunctionaris ook vandaag nog authentieke akten.²²

¹⁹ Deze worden opgesomd in de titel van afdeling II van de Wet van 25 ventôse jaar XI op het notarisambt.

²⁰ C. DE WULF, J. BAEL, S. DEVOS en H. DE DECKER, *Het opstellen van notariële akten*, I, *Organieke Wet Notariaat/Personen- en Familierecht/Familiaal Vermogensrecht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 77 en 120.

²¹ C. DE WULF, J. BAEL, S. DEVOS en H. DE DECKER, *Het opstellen van notariële akten*, I, *Organieke Wet Notariaat/Personen- en Familierecht/Familiaal Vermogensrecht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 117; F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 88.

²² K. CAPPON, *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 11, 12 en 17.

Een tweede periode die aangehaald dient te worden, is de aanvang van de verwetenschappelijking van het recht: de tijd van de glossatoren.²³ Wanneer zij in de Codex Justinianus passages aantreffen over de Romeinse openbare schrijvers, de *tabelliones*, pasten zij deze toe op het notariaat dat zij reeds kenden.²⁴ Net zoals de *tabelliones* bood het notariaat immers zijn diensten aan het publiek aan.²⁵ De aanduidingen van de notaris als *notaris publicus* en van zijn akten als *instrumenta publica*, die vanaf de elfde à twaalfde eeuw steeds vaker voorkwamen, verwezen dan ook naar het “publiek vertrouwen” (*publicus*) dat zij genoten.²⁶ Dit vertrouwen in de geloofwaardigheid en de authenticiteit van zijn akten dankt ook de hedendaagse notaris aan het feit dat hij een overheidsfunctie uitoefent, wat hij al sinds de ontwikkeling uit het Lombardische rechtersambt doet.²⁷ Niettegenstaande deze continuïteit, kende het notarisambt doorheen de eeuwen wel enkele evoluties.

22. Zo reorganiseerde keizer Karel V het notariaat in de Vroegmoderne Tijd om de kwaliteit ervan te waarborgen. In zijn hoedanigheid van landsheer van de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden vaardigde hij plakkaten uit met verschillende verplichtingen betreffende het notarisambt. Hij legde de Geheime Raad en de provinciale justitieraden de taak op om toelatingsexamens te organiseren, waarbij zij de kundigheid van kandidaat-notarissen van minimum 25 jaar moesten nagaan.²⁸ De notarissen zelf werden opgedragen om protocollen aan te leggen van de akten die zij verleden en om deze protocollen te bewaren.²⁹ Bovendien werd de vermelding in de akte van de woonplaats van de verschijnende personen verplicht

²³ Dit de periode van het einde van de 11^e eeuw tot midden 13^e eeuw, zie: D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 92.

²⁴ K. CAPPON, *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 12.

²⁵ M. OOSTERBOSCH, “Het notariaat in de Belgische territoria tijdens de Middeleeuwen” in C. BRUNEEL, P. GODDING en F. STEVENS (eds.), *Het notariaat in België van de Middeleeuwen tot heden*, Brussel, Gemeentekrediet, 1998, (11) 15.

²⁶ K. CAPPON, *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 12.

²⁷ K. CAPPON, *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 12 en 17.

²⁸ A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 484 en 488; F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 32.

²⁹ A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 484.

gesteld. Het werd notarissen verboden om voor onbekenden akten te verlijden, tenzij hun identiteit in de akte zelf door betrouwbare getuigen geattesteerd kon worden.³⁰

Dankzij notaris- en formulierboeken wisten de notarissen van het Ancien Régime met welke rechtsregelen zij rekening moesten houden. Deze bronnen dienden als hulpmiddel bij het opstellen van akten. De notarisboeken gaven vooral toelichting over het notarisambt, de redactie van akten en de rechtsregelen die hierbij in ogenschouw te nemen waren, terwijl de formulierboeken de notaris modelakten verschaften, met eventueel een woordje uitleg daarbij.³¹ Toen de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk veroverd werden, werd het oude gewoonterecht geleidelijk aan vervangen door het unitaire Franse recht. De notaris- en formulierboeken, die de instellingen en het recht van het Ancien Régime weerspiegelden, verloren daardoor hun bestaansreden.³² Dit was echter niet de enige weerslag die het notariaat van de annexatie ondervond.

23. De annexatie bij Frankrijk op 1 oktober 1795 betekende geen onmiddellijke hervorming van het notariaat in de *départements de la ci-devant Belgique*. De revolutionaire wetgeving die in Frankrijk reeds van kracht was, werd slechts geleidelijk ingevoerd, afhankelijk van de dringendheid van de problemen die zich stelden.³³ Het notariaat behoorde niet tot de categorie van meest dringende problemen.³⁴ De wet op het notarisambt van 29 september - 6 oktober 1791 verscheen in de Belgische departementen dan ook maar in 1796 ten tonele.³⁵ De voorbereidende werken van deze wet tonen hoe de revolutionairen, in tegenstelling tot hun opvattingen over het Ancien Régime in het algemeen, wél waardering hadden voor de bestaande notariële rechtspraktijk. In een verslag dat de zin of de onzin van het notariaat moest beoordelen, meenden zij immers dat notarissen onmisbaar waren als hoeders van de

³⁰ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 33.

³¹ G. VAN DIEVOET, "Notarisboeken en formulierboeken voor notarissen in de Zuidelijke Nederlanden van 1500 tot 1800" in P. L. NÈVE en J. J. VERBEEK (eds.), *Forma servata: vijf opstellen over formulieren en formulierboeken in het notariaat van de Middeleeuwen tot vandaag*, Kluwer, Deventer, 1998, (51) 51 en 82.

³² G. VAN DIEVOET, "Notarisboeken en formulierboeken voor notarissen in de Zuidelijke Nederlanden van 1500 tot 1800" in P. L. NÈVE en J. J. VERBEEK (eds.), *Forma servata: vijf opstellen over formulieren en formulierboeken in het notariaat van de Middeleeuwen tot vandaag*, Kluwer, Deventer, 1998, (51) 82.

³³ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 83.

³⁴ F. STEVENS, "De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 118.

³⁵ G. VAN DIEVOET, "Notarisboeken en formulierboeken voor notarissen in de Zuidelijke Nederlanden van 1500 tot 1800" in P. L. NÈVE en J. J. VERBEEK (eds.), *Forma servata: vijf opstellen over formulieren en formulierboeken in het notariaat van de Middeleeuwen tot vandaag*, Kluwer, Deventer, 1998, (51) 81.

rechtszekerheid en als juridische dienstverleners voor het volk.³⁶ Hoewel de instelling op zich dus noodzakelijk en nuttig geacht werd, werd er niettemin geoordeeld dat de toenmalige praktische invulling ervan niet voldeed.³⁷ Een hervorming was dus aan de orde.

Zoals gezegd bereikte de revolutionaire wet op het notarisambt van 1791 de Belgische contreien pas in 1796. Dit gebeurde op grond van het besluit van 3 prairial jaar IV (22 mei 1796).³⁸ Dit besluit was niet volledig identiek aan de Franse wet van 1791, maar hernam haar bepalingen wel grotendeels.³⁹ Eerst en vooral werden de notariële ambten net zoals in Frankrijk vacant verklaard, opdat de notarissen door openbare ambtenaren, *notaires publics*, vervangen zouden worden.⁴⁰ Hun territoriale bevoegdheid strekte zich uit tot het departement van hun standplaats.⁴¹ Het stond de ontslagen notarissen echter vrij om hun werkzaamheden verder te zetten binnen het ressort van hun arrondissement, tot wanneer deze nieuwe organisatie gerealiseerd zou zijn.⁴² Wat betreft de vacante plaatsen kregen de departementale administraties de taak om burgers “voorlopig” tot notaris te benoemen.⁴³ Enige voorwaarde hierbij was dat deze burgers aan de administratie de nodige burgerlijke en morele waarborgen voor de uitoefening van het ambt konden bieden.⁴⁴ Dit was een punt waar het besluit afweek van de Franse wet van 1791, daar die bepaalde dat de benoeming aan de hand van een vergelijkend examen moest gebeuren.⁴⁵ Een nieuwigheid die het

³⁶ K. CAPPON, *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 15.

³⁷ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 71.

³⁸ A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 491.

³⁹ F. STEVENS, “De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)”, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 119.

⁴⁰ A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 491.

⁴¹ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 85.

⁴² A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 491.

⁴³ F. STEVENS, “De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)”, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 119.

⁴⁴ F. STEVENS, “De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)”, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 119.

⁴⁵ F. STEVENS, “Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 42-43.

revolutionair besluit in de departementen invoerde, was dat notariële akten executoriale kracht kregen.⁴⁶ Voordien waren zij immers wel authentiek, maar niet uitvoerbaar.⁴⁷

Ook over het verlijden van akten bevatte het besluit enkele bepalingen. De vormvereisten van het Ancien Régime bleven behouden, maar notarissen moesten zich wel de hoedanigheid van “*notaires publics, établis par le département de ..., à la résidence de la commune de ...*” aanmeten in hun akten.⁴⁸ De notaris moest bovendien akteren dat hij de naam, het beroep en de woonplaats van de partijen kende of dat deze door getuigen aan hem bevestigd waren.⁴⁹

De wet van 16 floréal jaar IV⁵⁰, die notarissen verplichtte om een dubbel van het repertorium van hun akten neer te leggen ter griffie van de burgerlijke rechtbank van hun standplaats, werd overigens ook door het besluit van 3 prairial jaar IV in de Belgische departementen van toepassing verklaard.⁵¹

Alles in rekening genomen waren het deze hervormingen die de eigenlijke doodsklokken over het notariaat van het Ancien Régime luidden en niet de vaker genoemde napoleontische wet van 25 ventôse jaar XI⁵² op het notarisambt.⁵³ Deze wet, beter gekend als de Ventôsewet, wordt de grondslag van het moderne notariaat genoemd.⁵⁴ Ze zorgde inderdaad voor eenheid in de notariële wetgeving binnen het door Napoleon beheerste

⁴⁶ A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 491.

⁴⁷ A. FL. GEHLEN, “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 490.

⁴⁸ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 87.

⁴⁹ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 87.

⁵⁰ 5 mei 1796.

⁵¹ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 88.

⁵² 16 maart 1803.

⁵³ F. STEVENS, “Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYNS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 39.

⁵⁴ F. STEVENS, “Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYNS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 39.

gebied.⁵⁵ In essentie was de Ventôsewet echter een hervorming van de hierboven uiteengezette revolutionaire wet van 29 september - 6 oktober 1791.⁵⁶

24. De Ventôsewet kaderde binnen een globale politiek van het Consulaat.⁵⁷ Zowel de gerechtelijke instellingen als verscheidene andere medewerkers van het gerecht hadden reeds hervormingen moeten ondergaan.⁵⁸ Hoewel de hervorming van het notariaat reeds daags na de staatsgreep van 9 november 1799 besproken werd,⁵⁹ werd de Ventôsewet pas op 5 germinal jaar XI⁶⁰ afgekondigd.⁶¹ Deze wet had in de huidige Belgische gebieden directe rechtskracht, omdat zij reeds deel uitmaakten van Frankrijk.⁶²

Qua inhoud hadden de Ventôsewet en de revolutionaire wet vele raakpunten, maar op sommige punten week het Consulaat van het toenmalig vigerend recht af. Notarissen bleven openbare ambtenaren, die verplicht waren om een repertorium bij te houden.⁶³ Hun akten waren uitvoerbaar en de verplichte vermelding van de naam, het beroep en de woonplaats van de comparanten bleef behouden.⁶⁴ De idee van een vergelijkend examen tot benoeming als notaris werd definitief verlaten, ten voordele van een verplichte stage.⁶⁵ Vernieuwende veranderingen situeerden zich onder meer op het vlak van de territoriale bevoegdheid, die afgestemd werd op de gerechtelijke ressorts, en de eis om akten te voorzien van een zegel die het wapen van de Republiek droeg.⁶⁶ Een andere grote innovatie was de inrichting van

⁵⁵ K. CAPPON, *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 15.

⁵⁶ F. STEVENS, "Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)" in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 55.

⁵⁷ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 134.

⁵⁸ F. STEVENS, "De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 126.

⁵⁹ F. STEVENS, "De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 126.

⁶⁰ 26 maart 1803.

⁶¹ F. STEVENS, "Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)" in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 56.

⁶² A. FL. GEHLEN, "Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief" in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, (477) 491.

⁶³ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 139-141.

⁶⁴ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 140.

⁶⁵ F. STEVENS, "De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 127.

⁶⁶ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 139-141.

een Tuchtkamer voor notarissen. Het Consulaat beperkte zich in de Ventôsewet dus niet slechts tot de reorganisatie van het notariaat, maar wenste het ook effectief te controleren.⁶⁷

Een ander belangrijk napoleontisch wetgevend initiatief was het taalbesluit van 24 prairial jaar XI.⁶⁸ Dit besluit bepaalde onder andere dat vanaf 13 juni 1804 alle akten van het notariaat in het Franse Keizerrijk in het Frans opgesteld moesten worden.⁶⁹ Reeds in 1794 was gepoogd om een dergelijke maatregel door te voeren, maar dit was toen mislukt.⁷⁰ Het tweede artikel van dit taalbesluit liet overheidsmandatarissen echter wel toe om op verzoek van de partijen een vertaling op te nemen in de marge. Als gevolg hiervan werkten sommige notarissen met een Franstalige en een Nederlandstalige kolom in hun akten.⁷¹

25. Na de val van het Franse Keizerrijk gingen de huidige Belgische contreien deel uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden. Hoewel er wetsontwerpen tot stand kwamen om de Ventôsewet te vervangen, bleven deze dode letter omwille van de strubbelingen tussen Noord- en Zuid-Nederland.⁷² Uiteindelijk bracht het Nederlands bewind enkel een wijziging in het taalgebruik in notariële akten met zich mee.⁷³ Een eerste taalbesluit, dat van 18 juli 1814, liet toe dat notariële akten opgesteld werden in het Frans, het Vlaams of een andere taal die de partijen en de notaris beheersten. Om deze akten te registreren, werd er echter wel vereist dat ze in het Frans verleden of vertaald waren.⁷⁴ Deze verplichting werd afgeschaft door het besluit van 1 oktober 1814, omdat zij de taalvrijheid slechts illusoir maakte.⁷⁵ In dat besluit kondigde koning Willem I als hoofd van het *Gouvernement de la Belgique* ook het Nederlands als landstaal af.⁷⁶ Dit taalbeleid van de eerste jaren van het Nederlands bewind was nog gematigd. Dit veranderde evenwel in 1823, wanneer er een

⁶⁷ F. STEVENS, "Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)" in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYNS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 56.

⁶⁸ 13 juni 1803.

⁶⁹ J. CLEMENT, *Taalvrijheid, bestuurstaal en minderheidsrechten. Het Belgisch model*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 25.

⁷⁰ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 145.

⁷¹ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 146.

⁷² F. STEVENS, "De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 133.

⁷³ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 172.

⁷⁴ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 174.

⁷⁵ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 175.

⁷⁶ J. WIJERMARS, *Stiefbroeders: Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834*, Hilversum, Verloren, 2012, 27.

systeem van taaldwang ingevoerd werd.⁷⁷ Dit strikte taalbeleid stootte op luid protest in de Zuidelijke Nederlanden, waardoor uiteindelijk in 1830 de volledige taalvrijheid in het Zuiden toegestaan werd.⁷⁸

Dit geschiedkundig overzicht eindigt ook in 1830. Het meest recente huwelijkscontract dat in dit onderzoek geanalyseerd werd, werd immers in 1830 door notaris Franciscus Petrus Coussement verleden.

AFDELING II. FRANCISCUS PETRUS COUSSEMENT

26. Wie was de notaris, wiens huwelijkscontracten in dit onderzoek geanalyseerd werden? Zijn naam was Franciscus Petrus Coussement en we weten zeker dat hij minstens van 9 juni 1778 tot en met 28 mei 1830 als notaris actief was. In het rijksarchief te Gent zijn er immers tussen die data akten van hem bewaard gebleven.⁷⁹ In deze tijdspanne heeft notaris Coussement een kleine 5800 akten verleden, waaronder 266 huwelijkscontracten.

Wanneer hij precies tot het notarisambt toegelaten werd, is niet duidelijk. Zoals eerder vermeld,⁸⁰ speelden de justitieraden een belangrijke rol bij de toelatingen, aangezien zij kandidaten moesten examineren. Waarschijnlijk werd Coussement in de loop van 1777 of 1778 toegelaten, want de almanak⁸¹ van Gent vermeldt hem als een notaris “*geadmitteert in den Raed van Vlaenderen*” vanaf het drukjaar 1778.⁸² De precieze datum is echter niet te achterhalen, omdat de admissielijsten van notarissen voor de periode van begin januari 1768 tot eind november 1781⁸³ niet voorkomen in de registers van de *Secrete Camere* van de Raad.⁸⁴ Ook in de matrikels van de Universiteit Leuven is notaris Coussement niet terug te

⁷⁷ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 244.

⁷⁸ J. WIJERMARS, *Stiefbroeders: Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834*, Hilversum, Verloren, 2012, 339.

⁷⁹ RAG, *Inventarissen van het Modern Notariaat, Inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote*, stukken 219/C12/8 t.e.m. 33.

⁸⁰ Zie randnummer 22.

⁸¹ Dit zijn drukwerken waarvan de vaste basis een kalender is en die daarnaast ook teksten van informatieve, moreel-instructieve en/of diverterende aard bevatten, zie: J. SALMAN, *Populair drukwerk in de Gouden Eeuw: de almanak als lectuur en handelswaar*, Zutphen, Walburg pers, 1999, 17.

⁸² X, *Nieuwen Almenach, curieus en util, voor het jaer 1779, ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend, zoo voor de Vremdelingen als voor de Inwoonders der zelve Stad*, Gent, Philippe Gimblet, 1778, 12-13.

⁸³ J. BUNTINX, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaenderen*, I, Brussel, Ravensteingalerij, 1964, 234-235, voetnoot 3.

⁸⁴ J. BUNTINX, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaenderen*, I, Brussel, Ravensteingalerij, 1964, 234.

vinden.⁸⁵ Dit is niet geheel onlogisch, aangezien een universitaire graad pas vanaf 1849 van kandidaat-notarissen vereist werd.⁸⁶

Tijdens de Franse Revolutie verdween Franciscus Petrus voor enkele jaren van het toneel. Tussen 11 februari 1796 en 30 maart 1803 zijn er geen akten van hem terug te vinden. Deze akten zijn overigens niet verloren gegaan, want de Gentse almanak vermeldt hem niet als notaris tussen de drukjaren 1796⁸⁷ en 1802. Het beginpunt van zijn afwezigheid ligt opmerkelijk dicht in de buurt van de afkondiging van het revolutionair besluit van 3 prairial jaar IV (22 mei 1796), dat de bestaande notariële ambten vacant verklaarde.⁸⁸ Mogelijk heeft zijn afwezigheid hier dus iets mee te maken, hoewel hij zijn voorlopig laatste akte wel enkele maanden eerder verleed. Zijn terugkeer geschiedde snel na de afkondiging van de Ventôsewet, hetgeen op 26 maart 1803 gebeurde.⁸⁹ In de hoofding van zijn repertorium van 1803 staat immers: “*Répertoire pour le notaire François Pierre Coussement admis au département de l'Escaut le 9 germinal an 11*”⁹⁰ *résidant à Gand*”. Daaruit kan afgeleid worden dat hij toen opnieuw toegelaten werd tot het notarisambt. Hij is onmiddellijk daarna terug aan de slag gegaan.

De Gentse almanakken bieden een blik in het verdere verloop van Coussements carrière. Ze vermelden hem zowel als *tresorier*⁹¹, *syndic*⁹² en als rapporteur⁹³ van de Tuchtkamer voor Notarissen (“*Kamer van discipline der Notarissen*”). In de stukken van de Tuchtkamer komt de handtekening van Franciscus Petrus vaak voor. Hij was dus regelmatig aanwezig op de vergaderingen.

De stukken van de Tuchtkamer laten ook toe om het einde van Coussements loopbaan deels te reconstrueren. Zijn laatste akte in Gent dateert van 28 mei 1830, maar hij had daarna nog

⁸⁵ E. REUSENS, J. WILS en A. SCHILLINGS, *Matricule de l'Université de Louvain*, VIII, 1734-1776, Brussel, Académie royale de Belgique. Commission royale d'histoire, 1963, 523 p; E. REUSENS, J. WILS en A. SCHILLINGS, *Matricule de l'Université de Louvain*, IX, 1776-1789, Brussel, Académie royale de Belgique. Commission royale d'histoire, 1967, 330 p.

⁸⁶ F. STEVENS, “De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)”, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, (117) 117.

⁸⁷ In deze editie werd er zelfs geen lijst van notarissen opgenomen.

⁸⁸ Zie randnummer 23.

⁸⁹ Zie randnummer 24.

⁹⁰ 30 maart 1803.

⁹¹ Bijvoorbeeld in de edities voor het jaar 1806, 1807 en 1824 en 1825.

⁹² Bijvoorbeeld in de edities voor het jaar 1815 en 1816.

⁹³ Bijvoorbeeld in de edities voor het jaar 1821 en 1822.

standplaats te Nevele. Op 11 januari 1833 vermeldt het register immers een benoemingsaanvraag met betrekking tot de standplaats te Nevele van ontslagnemend notaris Pierre François Coussement.⁹⁴ Op 22 maart 1833 werd er melding gemaakt van zijn overlijden.⁹⁵ Waarschijnlijk is hij dus tot aan zijn dood blijven werken.

27. Niet enkel over zijn professioneel bestaan, maar ook over het privéleven van Franciscus Petrus Coussement is er informatie terug te vinden. Zo is er bijvoorbeeld geweten waar hij tijdens zijn loopbaan in Gent woonde. De Gentse almanakken voor het jaar 1779⁹⁶ en de drie daarop volgende edities plaatsen hem in de Palingstraat. In de loop van 1782 moet hij naar de Onderstraat⁹⁷ nummer 17⁹⁸ verhuisd zijn. Daar heeft hij volgens de Almanak minstens tot 1829 gewoond.

Notaris Coussement heeft ook een gezin gesticht. Eerst stapte hij in het huwelijksbootje. Hij trouwde op 3 juni 1791 met Judoca Francisca Van Boterdael in de Gentse parochie van Sint-Michiels-Noord.⁹⁹ Met haar kreeg hij ook enkele kinderen.¹⁰⁰ Zij staan als ouders opgegeven in de overlijdensakten van Bernardus Judocus Coussement (°21/10/1794 en +23/6/1881)¹⁰¹ en Maria Theresia Coussement (°1799 en +11/7/1866)¹⁰². Daarenboven was er ook nog Franciscus Augustinus Coussement, die notaris was in de Onderstraat te Gent.¹⁰³

⁹⁴ RAG, *Tuchtkamer Notarissen Gent-Eeklo*, stuk 11, register V, folio 20.

⁹⁵ RAG, *Tuchtkamer Notarissen Gent-Eeklo*, stuk 11, register V, folio 20.

⁹⁶ X, *Nieuwen Almenach, curieus en util, voor het jaer 1779, ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend, zoo voor de Vremdelingen als voor de Inwoonders der zelve Stad*, Gent, Philippe Gimblet, 1778, 12-13.

⁹⁷ X, *Nieuwen Almenach, curieus en util, voor het jaer 1783, ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend, zoo voor de Vremdelingen als voor de Inwoonders der zelve Stad*, Gent, Philippe Gimblet, 1782, 16.

⁹⁸ Zie bijvoorbeeld het patent voor het jaar 1823, terug te vinden tussen het repertorium van dat jaar, RAG, 219/C12/26.

⁹⁹ [www.gent.be/docs/Departement%20Cultuur/Stadsarchief%20-%20De%20Zwarte%20Doos/Trouwboeken/Huwelijken Sint-Michiels Noord Man.pdf](http://www.gent.be/docs/Departement%20Cultuur/Stadsarchief%20-%20De%20Zwarte%20Doos/Trouwboeken/Huwelijken%20Sint-Michiels%20Noord%20Man.pdf), geraadpleegd op 30 oktober 2014.

¹⁰⁰ Dit is af te leiden uit de zoekresultaten van de zoekrobot personen van <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen>. In de teruggevonden akten heeft zijn echtgenote nog een derde voornaam, namelijk Maria.

¹⁰¹ http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen/zoekresultaat/q/zoekwijze/s?text=Maria+Francisca+Judoca+Van+Boterdael+&M=0&V=0&O=0&persoon_0_periode_soort=geboorte&persoon_0_periode_geen=0, geraadpleegd op 30 oktober 2014.

¹⁰² http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen/zoekresultaat/q/zoekwijze/s?text=Maria+Francisca+Judoca+Van+Boterdael+&M=0&V=0&O=0&persoon_0_periode_soort=geboorte&persoon_0_periode_geen=0, geraadpleegd op 30 oktober 2014. Hierin staat evenwel dat de vader van de overledene Franciscus Petrus Mast heette. Aangezien de overleden vrouw de achternaam Coussement droeg, de naam van haar moeder Maria Judoca Francisca Van Boterdael was en dat de echtgenoot van de overledene Mast heette, wordt ervan uitgegaan dat het om een materiële vergissing gaat en dat Marie Theresia notaris Coussements dochter was.

¹⁰³ Dit is te lezen op de overlijdensakte van zijn zoon, http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen/zoekresultaat/q/zoekwijze/s?text=%09Franciscus+Guillelmus+Fredericus+Coussement&M=0&V=0&O=0&persoon_0_periode_soort=geboorte&persoon_0_periode_geen=0, geraadpleegd op 24 februari 2015.

Van hem zijn er akten vanaf 1829 in het rijksarchief bewaard gebleven.¹⁰⁴ Het is dus erg waarschijnlijk dat dit Franciscus Petrus' zoon en opvolger was. Indien dit klopt, was Franciscus Petrus grootvader van minstens twee kleinkinderen, met de welluidende namen Franciscus Guillelmus Fredericus Coussement (°1838 en +1844) en Oringa Christiana A Sancte Cruce Maria Coussement (°26/2/1841 en +20/4/1880).¹⁰⁵

28. Enkele puzzelstukjes over Franciscus Augustinus Coussement kunnen overigens bijdragen tot een groter inzicht in het leven van Franciscus Petrus Coussement. Franciscus Augustinus legde op 3 december 1819 zijn examen af bij de Tuchtkamer.¹⁰⁶ Daarna diende hij meerdere benoemingsaanvragen in, bijvoorbeeld op 26 december 1828.¹⁰⁷ Die aanvraag, met betrekking tot een standplaats te Nevele, vermeldt hem als “*klerk van notaris te Gent*”.¹⁰⁸ Misschien werkte Franciscus Augustinus tot zijn benoeming op het notariaat van zijn vader? Franciscus Augustinus werd uiteindelijk bij Koninklijk Besluit van 18 maart 1829 tot notaris ter residentie van Nevele benoemd.¹⁰⁹ Het rijksarchief te Gent bewaart ook enkele van zijn akten die in 1829 in Nevele verleden werden.¹¹⁰ Vanaf 1830 verleed Franciscus Augustinus zijn akten echter te Gent.¹¹¹ Ook de stukken van de Tuchtkamer geven blijk van deze verhuizing. Ze bevatten namelijk een aanvraag *d.d.* 9 april 1830 om de plaats van “*Francies Coussement Notaris ter verblijfplaats van Nevele*” te krijgen, indien deze “*de residentie van Gend zouden bekomen*”.¹¹² Het is trouwens in ditzelfde jaar 1830 dat Franciscus Petrus Gent verliet om notaris in Nevele te worden. Naar alle waarschijnlijkheid hebben vader en zoon dus hun standplaatsen gewisseld.
29. Nu zijn professioneel en privéleven voor een stukje ontsluitend zijn, kan ten slotte een schatting gemaakt worden over de leeftijd van Franciscus Petrus Coussement. Indien ervan

¹⁰⁴ RAG, *Inventarissen van het Modern Notariaat, Inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote*, stukken 219/C12/34 t.e.m. 50.

¹⁰⁵ http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-persoonen/zoekresultaat/q/zoekwijze/s?text=Franciscus+Augustinus+Coussement&M=0&V=0&O=0&persoon_0_periode_soort=geboorte&persoon_0_periode_geen=0&plaatsnaam=gent, geraadpleegd op 30 oktober 2014.

¹⁰⁶ RAG, *Tuchtkamer Notarissen Gent-Eeklo*, stuk 2, folio 162 recto.

¹⁰⁷ RAG, *Tuchtkamer Notarissen Gent-Eeklo*, stuk 4, folio 311 verso.

¹⁰⁸ RAG, *Tuchtkamer Notarissen Gent-Eeklo*, stuk 4, folio 312 recto.

¹⁰⁹ RAG, *Inventarissen van het Modern Notariaat, Inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote*, stukken 219/C12/34, stuk d.d. 30 maart 1829.

¹¹⁰ RAG, *Inventarissen van het Modern Notariaat, Inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote*, stukken 219/C12/34.

¹¹¹ RAG, *Inventarissen van het Modern Notariaat, Inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote*, stukken 219/C12/34 en volgende.

¹¹² RAG, *Tuchtkamer Notarissen Gent-Eeklo*, stuk 4, folio 327 verso.

uitgegaan wordt dat hij rond de 25 jaar oud¹¹³ was toen hij tot het notarisambt toegelaten werd, was hij bijna een veertiger toen hij in 1791 huwde. Bij zijn overlijden in het voorjaar van 1833 was hij dan ongeveer 80 jaar oud.

HOOFDSTUK II. FAMILIAAL VERMOGENSRECHTELIJKE BESCHERMING

30. Men zegt wel dat iedereen alleen moet sterven, maar dat betekent nog niet dat het recht zich met deze gebeurtenis niet bezighoudt. Veel van de rechtsregelen die hierop betrekking hebben, behoren tot het familiaal vermogensrecht. Deze rechtstak bestaat uit het erfrecht en het huwelijksvermogensrecht.¹¹⁴ Het Burgerlijk Wetboek maakt een strikte scheiding tussen deze twee, maar tijdens het Ancien Régime was dit niet het geval.¹¹⁵ Vóór de invoering van de echtscheiding in de Franse Revolutie werd immers haast elk huwelijk door overlijden ontbonden,¹¹⁶ waardoor de effecten van het huwelijksvermogens- en het erfrecht steeds samenvielen.¹¹⁷ Het erfrecht is daarenboven intrinsiek aan het huwelijksvermogensrecht gelinkt, aangezien de omvang van de nalatenschap van de eerststervende echtgenoot bepaald wordt door het huwelijksstelsel waaronder de echtgenoten trouwden.¹¹⁸ Of ze nu afzonderlijk of als één geheel gezien worden, zowel het huwelijksvermogensrecht als het erfrecht bepalen in grote mate het statuut van de langstlevende echtgenoot.

AFDELING I. ERFRECHT

31. Bij een overlijden regelt het erfrecht hoe iemands vermogen onder zijn rechtsopvolgers verdeeld moet worden.¹¹⁹ Dit kan op twee manieren gebeuren. Wanneer de erflater een geldig testament opmaakte, gebeurt de erfopvolging volgens hetgeen in die uiterste wilsbeschikking bepaald werd. Bij gebreke aan een testament is het versterferfrecht van

¹¹³ Zie randnummer 22.

¹¹⁴ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 187.

¹¹⁵ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 261.

¹¹⁶ Andere mogelijkheden waren een nietigverklaring van het huwelijk of de scheiding van tafel en bed, zie: J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 308.

¹¹⁷ P. L. NÈVE, "Huwelijksvermogensrechtelijke stelsels en veel voorkomende aanvullende/afwijkende bedingen in de periode vóór de codificatie", *Pro Memoria* 2008, afl. 1, (85) 85.

¹¹⁸ J. S. L. A. W. B. ROES, *Het naaste bloed erfde het goed: de positie van de langstlevende echtgenoot in het Nederlandse erfrecht bij versterf*, I, *De periode van het oud-vaderlandse recht (tot 1809)*, Deventer, Kluwer, 2006, 30.

¹¹⁹ R. BARBAIX en A.-L. VERBEKE, "Finaal verrekenbeding: civielrechtelijk en fiscaal-rechtelijk performant bevonden!", *Not.Fisc.M.* 2012, afl. 6, (209) 210.

toepassing.¹²⁰ Dit versterferfrecht wordt voor de periode van het Ancien Régime het costumier erfrecht genoemd en heet nu het wettelijk erfrecht.¹²¹

32. Het versterferfrecht werd tot het einde van de 18e eeuw haast uitsluitend door het gewoonterecht beheerst.¹²² Dit zorgde voor een complexe regeling, omdat zo goed als elke heerlijkheid en elke stad een eigen costume had.¹²³ Het feit dat er verschillende regels golden voor verschillende categorieën van goederen (roerende goederen, allodia, lenen en cijnsgoederen), maakte het kluwen alleen nog maar onoverzichtelijker.¹²⁴
33. De waaier van mogelijk toepasselijke rechtsregelen paste echter niet in het plaatje dat de Franse revolutionairen voor ogen hadden.¹²⁵ Zij streefden immers naar rechtseenheid en gelijkheid.¹²⁶ De afschaffing van de feodaliteit was één van de eerste stappen die zij in die richting zetten.¹²⁷ Eveneens wilden zij via het erfrecht de rijkdom herverdelen, opdat niemand veel zou hebben, maar iedereen genoeg.¹²⁸ De hervormingen van de revolutionairen gingen uit van eenzelfde filosofisch idee, namelijk dat eigendom een maatschappelijke creatie was en dat de overgang ervan dus naar goedgevonden van de Staat geregeld kon worden.¹²⁹ De wet van 17 nivôse jaar II¹³⁰ lag bijvoorbeeld volledig in die lijn.

¹²⁰ J. S. L. A. W. B. ROES, *Het naaste bloed erfde het goed: de positie van de langstlevende echtgenoot in het Nederlandse erfrecht bij versterf*, I, *De periode van het oud-vaderlandse recht (tot 1809)*, Deventer, Kluwer, 2006, 6.

¹²¹ J. S. L. A. W. B. ROES, *Het naaste bloed erfde het goed: de positie van de langstlevende echtgenoot in het Nederlandse erfrecht bij versterf*, I, *De periode van het oud-vaderlandse recht (tot 1809)*, Deventer, Kluwer, 2006, 6.

¹²² J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 630.

¹²³ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 286.

¹²⁴ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 286.

¹²⁵ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 493.

¹²⁶ P. SAGNAC, *La législation civile de la révolution française (1789-1804): la propriété et la famille*, Parijs, Fontemoing, 1899, 216.

¹²⁷ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 228.

¹²⁸ P. SAGNAC, *La législation civile de la révolution française (1789-1804): la propriété et la famille*, Parijs, Fontemoing, 1899, 217.

¹²⁹ P. SAGNAC, *La législation civile de la révolution française (1789-1804): la propriété et la famille*, Parijs, Fontemoing, 1899, 226.

¹³⁰ 6 januari 1794.

Zij voerde namelijk een algemeen schenkingsverbod in met terugwerkende kracht en beperkte de testeervrijheid.¹³¹

34. Het was echter pas door de invoering van de *Code civil* dat het Ancien Régime met haar ingewikkeld geheel van toepasselijke rechtsregelen uiteindelijk begraven werd. Enerzijds werden alle verschillende lokale regels vervangen door één wetboek. Het napoleontische erfrecht voorzag anderzijds ook in een eenheid van erfenis, wat betekent dat alle goederen van een nalatenschap door dezelfde regeling van erfopvolging beheerst werden.¹³²

AFDELING II. HUWELIJSVERMOGENSRECHT

35. Het tweede onderdeel van het familiaal vermogensrecht is het huwelijksvermogensrecht. In de eerste plaats bepaalt dit het statuut van de goederen van echtgenoten tijdens het huwelijk, maar het regelt ook de vermogensrechtelijke gevolgen van de ontbinding van het huwelijksstelsel.¹³³ Ook deze materie kan op twee manieren geregeld worden. De aanstaande echtgenoten hebben immers de mogelijkheid om de vermogensrechtelijke gevolgen van hun huwelijk conventioneel te regelen in een huwelijkscontract. Wanneer er evenwel geen of slechts een onvolledig huwelijkscontract opgesteld werd, is de aanvullende wettelijke regeling van toepassing.¹³⁴ Deze aanvullende regeling wordt voor het Ancien Régime het costumiere stelsel genoemd en sinds de inwerkingtreding van het Burgerlijk Wetboek heet zij het wettelijke stelsel. Deze worden in deel III verder uitgediept, maar hier volgt al een eerste kennismaking.
36. In het Ancien Régime was het huwelijksvermogensrecht, net zoals het erfrecht, door de plaatselijke gewoonten geregeld.¹³⁵ Dit bracht een grote verscheidenheid van stelsels met zich mee. De grote politieke kantelingen van de Franse Revolutie en de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk veranderden evenwel niet veel aan het toepasselijke recht. Hoewel het decreet van 17 nivôse jaar II¹³⁶ enkele regels van het

¹³¹ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 489 ; T. VAN SINAY, "Trouwen en (niet) erven. Over de vermogensrechtelijke positie van de overlevende echtgenoot in het oude recht (III)", *Jura Falc.* 1982-83, afl. 3, (430) 438.

¹³² J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 631.

¹³³ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 537.

¹³⁴ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 203.

¹³⁵ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 537.

¹³⁶ 6 januari 1794.

huwelijksvermogensrecht afschafte, besliste de rechtspraak dat het costumiere recht toch grotendeels bleef gelden.¹³⁷ Tot aan de inwerkingtreding van de *Code Napoléon* bleven dus de verschillende gewoonterechtelijke bepalingen van toepassing. De *Code* stelde dan een gemeen regime in hun plaats.¹³⁸ Dit bleef van kracht tijdens het Nederlands bewind.¹³⁹

37. Bij dit alles mag niet uit het oog verloren worden dat het huwelijksstelsel ook conventioneel geregeld kan worden. In een huwelijkscontract is het immers mogelijk om – binnen de grenzen door de overheid bepaald – af te wijken van het wettelijk voorziene stelsel.¹⁴⁰

Het huwelijkscontract is één van de meest gewichtige rechtshandelingen die iemand stellen kan, aangezien het grote gevolgen teweegbrengt.¹⁴¹ Het beheerst immers niet alleen het vermogensstatuut van de aanstaanden onderling, maar tevens hun statuut ten aanzien van hun erfgerechtigden en van derden. De voorziene regeling vindt bovendien niet enkel uitwerking gedurende het echtelijke leven, maar eveneens daarna.¹⁴² Het is dan ook logisch dat een wetgever spelregels wil vastleggen in verband met het opstellen en sluiten van deze contracten. Het geheel van deze spelregels wordt het conventionele huwelijksvermogensrecht genoemd.¹⁴³

38. Zowel in de stedelijke costumen van Gent¹⁴⁴ als in het Burgerlijk Wetboek¹⁴⁵ werd de mogelijkheid geboden om de huwelijksvoorwaarden zelf vast te leggen. Deze contractvrijheid heeft echter niet steeds bestaan. Zo was het in Gent lange tijd verboden om huwelijksvoorwaarden te bedingen.¹⁴⁶ De gehomologeerde costumen schaften dit verbod

¹³⁷ P. GODDING, “Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?”, *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 102.

¹³⁸ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 203.

¹³⁹ D. HEIRBAUT, “Conclusions: Codification, a new beginning for the nation? The relationship of the *Code civil* to the old law and to nationalism” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (319) 330.

¹⁴⁰ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 203.

¹⁴¹ W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen* in *Algemene praktische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 108.

¹⁴² W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen* in *Algemene praktische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 108.

¹⁴³ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 196.

¹⁴⁴ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 20.

¹⁴⁵ Art. 1387 CC.

¹⁴⁶ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 48.

af. Vanaf de homologatie genoten de aanstaanden een grote vrijheid wat betreft de overeenkomsten die zij konden aangaan.¹⁴⁷ Het gaat hier evenwel over de contractvrijheid in de materiële zin, die inhoudt dat men naar keuze een overeenkomst kan sluiten met wie men wil en over wat men wil.¹⁴⁸ Deze vrijheid is en was echter niet absoluut; ook vroeger vormden dwingende bepalingen¹⁴⁹ en de openbare orde en goede zeden¹⁵⁰ grenzen die niet overschreden mochten worden.

De materiële contractvrijheid werd nog op een andere manier beperkt. De keuze met wie men een overeenkomst wou aangaan was dan wel vrij, maar niet iedereen was bekwaam om een overeenkomst te sluiten. De meerderjarigheid bracht echter in beginsel de bekwaamheid om rechtshandelingen te stellen met zich mee.¹⁵¹ Beide geslachten werden in Gent op het einde van het Ancien Régime meerderjarig op hun 25e verjaardag.¹⁵² Gedurende de Franse Revolutie werd men meerderjarig op 21-jarige leeftijd.¹⁵³ Dit bleef behouden in art. 488 CC, maar er werd een uitzondering gemaakt betreffende de bekwaamheid om te huwen. Artikel 148 CC legde de minimumleeftijd om te huwen voor vrouwen op 21 vast en voor mannen op 25. Vanaf deze leeftijd konden zij zonder tussenkomst van hun ouders trouwen.¹⁵⁴ Meisjes jonger dan 15 jaar en jongens jonger dan 18 konden op grond van art. 144 CC in geen geval trouwen. Tussen deze twee leeftijden kon een huwelijk slechts rechtsgeldig gesloten worden met instemming van de ouders van de onbekwame.¹⁵⁵ De bekwaamheid om te huwen moest echter afgescheiden worden van de bekwaamheid om een huwelijkscontract te sluiten. Vanaf het moment dat men 21 jaar was, liet het Burgerlijk Wetboek toe om huwelijksvoorwaarden op eigen houtje te bedingen.¹⁵⁶ Was men jonger

¹⁴⁷ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 49.

¹⁴⁸ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 187.

¹⁴⁹ Bijvoorbeeld i.v.m. de rechten van schuldeisers in de gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 20 of i.v.m. de wettelijke orde van erfopvolging in art. 1389 CC.

¹⁵⁰ Art 1387 CC ; E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 787.

¹⁵¹ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 79.

¹⁵² Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1.

¹⁵³ Décret du 31 janvier 1793 qui interprète l'article du décret du 20 septembre 1792, par lequel la majorité est fixée à vingt-un ans, *Recueil général des lois, décrets, ordonnances, etc: depuis le mois de Juin 1789 jusqu'au mois d'Août 1830*, IV, Parijs, 1839, 90-91.

¹⁵⁴ Een akte van eerbied moet soms wel nog betekend worden.

¹⁵⁵ Art. 148 CC.

¹⁵⁶ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXI, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 27-28.

dan 21, dan kon er in beginsel geen huwelijkscontract bedongen worden en gold bijgevolg het wettelijk stelsel.¹⁵⁷ Wou de minderjarige toch aan de huwelijkse voorwaarden sleutelen, behoefde hij/zij op grond van art. 1398 CC bijstand van de personen die moesten instemmen met het huwelijk. Dit waren in beginsel de ouders van de minderjarige.¹⁵⁸

39. In huwelijkscontracten genoot men dus wel een ruime materiële vrijheid, maar daarentegen geen formele contractvrijheid. Sinds het Ancien Régime bestonden er immers enkele strikte vormvereisten waaraan een huwelijkscontract moest voldoen om geldig te zijn. Zo was een schriftelijke neerslag van deze overeenkomsten vereist.¹⁵⁹ Daarnaast moest het sluiten van het huwelijkscontract de huwelijksluiting zelf voorafgaan.¹⁶⁰ Daaraan werd zowel in de costumen als in het Burgerlijk Wetboek het principe gekoppeld dat de huwelijkse overeenkomsten niet meer aangepast konden worden na de huwelijksluiting.¹⁶¹ Het werd in de Belgische gebieden echter pas vanaf de inwerkingtreding van de *Code civil* verplicht dat een huwelijkscontract door een notaris verleden werd.¹⁶² Behalve voor de huwelijkscontracten van kooplieden was er dan weer noch in de costumen, noch in het Burgerlijk Wetboek een publiciteitsvereiste voorzien.¹⁶³
40. Samenvattend kan gezegd worden dat huwelijkscontracten reeds lange tijd een belangrijk instrument zijn in de planning omtrent het familiaal vermogen. Enerzijds is dit af te leiden uit de wens van de wetgever om er controle op uit te oefenen via strikte formele voorwaarden. Anderzijds wordt hun belang weerspiegeld in de inhoudelijke vrijheid die de aanstaande echtgenoten sinds jaar en dag genieten. Het belang van huwelijkscontracten

¹⁵⁷ Art. 1393 CC ; E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 752.

¹⁵⁸ E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 756.

¹⁵⁹ Art. 19 Eeuwig Edict 11 juli 1611; art. 1394 CC.

¹⁶⁰ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 20; art. 1394 CC.

¹⁶¹ Art. 1395 CC; W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen in Algemene practische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 177-178.

¹⁶² Art. 1394 CC. Dit was voordien nog niet vereist, zie : W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen in Algemene practische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 108; P. VIOLLET, *Histoire du droit civil français, accompagnée de notions de droit canonique et d'indications bibliographiques*, Parijs, Librairie de la société du recueil général des lois et des arrêts, 1905, 814.

¹⁶³ W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen in Algemene practische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 148.

voor de aanstaanden zelf ligt klassiek in het treffen een regeling over hun vermogen bij overlijden.¹⁶⁴ Die regeling kan een bescherming van de langstlevende inhouden.

AFDELING III. BESCHERMINGSTECHNIEKEN TEN VOORDELE VAN DE LANGSTLEVENDE

41. De rechtspositie van de langstlevende kan beïnvloed worden door zowel erfrechtelijke als huwelijksvermogensrechtelijke bedingen van een huwelijkscontract. Daar het in dit onderzoek niet gaat om het huidige¹⁶⁵ onderscheid tussen het erf- en huwelijksvermogensrecht, worden deze bedingen in hetzelfde overzicht behandeld. Wat betreft de gehanteerde terminologie, werd ervoor gekozen om hedendaagse benamingen te gebruiken, omdat het nu eenmaal eenvoudiger is om in het eigen denkkader te werken en te lezen.

Zo wordt er heden ten dage bijvoorbeeld over “huwelijksvoordelen” gesproken. Een huwelijksvoordeel wordt gedefinieerd als “een voordeel voor een echtgenoot volgend uit de samenstelling, de werking, de vereffening of de verdeling van het huwelijksvermogensstelsel”.¹⁶⁶ Het is met andere woorden een wettelijke of conventionele huwelijksvermogensrechtelijke regeling die voor de ene echtgenoot, bijvoorbeeld de langstlevende, voordeliger is dan voor de andere.¹⁶⁷ Het beding van inbreng, het beding van ongelijke verdeling, het keuzebeding en de vooruitmaking vallen onder de noemer huwelijksvoordeel.¹⁶⁸

Ook andere conventionele regelingen kunnen de langstlevende beschermen. De regelingen die enkel op voorwaarde van overleving effect ressorteren, worden “overlevingsrechten”

¹⁶⁴ A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 7.

¹⁶⁵ Gedurende het Ancien Régime kent men geen onderscheid tussen het erfrecht en het huwelijksvermogensrecht: P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 261.

¹⁶⁶ H. CASMAN, *Het begrip huwelijksvoordelen*, Berchem, Kluwer, 1976, 264.

¹⁶⁷ H. CASMAN, “Op zoek naar de draad van Ariadne in de doolhof van huwelijksvoordelen – of zouden het aanwinstenvoordelen moeten zijn?” in F. SWENNEN en R. BARBAIX (eds.), *Over erven: liber amicorum Mieke Puelinckx-Coene*, Mechelen, Kluwer, 2006, (83) 87.

¹⁶⁸ W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal vermogensrecht*, Mortsel, Intersentia, 2010, 354; A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 85.

genoemd.¹⁶⁹ Dit begrip is ruimer dan “huwelijksvoordelen”, want het slaat op alle voordelen die aan de langstlevende toegekend worden, bovenop zijn/haar wettelijk aandeel in de gemeenschap en de terugname van diens eigen goederen.¹⁷⁰ Overlevingsrechten zijn schenkingen, contractuele erfstellingen of huwelijksvoordelen die aan de langstlevende toegekend worden.¹⁷¹

Instellingen die vandaag de dag niet meer bestaan, zoals de douarie en de houdenisse, boden eveneens bescherming aan de langstlevende. De douarie en de houdenisse moesten niet (steeds) in een huwelijkscontract opgenomen worden om uitwerking te krijgen. Zij worden in dit overzicht samen met de bedingen ten voordele van de langstlevende behandeld, daar zij een woordje uitleg behoeven.

§1. Beding van ongelijke verdeling

42. In beginsel wordt het gemeenschappelijk vermogen bij de ontbinding bij helften verdeeld. Een koppel kan echter een andere regeling treffen.¹⁷² Door een beding van ongelijke verdeling in de huwelijksovereenkomst op te nemen, krijgt één echtgenoot, bijvoorbeeld de langstlevende, meer dan de wettelijk bepaalde helft. Dit beding kent vele varianten. Zo kan de langstlevende bijvoorbeeld 80% toebedeeld worden en de eerststervende 20%. Er kan echter evengoed bedongen worden dat de ene de roerende goederen in volle eigendom en de onroerende goederen voor de helft in vruchtgebruik en voor de andere helft in volle eigendom verkrijgt, terwijl de andere slechts de blote eigendom van de helft van de onroerende goederen bekomt.¹⁷³ De meest extreme variant van een ongelijke verdeling is het verblijvingsbeding, op grond waarvan de langstlevende de gehele gemeenschap in volle eigendom behoudt.¹⁷⁴

¹⁶⁹ A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 71.

¹⁷⁰ P. GODDING, “Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?”, *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 99.

¹⁷¹ A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 71.

¹⁷² Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 6 j° tit. XX, art. 20; art. 1520 CC.

¹⁷³ G. VAN OOSTERWYCK, “Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen”, *TPR* 1985, (227) 236.

¹⁷⁴ A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 81.

§2. Beding van vooruitmaking

43. Dit beding biedt de begunstigde de mogelijkheid om een of meerdere goederen *in natura* of een som geld vóór de verdeling uit de gemeenschap te nemen, zonder dat dit op diens aandeel in de gemeenschap aangerekend wordt.¹⁷⁵ Daarna wordt het resterend vermogen bij helften verdeeld.¹⁷⁶ Dit beding biedt slechts een mogelijkheid aan, de begunstigde is niet verplicht de gemeenschapsgoederen vooruit te nemen.¹⁷⁷ In de Gentse stedelijke costumen was bijvoorbeeld voorzien dat de eigen rouwkleren vooruitgenomen konden worden.¹⁷⁸

§3. Contractuele erfstelling

44. Met een contractuele erfstelling beschikt iemand ten voordele van een ander over de goederen die zijn nalatenschap zullen samenstellen.¹⁷⁹ Het voorwerp van dit beding betreft dus een specifiek goed, of een deel, of het geheel van de goederen die de insteller bij zijn dood zal nalaten, ongeacht of deze goederen deel uitmaakten van het eigen vermogen van de *decurus* of van het gemeenschappelijk vermogen.¹⁸⁰ Gedurende zijn leven staat het de schenker vrij om ten bezwarende titel te beschikken over de geschonken goederen, maar hij mag er niet meer om niet over beschikken.¹⁸¹

Dit beding kan niet te allen tijde en door iedereen gehanteerd worden, omdat het een afwijking vormt op het verbod op erfovereenkomsten.¹⁸² In een huwelijkscontract is deze begunstiging tussen echtgenoten echter wel mogelijk.¹⁸³ In het Ancien Régime was het beding zelfs enkel geldig indien het in een huwelijkscontract opgenomen was.¹⁸⁴

¹⁷⁵ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 196.

¹⁷⁶ W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal vermogensrecht*, Morsel, Intersentia, 2010, 341.

¹⁷⁷ A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 70.

¹⁷⁸ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 54; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 301.

¹⁷⁹ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIII/2, *Les testaments*, Brussel, Bruylant, 1947, 1689.

¹⁸⁰ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 234 ; E. SPRUYT, J. RUYSEVELDT en P. DONS, *Praktijkids successierecht en –planning*, Kapelle-op-den Bos, Toth, 2003, 528; M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 86.

¹⁸¹ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIII/2, *Les testaments*, Brussel, Bruylant, 1947, 1690.

¹⁸² H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIII/2, *Les testaments*, Brussel, Bruylant, 1947, 1690-1691.

¹⁸³ Art. 1093 CC; G. VAN OOSTERWYCK, “Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen”, *TPR* 1985, (227) 250.

¹⁸⁴ M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 9.

In de Franse Revolutie werd deze instelling afgeschaft door de wet van 17 nivôse jaar II.¹⁸⁵ De revolutionairen zagen het beding als iets kenmerkends voor het Ancien Régime en hadden er bijgevolg een grondige afkeer voor.¹⁸⁶ Deze afkeer was zelfs zo groot, dat ze de geldig bedongen contractuele erfstellingen retroactief nietig verklaarden wanneer de insteller de datum van 14 juli 1789 overleefde.¹⁸⁷ Deze regeling zorgde voor enorme verwarring en onzekerheid. Op 9 fructidor jaar III¹⁸⁸ werd er dan ook teruggekomen op dit extreme standpunt en werd er verklaard dat de Nivôse-wet slechts gevolgen had vanaf haar afkondigingsdatum.¹⁸⁹

Het Burgerlijk Wetboek voerde deze instelling opnieuw in, maar waagde het in de nasleep van de Nivôse-wet niet om haar nog een contractuele erfstelling te noemen.¹⁹⁰ Het Burgerlijk Wetboek duidde ze aan als de schenking van toekomstige goederen.¹⁹¹

§4. Keuzebeding

45. Op grond van een keuzebeding kan een echtgenoot afwijken van de gewone wijze van vereffening en verdeling van het gemeenschappelijk vermogen. Het verleent deze echtgenoot immers het recht om diens eigen kavel samen te stellen.¹⁹²

Een keuzebeding onder last houdt in dat de begunstigde de mogelijkheid krijgt om de activa en passiva aan te wijzen die hij/zij in de eigen kavel wenst op te nemen.¹⁹³ Indien de begunstigde op die wijze een kavel samenstelt dat het eigen aandeel in het gemeenschappelijk vermogen overschrijdt, moet daarvoor een opleg betaald worden.¹⁹⁴

Een keuzebeding kan ook in combinatie met een beding van ongelijke verdeling of een vooruitmaking voorkomen. In die gevallen voorziet het huwelijkscontract in een reeks

¹⁸⁵ 6 januari 1794.

¹⁸⁶ M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 10.

¹⁸⁷ M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 10.

¹⁸⁸ 26 augustus 1795.

¹⁸⁹ M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 10.

¹⁹⁰ M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 17.

¹⁹¹ In art. 1093 CC bijvoorbeeld; G. VAN OOSTERWYCK, "Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen", *TPR* 1985, (227) 250.

¹⁹² A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 85.

¹⁹³ J. DU MONGH, "Huwelijksvoordelen en successieplanning. Voorzichtigheid blijft geboden", *T. Not.* 2007, afl. 9, (492) 498.

¹⁹⁴ J. DU MONGH, "Huwelijksvoordelen en successieplanning. Voorzichtigheid blijft geboden", *T. Not.* 2007, afl. 9, (492) 498.

keuzes, waarbij elk alternatief een andere wijze van de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen met zich meebrengt.¹⁹⁵ Een contractuele erfstelling gecombineerd met een keuzebeding voorziet meerdere opties die samengesteld zijn uit andere toekomstige goederen en laat de begunstigde tussen die opties kiezen.¹⁹⁶

§5. Inbreng

46. In een beding van inbreng komen toekomstige echtgenoten overeen om eigen goederen, tegenwoordig of toekomstig, gemeenschappelijk te maken.¹⁹⁷ Het houdt dus een uitbreiding van het gemeenschappelijk vermogen in. Wanneer beide aanstaanden al hun tegenwoordige en toekomstige goederen inbrengen in het gemeenschappelijk vermogen ontstaat een algehele gemeenschap.¹⁹⁸ Indien één partner meer inbrengt dan de andere, geniet diegene die minder inbrengt een voordeel indien de gemeenschap bij helften verdeeld wordt.¹⁹⁹

§6. Douarie: costumier of conventioneel

47. De douarie was tijdens de feodale tijd een wijdverspreide beschermingstechniek voor de langstlevende.²⁰⁰ In de Vlaamse costumen was de douarie²⁰¹ een overlevingsvermogen dat zowel aan weduwes als weduwnaars toegekend werd.²⁰² Dit vermogen bestond uit een vruchtgebruik op (een deel van) de goederen van de overleden echtgenoot.²⁰³ In de gehomologeerde costumen van Gent was dit niet anders.²⁰⁴ De douarie werd door de

¹⁹⁵ F. MOEYKENS, “Keuzebedingen in een vergrijzende samenleving”, *Waarvan akte* 2002, afl. 6, (10) 11.

¹⁹⁶ C. DE WULF, J. BAELE, S. DEVOS en H. DE DECKER, *Het opstellen van notariële akten*, I, *Organieke Wet Notariaat/Personen- en Familierecht/Familiaal Vermogensrecht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 553.

¹⁹⁷ A. VERBEKE, F. BUYSENS en H. DERYCKE, *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, 29.

¹⁹⁸ W. PINTENS, C. DECLERCK, J. DU MONGH en K. VANWINCKELEN, *Familiaal vermogensrecht*, Morsel, Intersentia, 2010, 334.

¹⁹⁹ H. CASMAN, “Op zoek naar de draad van Ariadne in de doolhof van huwelijksvoordelen – of zouden het aanwinstenvoordelen moeten zijn?” in F. SWENNEN en R. BARBAIX (eds.), *Over erven: liber amicorum Mieke Puelinckx-Coene*, Mechelen, Kluwer, 2006, (83) 87.

²⁰⁰ J. GILISSEN, “Le statut de la femme dans l’ancien droit belge” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 314.

²⁰¹ Andere benamingen zijn “bijleving”, “tocht” en “lijftocht”, zie: J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 539.

²⁰² J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 539.

²⁰³ G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611. Zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht in Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën*. *Studia*, LXXXI, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 381.

²⁰⁴ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art 1 en 9; M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 270.

revolutionaire wet van 17 nivôse jaar II afgeschaft, omdat de Franse revolutionairen ze als een feodale instelling²⁰⁵ beschouwden.²⁰⁶ Het Wetboek van Napoleon behield deze afschaffing, evenwel zonder expliciete verantwoording.²⁰⁷

§7. Houdenisse²⁰⁸

48. De houdenisse was een typische instelling van het oud-Vlaams recht en hield een vruchtgebruik voor de langstlevende ouder op het vermogen van diens kinderen in.²⁰⁹ Het was een vorm van voogdij door de langstlevende over de nog onvolwassen kinderen.²¹⁰ De houdenisse trad op grond van de Gentse costumen in de plaats van de gedeelde ouderlijke macht,²¹¹ welke uitdoofde wanneer één van de ouders van de minderjarige kinderen overleed.²¹² Het gebruiksrecht op het vermogen van die kinderen hing vast aan de plicht om ze te onderhouden en op te voeden, hetgeen volledig met dit vruchtgebruik bekostigd diende te worden.²¹³ Over de gedane bestedingen was de ouder echter geen rekenschap verschuldigd.²¹⁴ Dit vruchtgebruik op het wezengoed bleef voortduren tot aan de meerderjarigheid van de halfwees, of tot aan diens huwelijk of emancipatie.²¹⁵ Aangezien

²⁰⁵ Oorspronkelijk waren de leengoederen immers het voorwerp van de douarie: P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 292.

²⁰⁶ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 540.

²⁰⁷ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 90.

²⁰⁸ In één geanalyseerd contract (RAG, *Inventarissen van het Modern Notariaat, Inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote*, stuk 219/C12/27/1824/115) noemt men het vruchtgebruik op de goederen van de huwelijkse kinderen een “*garde noble*”. Dit is ook een vruchtgebruik van de langstlevende ouder op het vermogen van diens onvolwassen kinderen, zie: P. DE RENUSSON, *Traité du droit de garde-noble et bourgeoise, qu'on appelle bail en plusieurs coutumes*, Parijs, Compagnie des Libraires, 1724, 5.

²⁰⁹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXII, art. 5 en volgende; M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 23.

²¹⁰ D. DE RUYSSCHER, “Balancing interests in stepfamilies: *droit de dévolution* and *bijleving* (Southern Low Countries, 16th-18th centuries)” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (49) 58.

²¹¹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1.

²¹² J. GILISSEN, “Le statut de la femme dans l’ancien droit belge” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 303.

²¹³ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXII, art. 5 en volgende; M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 23.

²¹⁴ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXII, art. 5, 6, 7 en 20.

²¹⁵ J. GILISSEN, “Le statut de la femme dans l’ancien droit belge” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 304.

men in het Gent van het Ancien Régime pas op 25-jarige leeftijd meerderjarig werd,²¹⁶ versterkte deze houdenisse dus op indirecte wijze de rechtspositie van de langstlevende.²¹⁷

Het ouderlijk vruchtgenot vervulde in het Burgerlijk Wetboek ongeveer dezelfde taak als de houdenisse. De langstlevende ouder werd onder meer de plicht opgelegd om de minderjarige kinderen te onderhouden en op te voeden overeenkomstig hun vermogen.²¹⁸ In ruil daarvoor kreeg hij/zij het vruchtgebruik op het vermogen van die kinderen.²¹⁹ Dit vruchtgebruik was echter op tweevoudige wijze beperkter dan bij de houdenisse van weleer. In de eerste plaats doofde het al uit wanneer het kind 18 jaar²²⁰ werd of bij zijn eerdere emancipatie.²²¹ In de tweede plaats besloeg het niet het gehele wezengoed. De langstlevende had bijvoorbeeld geen gebruiksrechten op het beroepsinkomen van de kinderen.²²² Aangezien dit ouderlijk vruchtgenot in duurtijd en omvang beperkt was, wordt het niet als een bron van bescherming van de langstlevende aanzien.

HOOFDSTUK III. NORMATIEVE BRONNEN

49. De rechten van de langstlevende hangen af van de rechtsregelen waaruit zij voortvloeien of dankzij welke zij bedongen konden worden. In welke bronnen waren die regelen echter terug te vinden? De hier besproken overgangstijd kende een evolutie in de bronnen van wetgeving, welke hier kort uiteengezet zal worden.
50. Gedurende het Ancien Régime werd het privaatrecht grotendeels beheerst door costumiere rechtsregelen.²²³ De wetgever betrad slechts uitzonderlijk het terrein van het privaatrecht,

²¹⁶ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1.

²¹⁷ D. DE RUYSSCHER, “Balancing interests in stepfamilies: *droit de dévolution* and *bijleving* (Southern Low Countries, 16th-18th centuries)” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (49) 58.

²¹⁸ Art. 385, 2° CC.

²¹⁹ Art. 384 CC.

²²⁰ Men werd niet meerderjarig op deze leeftijd (art. 488 CC), maar dit was wel de huwbare leeftijd voor jongens (art. 144 CC). Deze leeftijd werd gekozen om te verhinderen dat de ouder niet zou instemmen met het huwelijk van de minderjarige, omwille van de wens om het ouderlijk vruchtgenot te behouden, zie: J. G. LOCRÉ DE ROISSY, *Esprit du Code Napoléon, tiré de la discussion, ou Conférence historique, analytique et raisonnée du projet de Code civil, des observations des tribunaux, des procès-verbaux du Conseil d'Etat, des observations du tribunal, des exposés de motifs, des rapports et discours, &c., &c.*, IV, Parijs, Imprimerie impériale, 1806, 470.

²²¹ Art. 384 CC.

²²² Art. 387 CC.

²²³ J. GILISSEN, “La coutume dans les “Pays de par-deçà” (Belgique, Pays-Bas, Nord de la France) (XIIe-XVIIIe siècles)” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions*, LII/2, *La coutume*, Brussel, De Boeck, 1990, (295) 303.

bijvoorbeeld met het Eeuwig Edict van 1611.²²⁴ Het gros van de privaatrechtelijke regelen was echter costumier van aard. Deze normen waren in oorsprong deel van het gewoonterecht, maar ze werden vanaf de 16^e eeuw gecodificeerd en gehomologeerd. Door de homologatie veranderde hun statuut van gewoonterecht naar wetgeving.²²⁵

De homologatiebeweging werd in de huidige Belgische gebieden in gang gezet door Keizer Karel V. In een ordonnantie van 1531 gelastte hij voor de eerste keer de optekening van het gewoonterecht, opdat het gehomologeerd zou kunnen worden.²²⁶ De lokale overheden waren hier echter niet erg happig op. De vorst behield zich immers vaak het monopolierecht voor om de gehomologeerde costumen te interpreteren en te wijzigen, waardoor de lokale overheden hun grip op het recht verloren.²²⁷ Het bevel tot optekening moest dan ook ettelijke malen herhaald worden. Het was uiteindelijk pas na de afkondiging van het Eeuwig Edict in 1611 dat het merendeel van de homologaties plaatsvond.²²⁸

51. Afzonderlijke steden, dorpen en heerlijkheden hadden hun eigen gehomologeerde costumen.²²⁹ Er stelde zich bijgevolg een (ingewikkelde) vraag van intercostumier privaatrecht wanneer het vermogen van een overledene wegens zijn ligging beheerst werd door meerdere costumen.²³⁰ Dit probleem werd wel enigszins vereenvoudigd door het poorterschap.

Het poorterschap was als het ware een contract tussen een individu en een jurisdictie, welke voor beide partijen rechten en plichten uittekende. De poorter genoot bijvoorbeeld van de straf- en privaatrechtelijke bescherming die de magistraat hem bood, in ruil voor een

²²⁴ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 196.

²²⁵ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 198.

²²⁶ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 197-198.

²²⁷ Dit gebeurde ook in de homologatieformule van de Gentse costumen van 1563: A. E. GHELDOLF (ed.), *Coutumes des pays et comté de Flandre. Coutume de la ville de Gand*, I, Brussel, Ministerie van Justitie, 1868, 164-166.

²²⁸ G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611. Zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht in Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën*. *Studia*, LXXXI, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 129 e.v.

²²⁹ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 286.

²³⁰ D. HEIRBAUT en M. E. STORME, “De Belgische rechtstraditie: van een lang zoeken naar onafhankelijkheid naar een verlangen naar afhankelijkheid?”, *TPR* 2008, (979) nr. 4.

bijdrage in de lasten van de stad.²³¹ In Vlaanderen en ook in Gent werd tevens een principe van universaliteit van het sterfhuis aan dat poorterschap verbonden. Dit principe hield in dat het gehele vermogen van poorters in beginsel beheerst werd door het stadsrecht van hun poorterschap, ongeacht de ligging van hun goederen.²³² Het vraagstuk over welke costumen van toepassing waren, werd op die manier ontweken.

De problematiek omtrent het toepasselijke recht werd nog op een andere wijze uit de weg gegaan. Zo hadden de Gentse heerlijkheden van Sint-Pieters en Sint-Baafs, evenals de Oudburg, hun erfrecht en huwelijksvermogensrecht afgestemd op de bepalingen van de stedelijke costumen en richtten de gerechten zich betreffende die kwesties naar de rechtspraak van de stadsschepenen.²³³ Hoewel er dus vele afzonderlijke costumen bestonden met elk hun eigen karakteristieken, waren er toch mechanismen die deze onderlinge diversiteit verzwakten.

52. Tijdens het Ancien Régime bestond er echter niet alleen een verscheidenheid tussen de costumen onderling. Ook binnen eenzelfde regelgeving waren er verschillen qua toepassingsgebied. Op de verschillende categorieën van goederen (roerende goederen, allodia, lenen en cijnsgoederen) waren immers meestal verschillende regels van toepassing.²³⁴ Dit was ook het geval binnen het erfrecht en het huwelijksvermogensrecht.²³⁵ Soms hadden mannen en vrouwen ook verschillende materiële rechten, maar de Gentse stedelijke costumen maakten geen onderscheid naargelang het geslacht van de langstlevende.²³⁶
53. De homologatie van de costumen bevestigde aan de ene kan de diversiteit van het recht tijdens het Ancien Régime, omdat er vele gehomologeerde costumen naast elkaar bestonden. De homologatie bracht aan de andere kant ook een zekere eenmaking van het recht met zich mee. Deze eenmaking was een gevolg van het geleerde recht dat via het

²³¹ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 252.

²³² E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 25 e.v.

²³³ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 6 en 8.

²³⁴ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 286.

²³⁵ P. GODDING, "Le droit au service du patrimoine familial: les Pays-Bas méridionaux (12e-18e siècle)" in L. BONFIELD (ed.), *Marriage, Property, and Succession*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1992, (15) 22.

²³⁶ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 270.

homologatieproces de tekst van de costumen binnensloop.²³⁷ In de gehomologeerde costumen van Gent waren bijvoorbeeld de innovatieve vergoedingsrekeningen afkomstig uit het geleerde recht.²³⁸ Na de homologatie bleef het Gentse erf- en huwelijksvermogensrecht echter onbewogen verder gelden tot aan de Franse Revolutie.²³⁹

54. Het recht van het Ancien Régime stond niet hoog aangeschreven bij de Franse revolutionairen. Het botste immers met de verlichte ideeën die zij hadden over een moderne Staat.²⁴⁰ Verlichtingsdenker DIDEROT stelde het oude recht als volgt aan de kaak: “*Qu'est-ce qu'une loi dont la justice locale et dont l'autorité bornée tantôt par une montagne, tantôt par un ruisseau, s'évanouit parmi les sujets d'un même État, pour quiconque passe le ruisseau ou la montagne?*”²⁴¹ Ondanks de kritieken bleef het oude recht grotendeels verder gelden. Hoewel het niet aan goede voornemens ontbrak, slaagden de revolutionairen er immers niet in om het privaatrecht één te maken.²⁴² De revolutionaire burgerlijke wetgeving was op zijn best fragmentarisch te noemen.²⁴³
55. De eenmaking van het burgerlijk recht kwam er pas onder heerschappij van Napoleon Bonaparte.²⁴⁴ De invoeringswet van zijn Burgerlijk Wetboek maakte eveneens komaf met het oude recht, waaronder niet enkel de costumiere regelgeving, maar ook de revolutionaire wetten gerekend werden.²⁴⁵ Op het huidige Belgisch territorium was Napoleons Wetboek

²³⁷ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 198.

²³⁸ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 43.

²³⁹ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 95.

²⁴⁰ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 437-438.

²⁴¹ Eigen vertaling: Wat is een wet waarvan de gelding en de rechtskracht begrensd is door nu eens een berg, dan weer een beek, en die onder de onderdanen van eenzelfde Staat in rook opgaat, voor al wie de beek of de berg voorbijgaat?

²⁴² D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 138.

²⁴³ J.-L. HALPERIN, “Le droit privé de la Révolution: héritage législatif et héritage idéologique”, *Annales historiques de la Révolution française* 2002, (135) 135.

²⁴⁴ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 15.

²⁴⁵ J.-L. HALPERIN, “Le droit privé de la Révolution: héritage législatif et héritage idéologique”, *Annales historiques de la Révolution française* 2002, (135) 136 ; D. HEIRBAUT, “Conclusions: Codification, a new beginning for the nation? The relationship of the *Code civil* to the old law and to nationalism” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (319) 323.

vanaf zijn afkondiging van kracht. Hier kwam geen verandering in gedurende de periode dat het toekomstige België bij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden behoorde.²⁴⁶

56. Aan de hand van deze verschillende bronnen en de politieke situatie werd het volgende deel in hoofdstukken onderverdeeld. In dat deel worden de rechten van de langstlevende uiteengezet. Het eerste hoofdstuk gaat over Gent op het einde van het Ancien Régime, toen de stedelijke costumen het erf- en huwelijksvermogensrecht beheersten. Vervolgens komt in het tweede hoofdstuk de Franse Revolutie aan de beurt. Het derde hoofdstuk bespreekt de rechten van de langstlevende onder de napoleontische wetgeving. Deze periode beslaat de drie laatste decennia van de onderzochte overgangperiode. In het laatste hoofdstuk wordt naar trends doorheen de volledige overgangperiode gezocht.

²⁴⁶ D. HEIRBAUT, G. BAETEMAN, en M. STORME, *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek: de huidige en de originele tekst met alle wijzigingen in België van 1804 tot 2004*, I, *Inleiding. Art. 1-1000*, Mechelen, Kluwer, 2004, XIII-XIV.

DEEL III: DE RECHTEN VAN DE LANGSTLEVENDE IN DE NORMATIEVE TEKSTEN EN IN DE BRONNEN UIT DE PRAKTIJK

HOOFDSTUK I. DE LANGSTLEVENDE TIJDENS HET ANCIEN RÉGIME

AFDELING I. DE POLITIEKE SITUATIE EN HAAR INVLOED OP HET RECHT

57. In 1778 behoorde Gent als deel van de Zuidelijke Nederlanden tot het Oostenrijks keizerrijk. Toen keizerin Maria-Theresia in 1780 stierf, werd zij opgevolgd door haar zoon, keizer Jozef II. Deze verlichte despoot had grootste hervormingsplannen voor zijn keizerrijk, maar hij botste op de behoudsgezindheid van zijn onderdanen.²⁴⁷ De sluiting van “onnoodige” contemplatieve kloosters en vooral zijn plannen voor een grondige institutionele hervorming leidden in 1789 tot de Brabantse Omwenteling.²⁴⁸ Deze naam is eigenlijk niet echt passend, omdat deze opstand net het doel had om elke revolutie te vermijden.²⁴⁹ In elk geval luidde deze beweging het einde van de Oostenrijkse tijd in de Zuidelijke Nederlanden in.²⁵⁰ Op 4 januari 1790 werd Jozef II immers als graaf van Vlaanderen vervallen verklaard op de Gentse Vrijdagmarkt.²⁵¹ Een week later werd de republiek van de Verenigde “Belgische” Provincies uitgeroepen.²⁵² Deze was echter maar van korte duur, want in de winter van 1790 heroverden de Oostenrijkse troepen het territorium.²⁵³ De hervormingen van Jozef II werden daarbij evenwel teniet gedaan. Er werd dus teruggekeerd naar het Ancien Régime.²⁵⁴ Desondanks waren de volgende vijf jaren erg woelig voor de Zuidelijke Nederlanden. Frankrijk en Oostenrijk waren immers om beurten

²⁴⁷ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 10.

²⁴⁸ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 10.

²⁴⁹ D. HEIRBAUT, “De Franse overheersing in België” in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 16.

²⁵⁰ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 236.

²⁵¹ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 11.

²⁵² G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 236.

²⁵³ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 11.

²⁵⁴ D. HEIRBAUT, “De Franse overheersing in België” in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 16.

heerser.²⁵⁵ De chaos die dit met zich meebracht, eindigde nog niet wanneer in 1794 Oostenrijk definitief verdreven werd door Frankrijk.²⁵⁶ De hoop dat de invoering van de Franse wetten weer rust zou brengen, werd namelijk niet meteen ingewilligd. De Fransen wilden eerst en vooral onrust vermijden en verzetten zich initieel zelfs tegen een automatische toepassing van de reeds bestaande revolutionaire wetgeving.²⁵⁷ Een steeds groter deel van de bevolking wenste daarom een aanhechting bij Frankrijk, in de hoop dat dan de rust zou terugkeren.²⁵⁸ Ondertussen bleven de costumen van het Ancien Régime nog van kracht.

AFDELING II. DE STEDELIJKE COSTUMEN VAN GENT

58. Kenmerkend aan de gehomologeerde costumen van Gent - en eigenlijk aan alle costumen van de Zuidelijke Nederlanden - was dat zij in een huwelijksstelsel voorzagen dat de langstlevende een omvangrijke bescherming bood.²⁵⁹ Deze bescherming nam meerdere vormen aan. Een eerste soort vloeide voort uit het costumier huwelijksvermogensstelsel zelf. Bijna overal in het huidige België was dit namelijk een gemeenschapsstelsel, zo ook in Gent.²⁶⁰ Het bestaan van een gemeenschappelijk vermogen tussen de echtgenoten bracht met zich mee dat dit bij ontbinding van het huwelijk verdeeld moest worden. Hoe groter dit vermogen was, hoe groter het aandeel dat de langstlevende verkreeg bij de verdeling ervan. Andere beschermingsmechanismen grepen in wanneer het huwelijksvermogen reeds verdeeld was. Deze worden later besproken. Eerst wordt er ingegaan op wat specifiek voorzien werd in de Gentse costumen met betrekking tot het huwelijksvermogensstelsel.

²⁵⁵ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 238.

²⁵⁶ D. HEIRBAUT, "De Franse overheersing in België" in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 17.

²⁵⁷ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 13.

²⁵⁸ D. HEIRBAUT, "De Franse overheersing in België" in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 17; F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 13.

²⁵⁹ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 266.

²⁶⁰ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 265.

59. De gehomologeerde costumen van Gent voorzagen in een beperkte gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten.²⁶¹ Dit hield enerzijds in dat alle roerende goederen gemeen waren. Er werd dus geen onderscheid gemaakt tussen voorhuwelijkse en huwelijkse roerende goederen, noch tussen verkrijgingen om niet en ten bezwarende titel.²⁶² Anderzijds vielen ook de aanwinsten in het gemeenschappelijk vermogen.²⁶³ Dit waren alle onroerende goederen die de echtgenoten tijdens hun huwelijk ten bezwarende titel verkregen.²⁶⁴ Het gemeenschappelijk vermogen werd bij ontbinding van het huwelijk door overlijden bij helften verdeeld tussen de langstlevende en de erfgenamen van de eerststervende.²⁶⁵
60. Het eigen vermogen van de eerststervende kwam zijn erfgenamen toe,²⁶⁶ terwijl de langstlevende diens eigen vermogen in volle eigendom behield.²⁶⁷ Deze eigen vermogens bestonden in principe uit de voorhuwelijkse onroerende goederen en de onroerende goederen die de echtgenoten tijdens het huwelijk om niet verkregen hadden.²⁶⁸ Een uitzondering werd evenwel gemaakt voor stedelijke gronden.²⁶⁹
61. Een wettelijke fictie bepaalde dat de gronden die binnen de stadsmuren lagen roerend waren en bijgevolg óók in het gemeenschappelijk vermogen vielen.²⁷⁰ Deze roerendmaking²⁷¹ was

²⁶¹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 3; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 32.

²⁶² J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 197.

²⁶³ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 268.

²⁶⁴ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 197.

²⁶⁵ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 1, 4, 6, 9 en 29; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 273 ; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 32-33.

²⁶⁶ Indien er geen descendente, collateralen, noch ascendenten tot de nalatenschap kwamen, was de langstlevende echtgenoot de erfgenaam van de eerststervende, zie: gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXVI, art. 20; P. GODDING, “Lignage et ménage. Les droits du conjoint survivant dans l'ancien droit belge” in F. RIGAUX (ed.), *Famille, droit et changement social dans les sociétés contemporaines*, Brussel, Bibliothèque de la Faculté de droit de l'Université catholique de Louvain, 1978, (277) 295.

²⁶⁷ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 268.

²⁶⁸ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 197.

²⁶⁹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 29.

²⁷⁰ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 29 ; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 33-34; J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 196.

²⁷¹ Dit werd ook “ameublisement” genoemd, zie: G. VAN OOSTERWYCK, “Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen”, *TPR* 1985, (227) 231.

enerzijds voorzien om de handel te bevorderen.²⁷² Ze werd anderzijds ook ingevoerd om zo de stedelijke huizen en stedelijke gronden aan hetzelfde recht te onderwerpen.²⁷³ Die huizen waren immers roerend.²⁷⁴ Indien de gronden waarop ze stonden onroerend zouden zijn, zou dit betekenen dat ze aan andere personen en in andere breukdelen vererfd konden worden.²⁷⁵ Dergelijke complexe situaties werden vermeden door huis en grond beide als roerend te beschouwen.²⁷⁶ Deze mobilisering kwam de langstlevende ten goede.²⁷⁷ De gemeenschap werd immers uitgebreid, waardoor de helft die de langstlevende te beurt viel groter was dan zonder de fictie.²⁷⁸ De uitbreiding van de huwgemeenschap had ten slotte tot gevolg dat zij in feite quasi-universeel was, hoewel zij wel beperkt bleef tot de roerende goederen en de aanwinsten.²⁷⁹

62. Het costumier huwelijksvermogensstelsel van Gent was evenwel geen echt universeel gemeenschapsstelsel. Dat zou slechts zo geweest zijn indien alle roerende en onroerende goederen, zo ook alle eigen en verworven goederen tot één algehele gemeenschap samengesmolten zouden zijn.²⁸⁰ In Gent was de costumiere gemeenschap daarentegen slechts quasi-universeel. De voorhuwelijks onroerende goederen die buiten de stad gelegen waren, bleven namelijk onroerend en dus ook eigen.²⁸¹ De erfrenten op onroerende

²⁷² J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 197.

²⁷³ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 273.

²⁷⁴ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 35; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 273.

²⁷⁵ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 273.

²⁷⁶ P. GODDING, "Lignage et ménage. Les droits du conjoint survivant dans l'ancien droit belge" in F. RIGAUX (ed.), *Famille, droit et changement social dans les sociétés contemporaines*, Brussel, Bibliothèque de la Faculté de droit de l'Université catholique de Louvain, 1978, (277) 284.

²⁷⁷ P. GODDING, "Le droit au service du patrimoine familial: les Pays-Bas méridionaux (12e-18e siècle)" in L. BONFIELD (ed.), *Marriage, Property, and Succession*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1992, (15) 33.

²⁷⁸ P. GODDING, "La famille dans le droit urbain de l'Europe du Nord-Ouest au bas moyen-âge" in M. CARLIER en T. SOENS (eds.), *The Household in Late Medieval Cities. Italy and Northwestern Europe Compared*, Leuven, Garant, 2001, (25) 32.

²⁷⁹ J. GILISSEN, "Le statut de la femme dans l'ancien droit belge" in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 309.

²⁸⁰ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 542.

²⁸¹ J. GILISSEN, "Le statut de la femme dans l'ancien droit belge" in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 309.

goederen bleven ook onroerend en vielen dus niet principieel in de gemeenschap.²⁸² Tot slot ontsnapten de leengoederen altijd aan het gemeenschappelijk vermogen.²⁸³

Al hetgeen hierboven reeds verteld werd over het huwelijksvermogens- en erfrecht was evenwel niet toepasselijk op leengoederen. Zij vielen altijd onder een aparte regeling.²⁸⁴ Voor de langstlevende was van belang dat een leengoed niet tot het gemeenschappelijk vermogen behoorde. Enkel zijn waarde kon gemeenschappelijk zijn indien het leengoed tijdens het huwelijk met gemene gelden aangekocht was.²⁸⁵ In dat geval had de langstlevende recht op een vergoeding ten belope van de helft van die waarde.²⁸⁶

63. De stedelijke costumen voorzagen in vergoedingsrekeningen, een concept dat met de geleerde juristen was overgewaaid naar Gent.²⁸⁷ Deze vergoedingsrekeningen kwamen tegemoet aan het praktische probleem dat er tijdens het huwelijk vermogensverschuivingen plaatsvonden, ondanks het feit dat in theorie de twee eigen vermogens en het gemeenschappelijk vermogen duidelijk van elkaar gescheiden waren.²⁸⁸ Een dergelijke verschuiving viel bijvoorbeeld voor wanneer er een eigen schuld met gemene gelden afbetaald werd.²⁸⁹ Gelet op het feit dat de man het alleenbestuur had over het gemeenschappelijk vermogen,²⁹⁰ groeide de overtuiging dat het evenwicht tussen de belangen van de echtgenoten behouden moest blijven, waaruit vervolgens de idee van vergoedingsrekeningen gegroeid is.²⁹¹

²⁸² Gehomologeerde costumen van Gent, tit. VI, art. 19, tit. XXV, art. 8 en 40 en tit. XXVI, art. 18 ; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 295.

²⁸³ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 294.

²⁸⁴ P. GODDING, "Lignage et ménage. Les droits du conjoint survivant dans l'ancien droit belge" in F. RIGAUX (ed.), *Famille, droit et changement social dans les sociétés contemporaines*, Brussel, Bibliothèque de la Faculté de droit de l'Université catholique de Louvain, 1978, (277) 286 ; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 26.

²⁸⁵ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 291.

²⁸⁶ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 10, 12 en 14; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 292; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 27.

²⁸⁷ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 15-17; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 43-44.

²⁸⁸ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 307.

²⁸⁹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 17.

²⁹⁰ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 1 en 2.

²⁹¹ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 304.

64. Aan de hand van bovenstaande regels werd voor de activa uitgemaakt of ze eigen of gemeenschappelijk waren. De gemeenschappelijke activa werden bij helften verdeeld.²⁹² In sommige oorden werd op deze verdeling bij helften een uitzondering gemaakt in de vorm van een “weduwenstoel”.²⁹³ Dit was een wettelijke vooruitmaking die de langstlevende toeliet om bijvoorbeeld gebruiksvoorwerpen voor het huishouden vooruit te nemen, zonder dat dit op zijn/haar deel aangerekend werd.²⁹⁴ De Gentse costumen spraken niet over een weduwenstoel, maar kenden de langstlevende wel buiten zijn/haar deel diens rouwkleren toe.²⁹⁵
65. Tot nu toe werd er enkel over activa gesproken, zonder de passiva in ogenschouw te nemen. In Gent was de regeling over de schulden heel rechte: alle schulden, zowel de voorhuwelijkse schulden als deze die tijdens het huwelijk aangegaan werden, werden door het huwelijk deelbaar.²⁹⁶ De langstlevende kon dus aangesproken worden voor de totaliteit van de schulden.²⁹⁷ Waar andere costumen de mogelijkheid boden om afstand te doen van de gemeenschap en zo te ontsnappen aan deze schulden, verboden de Gentse costumen dit uitdrukkelijk.²⁹⁸ De langstlevende had slechts het recht om zich tot de eventuele erfgenamen van de eerststervende te keren om zo de helft van het betaalde bedrag terug te krijgen.²⁹⁹

Het statuut van weduwes en weduwnaars werd evenwel niet uitsluitend bepaald door de vereffening/verdeling van het huwelijksstelsel. Er waren nog andere bronnen waaruit zij bescherming konden putten. In Gent speelden de douarie en de houdenisse hierbij een belangrijke rol.

²⁹² Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 1, 4, 6, 9 en 29.

²⁹³ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 271.

²⁹⁴ J. GILISSEN, “Le statut de la femme dans l’ancien droit belge” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 316.

²⁹⁵ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 54; E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 47.

²⁹⁶ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 19.

²⁹⁷ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 292.

²⁹⁸ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXVI, art. 20; J. GILISSEN, “Le statut de la femme dans l’ancien droit belge” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 317.

²⁹⁹ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 292 ; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 302.

66. Op grond van de Gentse costumen verkregen weduwes en weduwnaars een douarie.³⁰⁰ De douarie was een levenslang genotsrecht op de helft van het aan de erfgenamen toegevalen erfdeel.³⁰¹ Dit erfdeel bestond uit het eigen vermogen van de eerststervende en diens helft van het gemeenschappelijk vermogen.³⁰² De costumiere douarie hield derhalve in dat de langstlevende een kwart van het vruchtgebruik op alle gemeenschapsgoederen verkreeg en ook een half vruchtgebruik op het eigen vermogen van de eerststervende.³⁰³ De aanwezigheid van kinderen had hier geen invloed op en ook bij een eventueel nieuw huwelijk verloor de langstlevende dit recht niet.³⁰⁴ De costumen lieten evenwel toe dat echtgenoten in hun huwelijkscontract afweken van deze gemeenrechtelijke douarie.³⁰⁵ Zo ontstond er een conventionele douarie.³⁰⁶

Aanstaande echtgenoten konden in hun huwelijkscontract de costumiere douarie uitbreiden of beperken in omvang.³⁰⁷ Indien de aanstaanden een omvangrijkere douarie wilden instellen, dan moesten zij wel de restrictie respecteren die artikel 27 van het Eeuwig Edict oplegde. Dat artikel stelde dat indien de eerststervende kinderen achterliet en de conventionele douarie de vorm van een jaarlijks te betalen som aannam, deze som maximaal de helft van de jaarlijkse opbrengst van de onroerende goederen van de nalatenschap mocht bedragen.³⁰⁸ De Gentse costumen zelf stelden geen grenzen aan de omvang van de conventionele douarie, maar ze verboden wel dat de langstlevende aanspraak maakte op zowel de conventionele als de costumiere douarie.³⁰⁹ Daarbij werd voorrang gegeven aan de voorhuwelijks beschikkingen van het huwelijkscontract.³¹⁰ Enkel wanneer er in het huwelijkscontract een keuze tussen de costumiere en conventionele douarie voorzien was,

³⁰⁰ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 1 en 9.

³⁰¹ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 270.

³⁰² Zie randnummers 59 en 60.

³⁰³ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 269.

³⁰⁴ E. M. MEIJERS, *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 44-45.

³⁰⁵ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 20 en XXV, art. 1.

³⁰⁶ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 292.

³⁰⁷ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 193.

³⁰⁸ G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611. Zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht in Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën. Studia*, LXXXI, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 384.

³⁰⁹ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 271; G. MARTYN, *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611. Zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht in Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën. Studia*, LXXXI, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 386 en 393.

³¹⁰ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art 1.

kon de langstlevende de bedongen douarie naast zich neerleggen ten voordele van de costumiere douarie.³¹¹

67. Naast de verdeling van de gemeenschap en de douarie, bood ook de houdenisse bescherming aan de langstlevende. In tegenstelling tot de douarie was dit echter niet het hoofddoel van de houdenisse. Deze beoogde namelijk het welzijn van het minderjarig kind en verplichtte de langstlevende ouder om dat kind op te voeden en te onderhouden.³¹² In ruil daarvoor kreeg de langstlevende het autonoom gebruiksrecht op het vermogen van het kind.³¹³ De houdenisse liep af wanneer het kind ofwel meerderjarig werd,³¹⁴ ofwel geëmancipeerd werd of trouwde.³¹⁵ Gedurende de onbekwaamheid werd de rechtspositie van de langstlevende evenwel versterkt dankzij dit tijdelijk vruchtgebruik.³¹⁶
68. Tot slot lieten de Gentse costumen toe dat aanstaande echtgenoten zelf andere huwelijkse voorwaarden maakten.³¹⁷ Vandaar moet er in dit onderzoek niet enkel naar de costumen gekeken worden, maar ook naar huwelijkscontracten. In de volgende afdeling zal er eerst informatie gegeven worden over de geanalyseerde huwelijkscontracten zelf en de partijen die ze lieten verlijden. Daarna wordt de inhoud van deze huwelijkscontracten besproken.

³¹¹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art 1; M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 272.

³¹² Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXII, art. 5 en volgende.

³¹³ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 23.

³¹⁴ In Gent gebeurt dit op 25-jarige leeftijd, zie: gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1.

³¹⁵ J. GILISSEN, "Le statut de la femme dans l'ancien droit belge" in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, (255) 304.

³¹⁶ D. DE RUYSSCHER, "Balancing interests in stepfamilies: *droit de dévolution* and *bijleving* (Southern Low Countries, 16th-18th centuries)" in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (49) 58.

³¹⁷ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 20.

§1. De akten zelf en de partijen

*Compareerden voor mij Franciscus Petrus Coussement
notaris publicq tot Gendt residerende
geadmitteert bij hooge ende mogende heeren
mijne heeren van den Raede in Vlaenderen
ter presentie van de waergenoemde getuygen in persooone...*

69. De oudste akte van notaris Coussement die in het rijksarchief te Gent bewaard is, is een huwelijksakte. Deze dateert van 9 juni 1778.³¹⁹ Tussen die datum en de start van zijn “rustpauze” in februari 1796 verleed hij nog 133 andere huwelijkscontracten.³²⁰ Dat is goed voor 17,22% van alle akten die hij gedurende deze periode verleed.³²¹ Per jaar waren gemiddeld 17,69% van zijn akten huwelijkscontracten.
70. Van deze 134 huwelijkscontracten werd slechts één in het Frans opgesteld.³²² Deze akte stelde Coussement samen met een andere notaris op. Samenwerken deed notaris Coussement echter niet heel vaak. Gedurende deze periode kwamen er slechts vijf akten op die wijze tot stand. Van vier van die akten berustte de minuut bij de andere notaris. Op zich vormt dit geen probleem voor dit onderzoek, omdat de relevante bedingen ook opgenomen werden in de kopie die onder notaris Coussement berustte. Het enige gevolg is dat het analfabetisme van de verschenen partijen niet na te gaan is, daar deze kopieën niet ondertekend werden.
71. Van alle aanstaande echtgenoten waren 19 mannen en 32 vrouwen analfabeet (respectievelijk 14,6% en 24,6%). Hun analfabetisme werd afgeleid uit het feit dat zij hun huwelijkscontract met een kruisje ondertekenden. Slechts bij tien koppels waren de beide

³¹⁸ Deze huwelijkscontracten zijn allemaal terug te vinden in het rijksarchief te Gent, onder de inventarissen van het Modern Notariaat, meer bepaald het inventaris van de minuten en repertoria in bewaring gegeven door notaris M. Van Schoote onder het identificatienummer 219/C12. Wanneer er verwezen wordt naar een akte, zal hierna enkel het identificatienummer van deze akte vermeld worden.

³¹⁹ Stuk 219/C12/8/1778/1.

³²⁰ Er zijn vier contracten die na de annexatie bij Frankrijk en vóór Coussements “rustpauze” verleden werden. Hoewel de Franse revolutionairen toen aan de macht waren, werd de analyse van deze vier akten toch in dit hoofdstuk opgenomen. Het costumiere recht bleef immers grotendeels verder gelden. In het hoofdstuk over de Franse Revolutie wordt hier verder op ingegaan.

³²¹ 134 huwelijkscontracten op een totaal van 778 akten.

³²² Stuk 219/C12/10/1784/18.

partners analfabeet. Daarentegen hebben 111 mannen en 98 vrouwen niet met een kruisje, maar wel met hun eigen naam hun huwelijkscontract ondertekend (85,4% en 75,4%). Het zou voorbarig zijn om hen allen alfabeet te noemen. Uit het kunnen schrijven van de eigen naam kan immers niet geconcludeerd worden dat de persoon in kwestie het lezen en schrijven volledig onder de knie had.

72. Bij de aanvang van de akte werden de verschijnende partijen steeds beschreven. Enkel het vermelden van de naam van de man en de vrouw was een constante hierbij. Hun woonplaats, leeftijd, bekwaamheid, burgerlijke staat en beroep werd de ene keer wel, de andere niet opgenomen in deze beschrijving.
73. De naam van de man en de vrouw werd altijd vermeld, zij het gelatiniseerd.³²³ Eén akte moest verbeterd worden, omdat de man verkeerdelijk dacht dat hij Petrus Franciscus De Grave heette, terwijl zijn naam eigenlijk Petrus Jacques was.³²⁴ Bij de beschrijving van de aanstaanden werden ook steeds de namen van hun ouders vermeld. Dankzij die gegevens kan nagegaan worden of een bepaalde familie vaste klant was bij notaris Coussement. Van het gezin van Silvester De Reuse en Judoca Marie Van De Scholle bijvoorbeeld lieten drie dochters (Pieternele Lucia, Isabelle Joanne en Judoca Marie De Reuse) hun huwelijkscontract door Coussement verlijden.³²⁵ Pieternele Lucia werd op haar beurt vernoemd als de moeder van Joseph De Beer en Joachim Joannes De Beer, die elk ongeveer 40 jaar na hun moeder een huwelijkscontract afsloten bij notaris Coussement.³²⁶
74. In het hoofdstuk over het notariaat werd reeds vermeld dat de woonplaats van de partijen in de akte opgenomen moest worden.³²⁷ Notaris Coussement akteerde bijvoorbeeld dat er mannen uit Bordeaux, Ronse en Nederboelare-Onkerzele³²⁸ en vrouwen uit Brugge, Kalken en Zele³²⁹ voor hem verschenen. Coussement sprong met deze verplichte vermelding echter niet altijd even nauwkeurig om. Hij schreef namelijk de woonplaats van 96 mannen en van 96 vrouwen niet neer.³³⁰ Indien hij de woonplaats wél vermeldde, deed hij dit ook niet steeds

³²³ Karel werd Carolus, Francien werd Francisca...

³²⁴ Stuk 219/C12/11/1786/57.

³²⁵ Respectievelijk stukken 219/C12/9/1783/4, 219/C12/13/1791/24 en 219/C12/13/1794/12.

³²⁶ Stukken 219/C12/23/1820/127 en 219/C12/25/1822/18.

³²⁷ Zie randnummer 22.

³²⁸ Respectievelijk stukken 219/C12/13/1792/22, 219/C12/11/1786/3 en 219/C12/14/1795/28.

³²⁹ Respectievelijk stukken 219/C12/12/1790/23, 219/C12/8/1780/9 en 219/C12/13/1792/25.

³³⁰ Bij 83 koppels werden zowel de woonplaats van de man als die van de vrouw niet vermeld.

op een heldere manier. Zo schreef hij bijvoorbeeld in een akte uit 1782³³¹ dat de man, Hendrick De Bock, geboren werd in de stad Neuss in het Keurvorstendom van Keulen en dat hij *actueelick binnen dese voornoemde stadt* woonde. De vrouw, Marie Anne Goethals, werd dan weer geboren in de parochie van Merendree, maar zij woonde op het moment van het verlijden van de akte *binnen dese voorseyde stadt*. Indien de *voornoemde* en de *voorseyde* stad allebei op Neuss slaan, stelt zich de vraag waarom deze mensen naar Gent zouden getrokken zijn om een huwelijkscontract te sluiten. Waarschijnlijk verwees Coussement dus niet naar Neuss, maar wel naar Gent. Deze stad had Coussement immers ook al aangehaald toen hij zijn eigen residentie vermeldde.³³²

75. De leeftijd van de trouwlustigen werd ook niet altijd opgenomen in de akte. Van de leeftijd van weduwnaars en weduwes werd er nooit melding gemaakt. Zij waren echter al door hun eerder huwelijk bekwaam geworden om een huwelijkscontract aan te gaan.³³³ Hun leeftijd deed er dus eigenlijk niet meer toe. Hetzelfde gold voor de geëmancipeerden op grond van hun emancipatie.³³⁴ Enkel van personen jonger dan 25 werd de precieze leeftijd vermeld. Zij waren immers nog minderjarig en onbekwaam³³⁵ en werden dan ook steeds bijgestaan door hun ouder(s) of voogd, behalve in drie contracten. In deze drie gevallen beschikten de minderjarigen wel over een notariële volmacht vanwege een ouder.³³⁶ Ging het niet om een minderjarige, dan werd er soms helemaal niet over de leeftijd gesproken. Soms werd er wel geschreven dat de persoon *bij competente aude* was of ouder was dan 25, waarbij vaak ook de bekwaamheid (*sijn selfs* of *haer selfs*) expliciet vermeld werd.
76. Een ander belangrijk gegeven is de burgerlijke staat van de aanstaande echtgenoten. Ook hier was notaris Coussement niet precies. De huwelijkscontracten bevatten hierover geen enkele aanwijzing met betrekking tot 20,1% van de mannen en 32,8% van de vrouwen. Daarentegen werden 26,9% van de mannen als weduwnaar en 15,7% van de vrouwen als weduwe aangeduid, terwijl 53,0% van de mannen en 51,5% van de vrouwen als vrijgezellen vermeld staan. Er mag m.i. echter vanuit gegaan worden dat ook de personen met een

³³¹ Stuk 219/C12/9/1782/16.

³³² Zoals weergegeven in de inleiding van deze paragraaf.

³³³ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1.

³³⁴ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1. Twee jongens werden geëmancipeerd: stukken 219/C12/10/1785/38 en 219/C12/12/1788/17.

³³⁵ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXI, art. 1.

³³⁶ Stukken 219/C12/12/1789/2, 219/C12/13/1791/15 en 219/C12/14/1795/9.

ongekende burgerlijke staat vrijgezellen waren, aangezien dit de standaardsituatie is.³³⁷ Indien dit inderdaad het geval was, dan waren bij 61,2% van de huwelijkscontracten beide partners vrijgezel en trouwde in 3,7% van de gevallen een weduwe met een weduwnaar.³³⁸ Wat opvalt is dat de naam van de overleden echtgenote van de weduwnaars minder vaak vermeld werd (bij 66,6% van de weduwnaars) dan de naam van de overleden echtgenoot van de weduwes (bij 85,7% van de weduwes vermeld).

77. Tot slot bevatten sommige huwelijkscontracten ook indicaties over het beroep van de partijen. Deze informatie was echter zelden bij de beschrijving van de partijen te vinden. Dit was slechts het geval wanneer de functie van een man enig aanzien genoot. Petrus Martens werd bijvoorbeeld als procureur en suppoost bij de Raad van Vlaanderen aangemerkt, Franciscus Van Acker was dan weer procureur voor de schepenen van de Keure en Petrus Franciscus Bauweleers was een arts.³³⁹ Indicaties over de beroepsactiviteit waren meestal verder in het contract terug te vinden. Sommige keuzebedingen hadden bijvoorbeeld het werkgereedschap voor de functie van lekkerkoekbakker, bleker, hameldonckmaker³⁴⁰... tot voorwerp. Het is aannemelijk dat dit de beroepsgoederen van de aanstaande echtgenoot waren. Slechts één akte gaf expliciet blijk van een vrouw met een beroepsactiviteit, namelijk de herbergierster Elisabeth De Champ.³⁴¹

Nadat notaris Coussement de partijen beschreven had – zij het uitvoerig, zij het summier - gaf hij weer welke overeenkomsten deze partijen gesloten hadden. Deze hoofdinhoud van de huwelijkscontracten wordt in de volgende paragraaf uiteengezet aan de hand van statistische gegevens.

³³⁷ Bij de statistische analyse werd er met twee aparte interpretaties gewerkt: één die de burgerlijke staat restrictief interpreteerde en één die ook de ongekende burgerlijke staten bij de vrijgezellen rekende. Dit werd reeds uiteengezet in het hoofdstuk over de methode.

³³⁸ Rekent men de ongekende burgerlijke staten niet mee, dan waren de aanstaanden in 26,1% van de gevallen beide vrijgezel en in 3,7% van de gevallen beide weduwe/weduwnaar.

³³⁹ Respectievelijk: stukken 219/C12/10/1784/64, 219/C12/11/1786/42 en 219/C12/13/1792/25.

³⁴⁰ Hameldonck komt van het Franse woord voor stijfjel, namelijk *amidon*. Een hameldonckmaker maakte dus stijfjel.

³⁴¹ Stuk 219/C12/10/1784/18.

§2. De bedingen ten voordele van de langstlevende

*... te kennen gevende dat tusschen de principaele comparanten
apparent huwelijk staat te geschieden
indien onse moeder de heylige Roomsche catholique kercke sulckx permitteert
verhopende wel dat jae,
soo ist dat sij voor eenigen band van diere
besproken ende geconditioneert hebben
het gone naervolgende ...*

78. In deel II werd reeds behandeld welke bedingen van een huwelijkscontract voordelig konden zijn voor de langstlevende. Daar werd er ook vermeld dat de costumiere regeling aanvullend van toepassing was wanneer er geen conventionele regeling voorzien was.³⁴²

Aangezien er een veelheid van costumen was, bestond er echter niet slechts één costumiere bescherming. Koppels verklaarden dan ook vaak in hun huwelijkscontract welke costumen voor hen een aanvullende werking zouden hebben. Van de koppels die voor notaris Coussement verschenen, verkoos 97,8% de stedelijke costumen van de stad Gent. Er werd nooit gekozen voor de andere Gentse costumen, maar die waren qua erf- en huwelijksvermogensrecht toch afgestemd op de stedelijke costumen.³⁴³ Eén koppel uit Zele koos voor de costumen van Dendermonde en deed afstand van alle andere costumen en plakaten die niet conform waren met deze costumen.³⁴⁴ Een ander koppel deed geen uitspraak over het subsidiair recht,³⁴⁵ terwijl een derde koppel net expliciet afstand deed van elke aanvullende werking van costumen, privileges of plakaten.³⁴⁶

79. In de onderzochte huwelijkscontracten werd niet enkel in een aanvullende functie naar de costumiere regels verwezen. Soms werden ze ook expliciet als onderdeel van het contract opgenomen. Zo werd de houdenisse in zes huwelijkscontracten³⁴⁷ “bedongen”, terwijl dit

³⁴² J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 203.

³⁴³ Zie randnummer 51.

³⁴⁴ Stuk 219/C12/13/1792/25.

³⁴⁵ Stuk 219/C12/8/1780/24.

³⁴⁶ Stuk 219/C12/10/1784/18.

³⁴⁷ Stukken 219/C12/8/1779/7, 219/C12/8/1780/23, 219/C12/10/1785/30, 219/C12/12/1788/17, 219/C12/12/1788/34 en 219/C12/12/1789/34.

gebruiksrecht op grond van de costumen in werking trad.³⁴⁸ Eén contract verduidelijkte dat bij het aflopen van de houdenisse de langstlevende wel nog een half vruchtgebruik zou hebben op het erfdeel van het kind.³⁴⁹ Dit was eigenlijk een loutere bevestiging van de costumiere douarie. De gelijke verdeling³⁵⁰ van de gemeenschap werd ook vaak bevestigd. In 55,2% van de contracten werd verklaard dat de gemeenschapsgoederen zouden *deelsaem wesen alf en alf gelijk gelt in coffer*. Hierbij werd er geen onderscheid gemaakt naargelang de aanstaande echtgenoten samen kinderen zouden krijgen of niet.

De costumiere regelgeving werd echter niet steeds bevestigd, er werd ook van afgeweken. De koppels legden eigen accenten met betrekking tot het soort huwelijksstelsel en de verdeling ervan, maar ook met betrekking tot de rechten van de langstlevende op de nalatenschap van de eerststervende. Deze afwijkende bedingen zullen achtereenvolgens besproken worden.

80. De costumiere regelgeving voorzag in een beperkte gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten.³⁵¹ In 36,6% van de huwelijkscontracten werd er impliciet voor dit stelsel gekozen, doordat er geen afwijking bedongen werd. Het gemeenrechtelijke huwelijksvermogensstelsel bleef ook van toepassing in de uitzonderlijke gevallen dat enkele voorhuwelijkse onroerende goederen ingebracht werden, zonder eventuele latere onroerende verkrijgingen om niet aan de gemeenschap toe te voegen.³⁵² De meerderheid van de aanstaande echtelieden (63,4%) week echter wel af van de costumen en koos voor een algehele gemeenschap. Zij deden dit middels een inbreng van al hun voorhuwelijkse en ook huwelijkse goederen.

Inbrengen betekenden een versterking van de positie van de langstlevende. Zonder inbreng zou de langstlevende immers slechts een half vruchtgebruik gehad hebben op de eigen goederen van de eerststervende.³⁵³ Door de inbreng werden eigen goederen echter gemeenschappelijk gemaakt. In plaats van een costumiere douarie verkreeg de

³⁴⁸ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXII, art. 5 en volgende.

³⁴⁹ Stuk 219/C12/12/1789/34.

³⁵⁰ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art. 1, 4, 6, 9 en 29.

³⁵¹ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 3.

³⁵² Dit gebeurde in drie huwelijkscontracten, namelijk stukken 219/C12/8/1779/13, 219/C12/12/1789/47 en 219/C12/13/1792/25.

³⁵³ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art 1 en 9.

langstlevende bijgevolg principieel de volle eigendom van de ene helft van de ingebrachte goederen én een half vruchtgebruik op de andere helft als douarie.³⁵⁴

De keuze voor een bepaald stelsel was trouwens niet gelinkt met de burgerlijke staat van de partijen. Er bestaat immers geen significant verband tussen de variabele die het gekozen stelsel weergeeft en de variabelen die de burgerlijke staat betreffen.³⁵⁵ Het gekozen stelsel was steeds gelijkwaardig verdeeld over de burgerlijke staat-variabelen, of ze nu over de man apart gingen (restrictieve interpretatie van “vrijgezel”: $\chi^2 = 2,42$, $p = 0,299$, ruimere interpretatie: $\chi^2 = 2,41$, $p = 0,121$) of over de vrouw apart gingen (restrictief: $\chi^2 = 2,08$, $p = 0,354$, ruimer: $\chi^2 = 1,31$, $p = 0,252$) of om de combinatie binnen het koppel (restrictief: $\chi^2 = 1,65$, $p = 0,678$, ruimer: $\chi^2 = 5,02$, $p = 0,171$).³⁵⁶

81. De huwelijkscontracten bevatten ook veel clausules die een invloed hadden op de vereffening/verdeling van de huwelijksgemeenschap, zoals onder andere de clausule die stelde dat de inbrengen *cant & zijde* zouden volgen, ongeacht of er gemeenschappelijke kinderen zouden zijn of niet. Dergelijk beding werd aan 15,9% van de inbrengen gekoppeld. Dit was niet zozeer voor de langstlevende voordelig, maar veeleer voor de families van de echtgenoten. Het vermeed namelijk dat het familiepatrimonium zou dilueren door het huwelijk.³⁵⁷ De clausule verhinderde dat de langstlevende de ingebrachte goederen zou verkrijgen bij de verdeling van de gemeenschap. Acht contracten vereisten zelfs een vergoeding voor het geval dat de betrokken goederen niet in natura konden terugkeren, omdat zij tijdens het huwelijk vervreemd waren.³⁵⁸ Sommige contracten waren echter ook de langstlevende indachtig. Zij vereisten een vergoeding voor de gemene gelden die aangewend waren voor verbeteringswerken aan de *zijdehoudende* activa en/of de afbetaling van dergelijke passiva.³⁵⁹

³⁵⁴ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 269.

³⁵⁵ Het gaat hier over de variabelen die de burgerlijke staat van één partij weergeven als ook de combinatie binnen het koppel (bijvoorbeeld vrijgezel x weduwe). Van deze variabelen is er steeds een restrictieve interpretatie die de ongekende staten als een aparte categorie beschouwt en een ruimere interpretatie die deze *missing values* tot de vrijgezellen rekent. Dit werd ook in het hoofdstuk over de methode besproken.

³⁵⁶ Deze toetsen zijn terug te vinden in de bijlagen.

³⁵⁷ P. GODDING, “Lignage et ménage. Les droits du conjoint survivant dans l'ancien droit belge” in F. RIGAUX (ed.), *Famille, droit et changement social dans les sociétés contemporaines*, Brussel, Bibliothèque de la Faculté de droit de l'Université catholique de Louvain, 1978, (277) 280.

³⁵⁸ Stukken 219/C12/8/1779/7, 219/C12/12/1788/17, 219/C12/12/1788/34, 219/C12/12/1789/34, 219/C12/12/1790/3, 219/C12/13/1791/24, 219/C12/13/1792/21 en 219/C12/13/1792/26.

³⁵⁹ Stukken 219/C12/8/1779/7, 219/C12/12/1788/34, 219/C12/12/1789/34, 219/C12/13/1792/25 en 219/C12/13/1792/26.

82. Het inlassen van een beding van vooruitmaking bood de aanstaanden een tweede manier om de verdeling aan hun eigen wensen aan te passen. Deze clause kwam vooral voor op voorwaarde dat er gemeenschappelijke kinderen zouden zijn. In dat geval werden maar liefst 94,0% van de mannen en 95,5% vrouwen begunstigd met het recht om goederen uit de gemeenschap vooruit te nemen. De begunstigde mocht haast altijd zijn/haar strikt persoonlijke goederen vooruit nemen (*alle sijne ofte haere cleederen lynen wollen baguen ende juweelen ten hoofde halse ende lichaeme van den selven langhslevende dienende*), met uitzondering van één enkel contract.³⁶⁰ Meestal mocht er daarenboven ook een bepaalde geldsom³⁶¹ uit de gemeenschap vooraf genomen worden (bij de mannen 81,7% en bij de vrouwen 82,0%). Notaris Coussement verleed echter ook vijf contracten waarbij er niet uit de gemeenschap, maar uit de nalatenschap van de eerststervende mocht vooraf genomen worden.³⁶² Dit valt niet onder de hedendaagse definitie van een vooruitmaking, maar Coussement benoemde deze clauses wel zo.

Vooruitmakingen werden evenwel niet enkel bedongen voor het geval het huwelijk kinderen zou voortbrengen. Tevens zonder gemeenschappelijke kinderen verkregen 65,7% van de mannen en 70,1% van de vrouwen het recht om goederen vooraf te nemen. Ook hier was het modale voorwerp de strikt persoonlijke goederen en een geldsom uit de gemeenschap (76,1% bij de mannen, 76,6% bij de vrouwen).

Wat betreft de begunstigde van de vooruitmaking maakten de aanstaande echtgenoten meestal geen onderscheid naargelang de man of de vrouw de langstlevende zou zijn. In geval van kinderen verleenden 126 van de 128 clauses dit recht aan *den ofte de langhstlevende* (98,4%). Zonder kinderen werd dit in 87 van de 95 vooruitmakingen bepaald (91,6%). In een kleine meerderheid van de gevallen mochten beide partners ook hetzelfde bedrag tot zich nemen (met gemeenschappelijke kinderen: 53,1% van de vooruitmakingen, zonder: 50,5%). Een groot deel van de bedingen voorzag echter dat indien de vrouw de langstlevende was, zij een groter bedrag vooruit mocht nemen dan wanneer de man het langst leefde (met gemeenschappelijke kinderen: 45,3% van de vooruitmakingen,

³⁶⁰ Stuk 219/C12/13/1793/11.

³⁶¹ De munteenheid hiervan was meestal de Vlaamse pond, uitzonderlijk de gulden.

³⁶² Stukken 219/C12/8/1780/9, 219/C12/8/1780/23, 219/C12/9/1783/23, 219/C12/11/1786/5 en 219/C12/14/1795/26.

zonder: 47,4%). Dit was dus een verdere afwijking van de stedelijke costumen, aangezien zij dezelfde materiële rechten toekenden aan de mannelijke en vrouwelijke langstlevende.³⁶³

In deze bedongen vooruitmakingen kan een bepaalde denkwijze ontwaard worden. De echtgenoot die alleen achterbleef, moest eerst en vooral zijn/haar eigen spullen kunnen behouden, zonder dat hij/zij daardoor minder kreeg bij de verdeling van de andere gemeenschapsgoederen. De bijkomende geldsom die meestal toegekend werd, kon dan bijvoorbeeld dienen om zonder teveel zorgen orde op zaken te kunnen stellen. Dat de vrouw vaak een groter bedrag mocht vooruit nemen dan de man, had er misschien mee te maken dat hij in beginsel de kostwinner was en als weduwnaar gewoon verder kon blijven werken. Een weduwe-huisvrouw had daarentegen het vast inkomen van haar man samen met hem verloren.

83. Een andere beschermingstechniek voor de langstlevende was het beding van ongelijke verdeling. Deze week af van de gelijke verdeling door vast te leggen hoeveel groter het ene kavel mocht zijn dan de andere. Dergelijk clause kwam evenwel zelden voor. Slechts twee contracten bevatten een verblijvingsbeding, waarvan één enkel voor het geval dat er geen gemeenschappelijke kinderen zouden zijn.³⁶⁴ Een ongelijke verdeling in andere verhoudingen dan 100/0 kwam niet voor.
84. Het laatste kanaal om de verdeling naar de eigen hand te zetten, was het inlassen van een keuzebeding. Vele trouwlustigen wilden dat diegene die alleen zou achterblijven bij de verdeling zelf kon kiezen uit de gemeenschapsgoederen. Zeker indien zij samen kinderen hadden, mocht de langstlevende dikwijls op grond van een keuzebeding zijn/haar eigen kavel samenstellen (85,1% van de contracten). Dit benadeelde de kinderen eigenlijk niet, omdat zij de gekozen goederen in principe verkregen bij de dood van hun langstlevende ouder. Een keuzebeding kwam minder frequent voor in het geval dat het huwelijk kinderloos ontbonden werd (68,7% van de contracten).

Net zoals bij het beding van vooruitmaking werd er nauwelijks onderscheid gemaakt tussen weduwes en weduwnaars; zij werden allebei begunstigd in het keuzebeding. Slechts één

³⁶³ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 270.

³⁶⁴ Stuk 219/C12/10/1784/18 voorziet in een ongelijke verdeling met of zonder gemeenschappelijke kinderen, stuk 219/C12/12/1788/34 enkel wanneer er geen waren bij ontbinding.

contract gaf enkel de vrouw een keuzerecht.³⁶⁵ In tegenstelling tot de vooruitmaking werd aan de vrouw nooit méér of zelfs andere opties gegeven dan aan de man.

De top drie van deze keuzemogelijkheden zag er hetzelfde uit met of zonder gemeenschappelijke kinderen. De langstlevende mocht het vaakst uit de roerende goederen en de beroepsgoederen³⁶⁶ kiezen (45,6% van de keuzebedingen met gemeenschappelijke kinderen en 45,7% zonder). Op de tweede plaats stonden de roerende goederen (24,6% en 23,9%) en op de derde plaats de combinatie van de roerende goederen, de beroepsgoederen en de gezinswoning(en) inclusief bijbehorend erf (17,5% en 15,2%).

85. De aanstaande echtgenoten stelden zich echter niet tevreden met correcties op de verdeling van hun goederen. De verdeling had bepaald welke goederen aan de langstlevende toekwamen en welke aan de erfgenamen van de eerststervende. De costumiere douarie en de houdenisse verschaften de langstlevende daarenboven ook nog een zeker gebruiksrecht op hetgeen die erfgenamen verkregen. Sommige trouwlustigen wilden hun partner evenwel nog een extra appeltje voor de dorst geven. Zij kenden de langstlevende echtgenoot bijkomende rechten op hun nalatenschap toe, door een contractuele erfstelling of een conventionele douarie in hun huwelijkscontract op te nemen.
86. Een contractuele erfstelling kwam zelden voor wanneer de gemeenschappelijke kinderen van het koppel de erfgenamen van de eerststervende waren (4,5% van de huwelijkscontracten).³⁶⁷ Dit was mogelijk te wijten aan de aanzienlijke bescherming die langstlevenden reeds genoten door de combinatie van de douarie en de houdenisse. Waarschijnlijk werd die bescherming door de meerderheid van de comparanten toereikend geacht, waardoor zij afzagen van het instellen van een contractuele erfstelling.

Waren daarentegen andere personen dan de gemeenschappelijke kinderen erfgenaam, dan werd in 47,0% van de huwelijkscontracten een contractuele erfstelling ingelast. Van deze laatste contractuele erfstellingen was 79,4% wederkerig. Indien zij niet wederkerig waren, waren meer mannen dan vrouwen de exclusieve begunstigde (15,9% ten voordele van de

³⁶⁵ Stuk 219/C12/8/1779/15.

³⁶⁶ Onder beroepsgoederen vallen de werktuigen en gereedschappen: “*alle den halm ende gereedschap en voordere ustancilen voor de functie van ... regarderende*”. Ook de stock van een winkel hoorde hierbij: “*de coopmansgoederen hun ten hunnen huyse, ofte in hunne magazijnen bevindende*”.

³⁶⁷ Van deze zes contractuele erfstellingen hadden drie de volle eigendom van de volledige nalatenschap tot voorwerp.

man en 4,8% ten voordele van de vrouw). Nu kon de vrouwelijke langstlevende, zoals hierboven behandeld werd, bijna in de helft van de bedongen vooruitnemingen meer vooruit nemen dan de mannelijke langstlevende. Het is aannemelijk dat dit met een contractuele erfstelling gecompenseerd werd. Er bestaat immers een significant verband tussen de variabele die weergeeft wie meer vooruit kon nemen zonder gemeenschappelijke kinderen en de variabele die weergeeft wie de begunstigde was van de contractuele erfstelling zonder gemeenschappelijke kinderen. Daar er in de kruistabel teveel cellen waren met een verwachte frequentie van minder dan vijf, was het hier vereist om een chi-kwadraattoets *exact test* uit te voeren ($\chi^2 = 17,73$, $p = 0,001$ en *Cramer's V* = 0,58).³⁶⁸ De gevonden associatie is vrij sterk, maar dit geeft geen uitsluitsel over de vraag of het bedingen van de ene clause het bedingen van de andere veroorzaakte. Het kan immers niet met zekerheid gezegd worden dat er geen andere oorzaak was, zoals bijvoorbeeld tradities binnen de families van de aanstaanden.

Voor de langstlevende was uiteraard niet enkel het bestaan van dat appeltje voor de dorst van belang, maar ook de grootte ervan. Werd het huwelijk ontbonden zonder gemeenschappelijke kinderen, dan was de geboden bescherming erg groot. Deze contractuele erfstellingen hadden immers meestal de volle eigendom van de volledige nalatenschap tot voorwerp (60,0% van de bedingen ten voordele van de man en 56,6% ten voordele van de vrouw). Hoewel er nauwelijks contracten een verblijvingsbeding bevatten, werden dus wel 36 mannen en 30 vrouwen begiftigd met én het aandeel van hun vooroverleden partner in de gemeenschap én ook diens eigen vermogen. Procentueel betekent dit dat 26,9% van alle mannen en 22,4% van alle vrouwen van een dergelijke omvangrijke bescherming konden genieten. Twee contracten wilden deze bescherming echter enkel bieden zolang de langstlevende niet hertrouwde. Daarin werd bedongen dat de volle eigendom beperkt zou worden bij een nieuw huwelijk.³⁶⁹

Bleef de langstlevende zonder gemeenschappelijke kinderen achter, dan was de tweede meest voorkomende contractuele erfstelling een “dubbele douarie” (36,7% van de bedingen ten voordele van de man en 41,5% ten voordele van de vrouw). Hierbij verkreeg de langstlevende het vruchtgebruik op de volledige nalatenschap van de eerststervende. Dit

³⁶⁸ Deze toets is terug te vinden in de bijlagen.

³⁶⁹ In stuk 219/C12/9/1783/23 werd deze volle eigendom omgezet in een vruchtgebruik, in stuk 219/C12/10/1785/18 moest de langstlevende 1/4 van de volle eigendom afstaan aan de erfgenamen van de eerststervende.

hield dus een verdubbeling van de costumiere douarie in, welke slechts een vruchtgebruik op de helft van de nalatenschap voorzag. Slechts één beding voorzag dat deze “dubbele douarie” beperkt werd bij een nieuw huwelijk: de weduwnaar verloor in dat geval het vruchtgebruik van het huis van zijn vooroverleden vrouw.³⁷⁰

Het onderscheid tussen deze twee meest voorkomende voorwerpen was vooral van belang voor de erfgenamen van de eerststervende. Aangezien zij geen familieband hadden met de langstlevende, verloren zij hun rechten op de goederen die in volle eigendom aan de langstlevende vermaakt werden. Wanneer de erflater echter slechts een “dubbele douarie” toekende, bleven die goederen wél in zijn/haar familie. Na het overlijden van de langstlevende waste het vruchtgebruik immers aan bij de blote eigendom. Aangezien meer weduwes dan weduwnaars een vruchtgebruik verkregen en meer weduwnaars dan weduwes een eigendomsrecht, bleek de familie van de man in de geanalyseerde contracten beter beschermd dan die van de vrouw.

87. Een laatste afwijking van de costumen die in de huwelijkscontracten voorkwam, was de conventionele douarie. Het gebeurde echter zelden dat er van de costumiere douarie afgeweken werd. Slechts vier contracten bevatten een dergelijk beding ten gunste van de langstlevende die met gemeenschappelijke kinderen achterbleef.³⁷¹ Slechts drie contracten voorzagen dit in het andere geval.³⁷² In deze contracten werd er gesproken over de *douarie conventioneel loco costumiere*. De aanstaanden verklaarden dus dat de conventionele douarie in de plaats trad van de costumiere. Op deze manier werd het costumier verbod op cumulatie van de twee varianten erkend.³⁷³
88. Alles in acht genomen maakte men in de geanalyseerde huwelijkscontracten duchtig gebruik van de mogelijkheid om huwelijkse voorwaarden te bedingen. Wanneer men afweek, was dit hoofdzakelijk in het voordeel van de langstlevende. De algehele gemeenschap was immers het modaal stelsel en vooruitmakingen, keuzebedingen en contractuele erfstellingen waren talrijk.

In deze huwelijkse voorwaarden werd er eveneens rekening gehouden met de belangen van eventuele gemeenschappelijke kinderen. Wanneer zij als erfgenamen tot de nalatenschap

³⁷⁰ Stuk 219/C12/8/1779/7.

³⁷¹ Stukken 219/C12/8/1779/7, 219/C12/8/1780/23, 219/C12/12/1788/34 en 219/C12/14/1796/3.

³⁷² Stukken 219/C12/8/1779/7, 219/C12/8/1780/23 en 219/C12/14/1796/3.

³⁷³ Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XXV, art 1.

kwamen, zien we bijvoorbeeld dat contractuele erfstellingen heel zelden voorkwamen. De langstlevende ouder mocht daarentegen wel heel vaak gemeenschapsgoederen vooruitnemen en had ook dikwijls een keuzerecht bij de verdeling. Dit schaadde de gemeenschappelijke kinderen echter niet, aangezien zij uiteindelijk ook tot de nalatenschap van die langstlevende ouder geroepen zouden worden.

De families van beide aanstaanden stonden in de geanalyseerde huwelijkscontracten niet op de voorgrond. Door de gemeenschap uit te breiden en overlevingsrechten toe te kennen, verkleinde het erfdeel van de erfopvolgers immers. Toch werden hun belangen niet helemaal verwaarloosd. Zo was het niet ongebruikelijk om de langstlevende enkel een vruchtgebruik toe te kennen en waren de bedingen van ongelijke verdeling erg schaars. Ook volgden sommige inbrengen *cant & zijde*.

Dit waren de opvattingen die tot uiting kwamen in de oudste huwelijkscontracten van dit onderzoek. Bovenal werd er bescherming geboden aan het kerngezin, terwijl de families van de aanstaanden aan het kortste eind moesten trekken. De meer recente huwelijkscontacten werden echter verleden in tijden waar de machtsposities en het heersende gedachtegoed danig door elkaar geschud werden. Welke conventionele bescherming boden de toekomstige echtgenoten in die omstandigheden aan de langstlevende van hen? Deze vraag wordt in de eerstvolgende hoofdstukken behandeld.

HOOFDSTUK II. DE LANGSTLEVENDE TIJDENS DE FRANSE REVOLUTIE

AFDELING I. DE POLITIEKE SITUATIE EN HAAR INVLOED OP HET RECHT

89. Toen Frankrijk onder het bewind van het Directoire de *départements de la ci-devant Belgique* op 1 oktober 1795 annexeerde, had de Franse Revolutie al een tijdje huisgehouden in Frankrijk zelf.³⁷⁴ Sinds de zomer van 1789 was het politieke landschap van Frankrijk al grondig getransformeerd.³⁷⁵ Ook in de Zuidelijke Nederlanden werd er na de annexatie een reorganisatie van de administratieve indelingen doorgevoerd.³⁷⁶ Het grondgebied werd namelijk ingedeeld in departementen. Gent maakte bijvoorbeeld deel uit van het *Département de l'Escaut*.³⁷⁷ Waar er op publiekrechtelijk vlak grote veranderingen doorgevoerd werden, besloeg de revolutionaire wetgeving het terrein van het privaatrecht slechts fragmentarisch.³⁷⁸ Bovendien heerste er veel onduidelijkheid over de gelding van de revolutionaire wetten in de Belgische departementen. De wetten van vóór oktober 1795 waren er immers niet zomaar van kracht.³⁷⁹ De *Code Merlin* moest deze onduidelijkheid uitklaren. De wetten van vóór 6 december 1796 golden alleen maar indien ze in de *Code Merlin* opgenomen waren, tenzij een speciaal besluit ze al eerder van toepassing verklaarde.³⁸⁰ Dit moest dus telkens nagegaan worden. De *Code Merlin* vereenvoudigde daarentegen wel het geldingsvraagstuk voor de wetten van ná 6 december 1796, want deze waren zonder meer van toepassing.³⁸¹

De annexatie zorgde na de woelige periode tussen 1790 en 1795 dus niet voor het verhoopte einde van de chaos.³⁸² Hoewel de *Code Merlin* wel enigszins tegemoet kwam aan de

³⁷⁴ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 13.

³⁷⁵ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 435.

³⁷⁶ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 233.

³⁷⁷ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 13.

³⁷⁸ J.-L. HALPERIN, "Le droit privé de la Révolution: héritage législatif et héritage idéologique", *Annales historiques de la Révolution française* 2002, (135) 135.

³⁷⁹ D. HEIRBAUT, "De Franse overheersing in België" in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 17.

³⁸⁰ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 21.

³⁸¹ D. HEIRBAUT, "De Franse overheersing in België" in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 17.

³⁸² D. HEIRBAUT, "De Franse overheersing in België" in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, (13) 17.

behoefte aan duidelijkheid in verband met het toepasselijke recht, was het pas na de staatsgreep van Napoleon dat de rust kon terugkeren.³⁸³

AFDELING II. DE REVOLUTIONAIRE WETGEVING

90. De revolutionairen hadden een duidelijk en welluidend doel voor ogen: *liberté, égalité, fraternité*. Om dit te bereiken zagen de meest fervente revolutionairen zich niet slechts genoodzaakt om een nieuwe Grondwet te creëren, maar tevens om het privaatrecht één te maken via codificatie.³⁸⁴ Reeds in 1790 werd het project gelanceerd om een algemene codificatie tot stand te brengen, welke de Grondwet zou eerbiedigen en uit simpele, duidelijke wetten moest bestaan.³⁸⁵ De codificatiepogingen die hierop volgden, mislukten echter allemaal.³⁸⁶ Uiteindelijk had de Franse Revolutie slechts een beperkte impact op de rechten van de langstlevende en bleef het oude recht grotendeels verder gelden tot aan de inwerkingtreding van het Burgerlijk Wetboek.³⁸⁷ De vermogensrechtelijke betrekkingen tussen echtgenoten ondervonden eerst zelfs geen invloed van de Franse Revolutie.³⁸⁸ Pas wanneer de wet van 17 nivôse jaar II (6 januari 1794) bij besluit van 28 brumaire jaar IV (19 november 1795) in de Belgische departementen ingevoerd werd, werden enkele regels van het costumiere huwelijksvermogensrecht afgeschaft.³⁸⁹
91. Deze Nivôse-wet had niet tot doel de huwelijkscontracten aan te vallen.³⁹⁰ Conventionele overlevingsrechten werden door deze wet zelfs relatief bevoordeeld.³⁹¹ Het dertiende artikel hield de schenkingen tussen echtgenoten, conventionele douarieën en andere

³⁸³ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 231.

³⁸⁴ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 440.

³⁸⁵ E. M. THEEWEN, *Napoléons Anteil am Code civil*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1991, 36.

³⁸⁶ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 138.

³⁸⁷ P. GODDING, "Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 102 ; D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 411.

³⁸⁸ J.-L. HALPERIN, "Le droit privé de la Révolution: héritage législatif et héritage idéologique", *Annales historiques de la Révolution française* 2002, (135) nr. 7.

³⁸⁹ J. MONBALLYU, *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 203; F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 229.

³⁹⁰ A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 202.

³⁹¹ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 477.

overeenkomsten immers in stand.³⁹² Ze werden wel beperkt tot een half vruchtgebruik indien er uit het huwelijk of uit een vorig huwelijk kinderen geboren waren.³⁹³ Contractuele erfstellingen daarentegen werden resoluut afgeschaft. In het allereerste artikel van de wet werden zij verboden en initieel zelfs retroactief nietig verklaard vanaf 14 juli 1789.³⁹⁴ De retroactieve werking van de Nivôse-wet werd echter fel bekritiseerd en uiteindelijk werd ervan afgestapt.³⁹⁵ Dit gebeurde bij wet van 9 fructidor jaar III (26 augustus 1795), vooraleer de Nivôse-wet in de geannexeerde gebieden van kracht werd dus.³⁹⁶

Het lot van de costumiere overlevingsrechten ondervond ook maar een beperkte impact van de Franse Revolutie. Hoewel artikel 61 van de wet van 17 nivôse jaar II *toutes lois, coutumes, usages et statuts, relatifs à la transmission des biens par succession ou donation* afschafte, werden hiermee evenwel niet alle costumiere overlevingsrechten uitgevaagd.³⁹⁷ De rechtspraak oordeelde immers dat dit artikel enkel van toepassing was op overdrachten *par succession ou donation* en derhalve niet op verkrijgingen op grond van het huwelijksvermogensrecht.³⁹⁸ Het Belgische Hof van Cassatie oordeelde in 1846 zelfs dat art. 13 en 14 niet van toepassing waren op deze costumiere rechten en dat zij bijgevolg - in tegenstelling tot de conventionele rechten - niet gereduceerd moesten worden indien er kinderen waren.³⁹⁹ De wet nam echter wel een beduidende hap uit de rechten van de langstlevende door de costumiere douarie af te schaffen.⁴⁰⁰ De revolutionairen zagen deze douarie, wiens oorspronkelijke voorwerp leengoederen betrof, namelijk als een overblijfsel

³⁹² P. GODDING, "Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 101 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 202.

³⁹³ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 477 ; P. SAGNAC, *La législation civile de la révolution française (1789-1804): la propriété et la famille*, Parijs, Fontemoing, 1899, 301.

³⁹⁴ A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 202 ; M. VAN QUICKENBORNE, *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, 10.

³⁹⁵ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 496.

³⁹⁶ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 491.

³⁹⁷ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 316-317.

³⁹⁸ P. GODDING, "Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 101.

³⁹⁹ Overzicht van rechtspraak, *Pasin.* 1860, II, 77 ; P. GODDING, "Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 101 ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 202.

⁴⁰⁰ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 477.

van de feodaliteit.⁴⁰¹ Deze feodaliteit, één van de kenmerken van het Ancien Régime, was reeds in 1789 afgeschaft met de gevleugelde woorden: “*L’Assemblée nationale détruit entièrement le régime féodal*”.⁴⁰²

92. Samenvattend moesten de langstlevenden de gebeurlijke beperking van hun conventionele overlevingsrechten en het verlies van de contractuele erfstellingen en de costumiere douarie slikken. De grote vrijheid die gegeven werd met betrekking tot huwelijkscontracten liet aanstaande echtgenoten evenwel toe om het gewoonterecht in hun huwelijkscontract op te nemen.⁴⁰³

AFDELING III. DE HUWELIJKSCONTRACTEN

93. Zoals reeds eerder vermeld werd, verdween notaris Coussement vanaf februari 1796 tijdelijk van het notarieel toneel. Dit was ruim vier maanden na de annexatie. Gedurende die vier maanden verleed Coussement vier huwelijkscontracten.⁴⁰⁴ Het doorkruisen van het zegel op het gezegeld papier en de (latere)⁴⁰⁵ toevoeging van de republikeinse datum⁴⁰⁶ op het laatste huwelijkscontract zijn de enige aanwijzingen dat er iets veranderd was. Verder zijn deze vier contracten niet te onderscheiden van de akten die voordien opgesteld werden. Hij ving zijn akten bijvoorbeeld op dezelfde manier aan en ook qua inhoud lagen zij in de lijn van de eerdere huwelijkscontracten. Er werden zelfs nog contractuele erfstellingen toegekend, hoewel de vier contracten na de invoering van de Nivôse-wet op 19 november 1795 verleden werden.⁴⁰⁷ Omwille van deze redenen werd ervoor gekozen om deze vier huwelijkscontracten niet apart te behandelen, maar ze bij de huwelijkscontracten te rekenen die in het vorig hoofdstuk behandeld werden.

⁴⁰¹ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 540; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 292.

⁴⁰² Aanvang van art. 1 Decreet van 4 augustus 1789, tot afschaffing van de leenroerigheid.

⁴⁰³ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 411.

⁴⁰⁴ Stukken 219/C12/14/1795/38, 219/C12/14/1796/3, 219/C12/14/1796/4 en 219/C12/14/1796/5.

⁴⁰⁵ Er werd gebruik gemaakt van een andere kleur inkt.

⁴⁰⁶ De Gregoriaanse kalender was immers vervangen door de republikeinse kalender. Notarissen werden verplicht om deze nieuwe kalender in hun akten te hanteren, zie: F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 185-186.

⁴⁰⁷ Daar deze overlevingsrechten niet geldig tot stand kwamen, konden ze bij het vooroverlijden ook niet ingeroepen worden: zie randnummer 122.

HOOFDSTUK III. DE LANGSTLEVENDE ONDER DE GELDING VAN DE NAPOLEONTISCHE WETGEVING

AFDELING I. DE POLITIEKE SITUATIE EN HAAR INVLOED OP HET RECHT

94. Napoleon Bonaparte pleegde op 18 brumaire jaar VIII⁴⁰⁸ een staatsgreep. Hij zette het Directoire af en maakte zichzelf staatshoofd.⁴⁰⁹ In dezelfde wet waarmee hij de staatsgreep bekrachtigde, maakte hij van de codificatie van het burgerlijk recht een prioriteit.⁴¹⁰ Hij zag een codificatie als een ideaal instrument ter herstel van de rust en de orde, waar de bevolking erg naar hunkerde na de onstabiele revolutionaire periode.⁴¹¹ Een codificatie paste ook volledig in Napoleons politiek. Hij verschaftte de burgers immers een minimum aan burgerlijke vrijheid in ruil voor een sterke vermindering in hun politieke vrijheid.⁴¹² Zo beoogde hij enerzijds een sterk Frankrijk op te bouwen en anderzijds zijn eigen macht te verankeren.⁴¹³ Zijn onderliggende drijfveer was om zijn naam, die al bekend was dankzij zijn succes als generaal, nu onsterfelijk te maken.⁴¹⁴ Dankzij zijn Burgerlijk Wetboek slaagde hij hier ook in. De *Code civil* werd immers in 1807 omgedoopt tot *Code Napoléon*. Deze benaming werd in België zelfs nooit afgeschaft.⁴¹⁵ De *Code* werd in de Belgische departementen van kracht door haar afkondiging en bleef ook gelden na de val van Napoleon.⁴¹⁶
95. Na de abdicatie van Napoleon ging het diplomatiek congres van Wenen van start. Dit congres hertekende de kaart van Europa en besliste onder andere dat de Belgische departementen deel zouden uitmaken van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, onder

⁴⁰⁸ 9 november 1799.

⁴⁰⁹ F. STEVENS, “Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYNS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, (39) 53.

⁴¹⁰ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 18.

⁴¹¹ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 138-139.

⁴¹² J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 19.

⁴¹³ E. M. THEEWEN, *Napoléons Anteil am Code civil*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1991, 41.

⁴¹⁴ R. C. H. LESAFFER, *Inleiding tot de Europese Rechtsgeschiedenis*, Leuven, Leuven University Press, 2008, 376; E. M. THEEWEN, *Napoléons Anteil am Code civil*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1991, 39.

⁴¹⁵ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 139.

⁴¹⁶ D. HEIRBAUT, G. BAETEMAN, en M. STORME, *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek: de huidige en de originele tekst met alle wijzigingen in België van 1804 tot 2004*, I, *Inleiding. Art. 1-1000*, Mechelen, Kluwer, 2004, XIII-XIV.

de kroon van koning Willem I van Oranje.⁴¹⁷ Deze machtswissel had echter geen impact op de rechtspositie van de langstlevende echtgenoot. Hoewel de voorbereidende werken voor een nieuw Burgerlijk Wetboek reeds in 1814 opgestart werden, verhinderde de weerspanning vanuit “Belgische” hoek dat er een nieuwe codificatie kwam.⁴¹⁸ Onder het Nederlands bewind werd Napoleons Wetboek niet gewijzigd.⁴¹⁹

AFDELING II. HET BURGERLIJK WETBOEK

96. Indien lofzangen op het Burgerlijke Wetboek geloofd mogen worden, vond het Burgerlijk Wetboek de gulden middenweg tussen het oude recht en de revolutionaire wetgeving en behield het slechts het beste van beide.⁴²⁰ Deze lofzangen mogen echter niet zonder voorbehoud voor waar aangenomen worden. Enerzijds was het Burgerlijk Wetboek wat betreft het erfrecht van de langstlevende en het huwelijksvermogensrecht alles behalve revolutionair.⁴²¹ Zo baseerden de opstellers van het Wetboek het wettelijk stelsel bijvoorbeeld op de Parijse costumen, welke net als de Gentse een stelsel van een beperkte gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten instelden.⁴²² Anderzijds zouden weduwes en weduwnaars van die tijd, indien naar hun mening gevraagd zou geweest zijn, wellicht betwist hebben dat het beste van hun oude costumiere recht in Napoleons Wetboek opgenomen was. Zij waren immers berooid van hun overlevingsrechten en ook op de nalatenschap van hun overleden echtgeno(o)t(e) verkregen zij niet het minste recht.⁴²³ Bij ontbinding van hun huwelijk verkregen ze enkel nog de helft van het gemeenschappelijk vermogen.⁴²⁴

⁴¹⁷ G. SCHRANS, *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 14.

⁴¹⁸ D. HEIRBAUT, “Conclusions: Codification, a new beginning for the nation? The relationship of the *Code civil* to the old law and to nationalism” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (319) 330.

⁴¹⁹ D. HEIRBAUT, G. BAETEMAN, en M. STORME, *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek: de huidige en de originele tekst met alle wijzigingen in België van 1804 tot 2004*, I, *Inleiding. Art. 1-1000*, Mechelen, Kluwer, 2004, XIV.

⁴²⁰ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 21.

⁴²¹ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 3.

⁴²² Gehomologeerde costumen van Gent, tit. XX, art. 3; art. 1400-1496 CC; J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 545.

⁴²³ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 4; J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 540.

⁴²⁴ Art. 1474 CC.

In wat volgt zal eerst behandeld worden hoe het Burgerlijk Wetboek tot stand gekomen is (paragraaf 1). Daarna wordt verder uiteengezet over welke rechten de langstlevende in deze periode beschikte (paragraaf 2). Tot slot komt het overgangsrecht aan bod (paragraaf 3).

§1. Voorbereidende werken

97. De voorbereidende werken van het Burgerlijk Wetboek kunnen ruim of eng opgevat worden. In de ruime betekenis kunnen de drie codificatiepogingen van de Franse Revolutie en één van net na de staatsgreep tot de voorbereidende werken gerekend worden. Dit waren immers de teksten die de uiteindelijke codificatie op stapel gezet hebben.⁴²⁵ In de enge zin gaat het echter om het vijfde ontwerp, welke uiteindelijk de *Code* geworden is. De inhoud dit vijfde ontwerp zal omwille van de duidelijkheid samen met de desbetreffende artikelen van het Wetboek besproken worden. In deze paragraaf wordt het proces van de totstandkoming van het Burgerlijk Wetboek behandeld.
98. De Grondwet van het jaar VIII schreef voor hoe het wetgevend proces diende te verlopen. Zij vertrouwde de wetgevende bevoegdheid toe aan de regering, het *Tribunat* en het *Corps Législatif*.⁴²⁶ Het initiatiefrecht in verband met wetsontwerpen behoorde enkel de regering toe, die wel verplicht was om zich hierbij te laten bijstaan door de *Conseil d'Etat*.⁴²⁷ Daarna bediscussieerde het *Tribunat* het ontwerp.⁴²⁸ In het *Corps Législatif* moesten *orateurs* van het *Tribunat* en van de regering het ontwerp voorstellen en verdedigen, waarna tot een stemming kon worden overgegaan.⁴²⁹ In deze Vergadering was er geen discussie mogelijk.⁴³⁰

Deze procedure werd voor het Burgerlijk Wetboek opgestart op 24 thermidor jaar VIII,⁴³¹ onmiddellijk na de afkondiging van de nieuwe Grondwet van het jaar VIII. Napoleon stelde toen een regeringscommissie aan, die hij de taak toewees om een nieuw ontwerp voor een *Code civil* op te stellen.⁴³² Deze commissie bestond uit vier leden: Tronchet, Bigot-

⁴²⁵ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 17.

⁴²⁶ Art. 25 Gw. jaar VIII.

⁴²⁷ Art. 25 en 52 Gw. jaar VIII.

⁴²⁸ Art. 28 Gw. jaar VIII.

⁴²⁹ Art. 25, 28 en 53 Gw. jaar VIII.

⁴³⁰ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 134.

⁴³¹ 12 augustus 1800.

⁴³² G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 18.

Préameneu, Portalis en de Maleville.⁴³³ Dit waren vier praktijkjuristen die noch amateurs, noch grote geleerden waren.⁴³⁴ Hun ontwerp was op enkele maanden tijd klaar.⁴³⁵ Deze tekst werd het Hof van Cassatie en de Hoven van Beroep toegezonden, die verbeteringen konden voorstellen en opmerkingen konden maken.⁴³⁶ Dan was het de beurt aan de *Conseil d'Etat*. Hier werd de tekst gedurende een periode van bijna drie jaar bediscussieerd.⁴³⁷ Het zijn vooral deze besprekingen die de tekst van het Burgerlijk Wetboek gevormd hebben.⁴³⁸ Vooraleer de *Conseil d'Etat* echter het wetsvoorstel in zijn volledigheid onderzocht had, werd het wetgevend proces al verder gezet.⁴³⁹ Daar het *Tribunat* niet over het ontwerp mocht stemmen en het *Corps Législatif* er niet over mocht discussiëren, bleef hun bijdrage echter beperkt.⁴⁴⁰ De aangenomen tekst van het Burgerlijk Wetboek werd eerst in 36 afzonderlijke wetten afgekondigd en bekendgemaakt in het *Bulletin des lois de la République française*.⁴⁴¹ Zo werd de regeling in verband met het huwelijksvermogensrecht in de Belgische departementen op 30 pluviôse jaar XII⁴⁴² afgekondigd, wat het einde van het costumier huwelijksvermogensrecht betekende.⁴⁴³ Al deze afzonderlijke wetten werden uiteindelijk door de wet van 30 ventôse jaar XII⁴⁴⁴ samengevoegd tot één wetboek, met de titel *Code civil des Français*.⁴⁴⁵ In het zevende artikel van deze wet werd ook eensklaps al het oude privaatrecht afgeschaft voor zover de materie door het nieuwe Wetboek behandeld werd.⁴⁴⁶

⁴³³ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 139.

⁴³⁴ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 19.

⁴³⁵ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 139.

⁴³⁶ E. M. THEEWEN, *Napoléons Anteil am Code civil*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1991, 43.

⁴³⁷ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 444.

⁴³⁸ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 20.

⁴³⁹ J. BART, *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 444.

⁴⁴⁰ D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 139.

⁴⁴¹ D. HEIRBAUT, G. BAETEMAN, en M. STORME, *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek: de huidige en de originele tekst met alle wijzigingen in België van 1804 tot 2004*, I, Inleiding. Art. 1-1000, Mechelen, Kluwer, 2004, XIII.

⁴⁴² 20 februari 1804.

⁴⁴³ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 229.

⁴⁴⁴ 21 maart 1804.

⁴⁴⁵ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 15.

⁴⁴⁶ B. HESS, *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, 63.

§2. De rechten van de langstlevende

99. In de *Code civil* werden het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht opgesplitst en als twee aparte rechtstakken behandeld.⁴⁴⁷ Dit onderscheid was voor weduwes en weduwnaars niet enorm relevant. Zij konden in de praktijk immers enkel rekenen op de bescherming die de regelen over de werking en de verdeling van hun huwelijksstelsel konden bieden. Op erfrechtelijk vlak was hun bescherming daarentegen nagenoeg onbestaande. Het wettelijk huwelijksvermogensstelsel zal eerst uiteen gezet worden, daarna komt het minimale erfrecht van de langstlevende aan bod. Het Burgerlijk Wetboek voorzag ook aanwijzingen over hoe er van het wettelijk stelsel afgeweken kon worden. Deze materie wordt aan het einde van deze paragraaf behandeld.
100. Het wettelijk stelsel was er één van een beperkte gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten.⁴⁴⁸ De opstellers van het Burgerlijk Wetboek waren hierin geen grote vernieuwers. Zij hebben namelijk gewoon min of meer het stelsel van het Parijse gewoonterecht overgenomen.⁴⁴⁹ Tijdens de voorbereidende werken werd er niet zozeer gefocust op de organisatie en de werking van het stelsel, maar vooral op de vraag óf er een wettelijk stelsel moest komen en zo ja, welk stelsel dit moest zijn.⁴⁵⁰ De keuze voor het gemeenschapsstelsel was daarbij niet ingegeven door een bepaald doel of een bepaalde opvatting; er werd alleen een eenheidswetgeving nagestreefd.⁴⁵¹

Wat viel er in die gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten volgens de wet? In de eerste plaats waren dit op grond van art. 1401, 1° CC de voorhuwelijkse en huwelijkse roerende goederen, tenzij hiervan expliciet afgeweken werd door een schenker. Tot de roerende goederen werden bijvoorbeeld lijfrenten en eeuwigdurende renten gerekend.⁴⁵² Daarnaast waren ook de aanwinsten gemeen. Zij werden in art. 1401, 2°-3° CC omschreven als de inkomsten die de echtgenoten tijdens het huwelijk genereerden, de verwezenlijkte

⁴⁴⁷ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 261.

⁴⁴⁸ Art. 1400-1496 CC.

⁴⁴⁹ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 545.

⁴⁵⁰ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 29.

⁴⁵¹ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 4.

⁴⁵² Art. 529 CC.

besparingen daarop en de goederen die daarmee tijdens het huwelijk aangekocht werden.⁴⁵³ Wat echter niet gemeenschappelijk was, waren de onroerende goederen die tijdens het huwelijk verkregen werden ingevolge een familieovereenkomst en de bijkomende aandelen van een onverdeeld onroerend goed die de echtgenoot-mede-eigenaar erbij kreeg.⁴⁵⁴ De gemeenschap bevatte tot slot ook nog enkele passiva. De regeling van het passief in art. 1409 CC e.v. was zeer ingewikkeld, maar in grote lijnen waren de volgende schulden gemeenschappelijk: alle roerende schulden, de schulden in verband met schenkingen of erfenissen toebedeeld aan één echtgenoot tijdens het huwelijk en de schulden die de man aanging tijdens huwelijk.⁴⁵⁵

101. Logischerwijs was hetgeen niet gemeenschappelijk was, eigen. Vandaar bestond de actiefzijde van de eigen vermogens enerzijds uit de onroerende goederen die een echtgenoot reeds voor de huwelijksluiting bezat en tijdens het huwelijk om niet verkreeg, en anderzijds uit de roerende goederen om niet verkregen onder beding van uitsluiting uit de gemeenschap. Ook de roerende goederen met een strikt persoonlijk karakter werden uit de gemeenschap gesloten.⁴⁵⁶ Dit eigen karakter moest echter wel aangetoond worden, aangezien het Burgerlijk Wetboek in artikel 1402 een vermoeden van gemeenschappelijkheid instelde. Eigen goederen bleven ook eigen in geval van wederbelegging en ruiling.⁴⁵⁷ De passiefzijde van de eigen vermogens bestond kort gezegd uit de schulden die aan eigen onroerende goederen verbonden waren. Nog makkelijker is om te zeggen dat de eigen schulden de niet-gemeenschappelijke schulden waren.
102. Het Burgerlijk Wetboek omlinnde op de hierboven beschreven manier de drie vermogens van het wettelijk stelsel. Gedurende een huwelijk zijn overhevelingen tussen deze drie vermogens echter onvermijdelijk.⁴⁵⁸ Net zoals de Parijse costumen voorzag de *Code* voor

⁴⁵³ H. CASMAN, “Op zoek naar de draad van Ariadne in de doolhof van huwelijksvoordelen – of zouden het aanwinstenvoordelen moeten zijn?” in F. SWENNEN en R. BARBAIX (eds.), *Over erven: liber amicorum Mieke Puelinckx-Coene*, Mechelen, Kluwer, 2006, (83) 90.

⁴⁵⁴ Respectievelijk art. 1406 CC en 1408 CC.

⁴⁵⁵ P. GODDING, “Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?”, *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 102. Voor een meer uitgebreide uiteenzetting, zie: G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 45-51.

⁴⁵⁶ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 45.

⁴⁵⁷ Art. 1434-1435 en 1407 CC.

⁴⁵⁸ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 49.

deze vermogensverschuivingen in vergoedingsrekeningen ter gelegenheid van de vereffening van het stelsel.⁴⁵⁹ Art. 1433 CC behandelde de gevallen waarbij een eigen vermogen recht had op een vergoeding, terwijl art. 1437 CC niet-limitatief de gevallen opsomde waarin het gemeenschappelijk vermogen een vergoeding kon eisen.⁴⁶⁰ Zo waren terugnemingen uit het gemeenschappelijk vermogen mogelijk in het specifieke geval dat de prijs van een verkocht eigen goed in de gemeenschap terecht gekomen was, zonder dat er daarna een wederbelegging gebeurd was.⁴⁶¹ De gemeenschap werd bijvoorbeeld een vergoeding toegekend wanneer het aangewend was voor uitgevoerde verbeteringswerken aan een eigen goed.⁴⁶² Voor elke echtgenoot werd een afrekening gemaakt tussen enerzijds de vergoedingen die hij/zij van de gemeenschap tegoed had en anderzijds de vergoedingen waar de gemeenschap recht op had.⁴⁶³ Indien na deze compensatie een saldo overbleef ten voordele het gemeenschappelijk vermogen, dan moest dit ingebracht worden.⁴⁶⁴ In het andere geval mocht het bedrag vooraf genomen worden uit de gemeenschap door de echtgenoot zelf of door diens erfopvolgers.⁴⁶⁵

103. Het Burgerlijk Wetboek vermeldde ook dat de eigen goederen van beide echtgenoten vóór de verdeling teruggenomen mochten worden.⁴⁶⁶ De tekst van het Wetboek was hier echter niet nauwkeurig. Het eigen vermogen kon immers wel *de facto*, maar nooit *de iure* met het gemeenschappelijk vermogen vermengd zijn, waardoor de eigen goederen dus helemaal niet *terug*genomen moesten worden.⁴⁶⁷ Wel moest er aangetoond worden dat het om eigen goederen ging, gelet op het vermoeden van gemeenschappelijkheid in art. 1402 CC. Vrouwen (of hun erfgenamen) bevonden zich wat betreft deze terugname in een betere positie dan de mannen (en hun erfgenamen). Zij mochten hun rechten immers eerst

⁴⁵⁹ A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 209.

⁴⁶⁰ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXII, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 493.

⁴⁶¹ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 49.

⁴⁶² F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXII, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 493.

⁴⁶³ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 59.

⁴⁶⁴ Art. 1469 CC.

⁴⁶⁵ Art. 1470, 2°-3° CC.

⁴⁶⁶ Art. 1470, 1° CC.

⁴⁶⁷ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXII, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 520.

uitoefenen en indien het gemeenschappelijk vermogen niet toereikend was, konden zij het eigen vermogen van de echtgenoot aanspreken.⁴⁶⁸ Mannen kwamen slechts als laatste aan de beurt en hadden geen aanspraak op het eigen vermogen van de echtgenote.⁴⁶⁹

Deze begunstiging van de vrouw werd in de voorbereidende werken gezien als een noodzakelijk gevolg van de wettelijke bestuursregeling, welke de vrouw een ondergeschikte rol toewees.⁴⁷⁰ In de eerste plaats legden ze het alleenbestuur van het gemeenschappelijk vermogen in de handen van de man.⁴⁷¹ Hij was immers het hoofd van de familie, net zoals Napoleon het hoofd was van de Staat.⁴⁷² Vandaar was het ook ondenkbaar dat een vrouw op gelijke hoogte als een man geplaatst zou worden, laat staan dat zij de gemeenschap alleen zou besturen.⁴⁷³ In de tweede plaats beheerde de man ook de eigen goederen van de vrouw.⁴⁷⁴ Aangezien de man de voordelen genoot van het bestuur, mocht de vrouw als eerste haar terugnemingen uitoefenen.⁴⁷⁵

104. Dezelfde overpeinzingen over het bestuur door de man brachten de opstellers van het Burgerlijk Wetboek ertoe om de vrouw ook het voordeel van emolumenten toe te kennen en haar de mogelijkheid te bieden om afstand te doen van de gemeenschap.⁴⁷⁶ Indien de vrouw de gemeenschap aanvaardde, kon ze dankzij het voordeel van emolumenten door de verdeling van de gemeenschappelijke schulden niet verarmd worden. Ze was immers voor de gemene schulden niet met haar eigen vermogen gehouden, maar slechts ten belope van het bedrag dat zij uit die gemeenschap ontving.⁴⁷⁷ Indien de vrouw daarentegen afstand deed van de gemeenschap, dan kon ze volledig aan de gemene schulden ontsnappen.⁴⁷⁸ Ze

⁴⁶⁸ Art. 1471-1472 CC.

⁴⁶⁹ Art. 1472 CC.

⁴⁷⁰ J. G. LOCRE DE ROISSY, *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, VI, Brussel, Tarlier, 1836, 465.

⁴⁷¹ Art. 1421-1422 CC.

⁴⁷² D. HEIRBAUT, "Conclusions: Codification, a new beginning for the nation? The relationship of the *Code civil* to the old law and to nationalism" in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (319) 321.

⁴⁷³ E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 792.

⁴⁷⁴ 1428 CC.

⁴⁷⁵ J. G. LOCRE DE ROISSY, *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, VI, Brussel, Tarlier, 1836, 465.

⁴⁷⁶ A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 209.

⁴⁷⁷ Art. 1483 CC ; G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 55.

⁴⁷⁸ Art. 1453 en 1494 CC.

bleef echter wel gehouden voor de schulden die ze zelf (eventueel samen met haar man) aangegaan was.⁴⁷⁹ Verder behield ze haar rechten om terugnemingen te doen en vergoedingen te vorderen.⁴⁸⁰ Door afstand te doen, verloor de vrouw echter wel haar recht op het actief van de gemeenschap.⁴⁸¹ De activa werden daarom niet verdeeld en kwamen volledig aan de man toe.⁴⁸²

105. In principe werd het gemeenschappelijk vermogen bij helften verdeeld bij ontbinding van het huwelijk.⁴⁸³ Dit was de enige noemenswaardige bescherming die de wet aan de langstlevende toekende.⁴⁸⁴ De langstlevende had immers geen enkel recht op de nalatenschap van de eerststervende. Hij/zij was noch titularis van een onderhoudsvordering ten opzichte van de nalatenschap, noch had de weduwnaar of weduwe enig recht van vruchtgebruik of een ander erfrecht.⁴⁸⁵
106. Het Burgerlijk Wetboek kende aan de langstlevende geen wettelijk erfrecht toe.⁴⁸⁶ Hij/zij kwam als onregelmatige erfgenaam enkel vóór de staat tot de nalatenschap.⁴⁸⁷ Dat hield in dat een weduwe of weduwnaar slechts bij versterf kon erven, indien haar/zijn echtgeno(o)t(e) geen familieleden in de erfbare graad, noch natuurlijke kinderen achterliet.⁴⁸⁸ Daar men tot in de twaalfde graad kon erven, werd de langstlevende dus zelden tot de nalatenschap geroepen.⁴⁸⁹

⁴⁷⁹ Art. 1494 CC.

⁴⁸⁰ Art. 1492, tweede lid en 1493 CC.

⁴⁸¹ Art. 1492, eerste lid CC.

⁴⁸² G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 56.

⁴⁸³ Art. 1474 CC.

⁴⁸⁴ P. VIOLLET, *Histoire du droit civil français, accompagnée de notions de droit canonique et d'indications bibliographiques*, Parijs, Librairie de la société du recueil général des lois et des arrêts, 1905, 811. Zie daar voetnoot 1 omtrent de beperkte wettelijke beschermingsmechanismen.

⁴⁸⁵ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 4.

⁴⁸⁶ A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 207.

⁴⁸⁷ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 108.

⁴⁸⁸ Art. 767 CC; D. HEIRBAUT, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 412.

⁴⁸⁹ Art. 755 CC.

In de voorbereidende werken is hiervoor geen rechtvaardiging te vinden.⁴⁹⁰ Er moet daarentegen vastgesteld worden dat het gebrek aan overlevingsrechten helemaal geen uiting was van een bepaald filosofie, maar wel een gevolg was van onoplettendheid.⁴⁹¹ In de *Conseil d'Etat* had de Maleville namelijk opgemerkt dat het artikel dat een overlevingspensioen aan de behoeftige langstlevende toekende, niet in de *Code* opgenomen geweest was. Hij kreeg antwoord van Treilhard dat art. 754 CC in een vruchtgebruik op 1/3 van de nalatenschap voorzag.⁴⁹² Deze bewering was echter incorrect, daar dit artikel over de situatie ging waarbij een ouder van diens kind erfde. Desondanks werd deze uitleg zonder meer aanvaard. Het gebrek aan een wettelijk erfrecht, dat dus eigenlijk op een vergissing berustte, werd later toch op verschillende manieren verantwoord. Zo werd er betoogd dat goederen binnen de familie behoorden te blijven en dat een langstlevende geen familie van de erflater was.⁴⁹³ Er werd ook gezegd dat een erfrecht buitensporig zou zijn, gelet op het feit dat de langstlevende reeds de helft van het gemeenschappelijk vermogen verkreeg.⁴⁹⁴ In zijn uiteenzetting voor het *Corps Législatif* was Siméon tot slot de mening toegedaan dat echtgenoten elkaar maar zoveel moesten begunstigen als ze nodig achtten.⁴⁹⁵ Dit was eigenlijk naast de kwestie van een wettelijk erfrecht en daarenboven schonk Siméon geen aandacht aan de belangrijke beperkingen die aan de begiftiging tussen echtgenoten gesteld werden.⁴⁹⁶

107. Het Burgerlijk Wetboek liet in art. 1091 CC de begunstiging tussen echtgenoten in een huwelijkscontract of tijdens het huwelijk inderdaad toe. Op die manier moest de status van

⁴⁹⁰ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 90.

⁴⁹¹ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, IX, *Des successions*, Brussel, Bruylant, 1873, 184-185 ; P. VIOLLET, *Histoire du droit civil français, accompagnée de notions de droit canonique et d'indications bibliographiques*, Parijs, Librairie de la société du recueil général des lois et des arrêts, 1905, 812.

⁴⁹² J. G. LOCRE DE ROISSY, *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, V, Brussel, Tarlier, 1836, 59.

⁴⁹³ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 59.

⁴⁹⁴ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, IX, *Des successions*, Brussel, Bruylant, 1873, 185.

⁴⁹⁵ J. G. LOCRE DE ROISSY, *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, V, Brussel, Tarlier, 1836, 137.

⁴⁹⁶ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 90-91.

onregelmatig erfgenaam van de langstlevende echtgenoot gecompenseerd worden.⁴⁹⁷ De begunstiging maakte het immers mogelijk om het behoud van de huwelijkse levensstandaard voor de langstlevende te vrijwaren, hetgeen de wet niet zelf deed.⁴⁹⁸ Deze mogelijkheid werd evenwel beperkt door het bestaan van een bijzonder beschikbaar deel, dat tegen de langstlevende ingeroepen kon worden.⁴⁹⁹ De omvang van dit bijzonder beschikbaar deel werd uiteengezet in twee artikelen, namelijk art. 1094 CC en 1098 CC.

Het eerste lid van art. 1094 CC behandelde de situatie waarbij een echtgenoot bij zijn dood enkel ascendenten naliet. Al naargelang er ascendenten uit beide lijnen of uit één lijn werden nagelaten, was het mogelijk om je echtgenoot te begiftigen met ofwel de helft van je vermogen in volle eigendom en de helft in vruchtgebruik, ofwel 3/4 in volle eigendom en 1/4 in vruchtgebruik.⁵⁰⁰

Liet de eerststervende bij zijn overlijden wettige kinderen na, dan was het tweede lid van art. 1094 CC van toepassing.⁵⁰¹ Dit liet de erflater de keuze om zijn partner te begunstigen met ofwel een half vruchtgebruik op diens vermogen, ofwel een combinatie van een kwart volle eigendom en een kwart vruchtgebruik. Was het de wil van de erflater om al wat de wetten toelieten aan diens echtgenoot toe te kennen, dan werd het grootste bijzonder beschikbaar deel aan hem/haar toegekend, namelijk een kwart van de nalatenschap in volle eigendom en een kwart in vruchtgebruik.⁵⁰²

Naast art. 1094 CC, beschreef ook art. 1098 CC de hoegrootheid van het bijzonder beschikbaar deel. Dit art. 1098 CC perkte het beschikbaar deel verder in indien een echtgenoot bij zijn/haar overlijden kinderen uit een voorgaand huwelijk achterliet. Dan kon

⁴⁹⁷ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 93.

⁴⁹⁸ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 379.

⁴⁹⁹ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 93.

⁵⁰⁰ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 380.

⁵⁰¹ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 93.

⁵⁰² F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 393.

de andere echtgenoot slechts met een kindsdeel begiftigd worden, zonder dat dit meer dan een kwart van de nalatenschap in volle eigendom kon zijn.⁵⁰³

108. Belangrijk hierbij is dat niet elke toebedeling van vermogen als een gift beschouwd werd. In beginsel kon men bijvoorbeeld middels een verblijvingsbeding de hele gemeenschap aan de langstlevende toekennen, zonder dat dit als gift beschouwd werd.⁵⁰⁴ Dit was evenwel enkel zo op voorwaarde dat de erfgenamen van de eerststervende diens roerende kapitalen (zijnde de voorhuwelijkse roerende goederen en de roerende goederen verkregen om niet) mochten terugnemen.⁵⁰⁵ In feite werd dus enkel de toebedeling van de aanwinsten als huwelijksvoordeel beschouwd. Indien de langstlevende óók de roerende kapitalen verkreeg, dan werden op deze toebedeling de regels van schenkingen toegepast.⁵⁰⁶ De uitzondering op dit beginsel stelde zich wanneer de eerststervende echtgeno(o)t(e) kinderen uit een vorig huwelijk naliet.⁵⁰⁷ In dat geval werd slechts de toebedeling van de helft van de aanwinsten als huwelijksvoordeel beschouwd. Alles daarboven zag men als een gift.⁵⁰⁸
109. Indien het bijzonder beschikbaar deel overschreden werd, maakte dit de begunstiging vatbaar voor inkorting op grond van art. 920 CC.⁵⁰⁹ Er bestond discussie over wie zich allemaal op die inkorting kon beroepen, maar kinderen hadden alleszins de mogelijkheid om de aantasting van hun reserve aan te vechten.⁵¹⁰ Zij konden er echter ook voor kiezen om de wil van hun overleden ouder te respecteren en hun inkortingsrecht niet in te roepen.⁵¹¹

Via deze begunstiging tussen echtgenoten hebben we een overgang gemaakt van het wettelijk stelsel en het versterferfrecht naar de conventionele mogelijkheden die voor

⁵⁰³ A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 205.

⁵⁰⁴ Art. 1525 CC.

⁵⁰⁵ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXIII, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 390.

⁵⁰⁶ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 95.

⁵⁰⁷ Art. 1496 en 1527 CC, die naar art. 1098 CC verwezen.

⁵⁰⁸ H. CASMAN en E. ALOFS, “Het nieuw samengesteld gezin in het Belgisch familiaal vermogensrecht van 1804 tot nu: de wetgever heen en weer geslingerd tussen partner en kroost” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, (89) 95.

⁵⁰⁹ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 416.

⁵¹⁰ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 420-421.

⁵¹¹ P. GODDING, “Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?”, *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 107.

(aanstaande) echtgenoten openstonden. Het Burgerlijk Wetboek behandelde evenwel niet enkel de begunstiging tussen echtgenoten. Het maakte ook gewag van andere conventionele regelingen die toekomstige echtgenoten konden treffen. Het ging aan de ene kant over clausules die het wettelijk stelsel aanpasten en aan de andere kant over bedongen huwelijksvermogensstelsels.

110. De *Code civil* liet toe dat aanstaanden in hun huwelijkscontract aanpassingen maakten aan het wettelijk stelsel.⁵¹² Het Wetboek deed zelf enkele voorstellen, zoals de scheiding van schulden, de vooruitmaking of de gehele of gedeeltelijke uitsluiting van roerende goederen uit de gemeenschap.⁵¹³ Dit lijstje was echter niet-limitatief.⁵¹⁴ Aanstaanden konden immers huwelijksvoorwaarden bedingen zoals zij het dienstig achtten.⁵¹⁵ Deze vrijheid rustte op twee poten. Ten eerste werd de lijn van de Franse Revolutie, welke het beginsel van de contractvrijheid centraal stelde in het verbintenissenrecht, ook in het napoleontische huwelijksvermogensrecht doorgetrokken. Ten tweede wilde men alle hinderpalen wegnemen die het sluiten van een huwelijk zouden kunnen verhinderen.⁵¹⁶ In de *Conseil d'Etat* benadrukte Treilhard echter dat hoewel deze vrijheid noodzakelijk was om huwelijken te bevorderen, ze niet onbegrensd mocht zijn.⁵¹⁷
111. Elke clausule die tussen aanstaande echtgenoten overeengekomen werd, moest voldoen aan de voorwaarden die in de artikelen 1387 CC en volgende vervat lagen. Het ging onder meer om de verplichting om de huwelijksovereenkomsten vóór het huwelijk bij notariële akte te laten opstellen.⁵¹⁸ Na de huwelijksluiting was het niet meer mogelijk om de afspraken aan te passen.⁵¹⁹ Evenmin mochten aanstaanden hun vereniging regelen door op een algemene wijze naar het oude recht te verwijzen.⁵²⁰ Dit was echter slechts een vormelijke beperking van de huwelijksvoorwaarden en geen inhoudelijke. Het was immers wel toegestaan om

⁵¹² Art. 1497 CC.

⁵¹³ Art. 1500-1525 CC.

⁵¹⁴ Art. 1527 CC.

⁵¹⁵ Art. 1387 CC.

⁵¹⁶ W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen* in *Algemene praktische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 126.

⁵¹⁷ J. G. LOCRE DE ROISSY, *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, VI, Brussel, Tarlier, 1836, 346.

⁵¹⁸ Art. 1394 CC.

⁵¹⁹ Art. 1395 CC.

⁵²⁰ Art. 1390 CC.

via specifieke bepalingen het oude recht in het huwelijkscontract op te nemen.⁵²¹ Toch was deze vormvoorwaarde van belang. Door een algemene verwijzing zouden de afgeschafte costumen het huwelijkscontract immers nog als wet beheerst hebben. Een rechter zou dus de afgeschafte wetteksten en de bijhorende rechtspraak moeten raadplegen om het huwelijkscontract te kunnen interpreteren. Door te bepalen dat de inhoud van het oude recht slechts in specifieke bepalingen opgenomen kon worden, werd die inhoud niet als rechtsregel beschouwd. Hij was daarentegen slechts een huwelijksvoorwaarde die de rechter aan de hand van de geldende wetgeving diende te interpreteren.⁵²²

112. Naast de mogelijkheid om in het huwelijkscontract aan het wettelijk stelsel te sleutelen, konden de aanstaande echtgenoten in de tweede plaats voor een conventioneel stelsel kiezen.⁵²³ Deze keuze werd ingeschreven om misnoegdheden over het wettelijk stelsel te verminderen. Die waren immers ontstaan door het feit dat niet het dotaal stelsel van de *pays de droit écrit* het wettelijk stelsel geworden was, maar wel het gemeenschapsstelsel van de *pays de droit coutumier*.⁵²⁴ Om de voorstanders van het dotaal stelsel verder tegemoet te komen, werd het dotaal stelsel ook min of meer op dezelfde hoogte geplaatst als het wettelijk stelsel.⁵²⁵ Aanstaande echtgenoten konden immers rechtsgeldig op algemene wijze verwijzen naar ofwel de regeling betreffende het wettelijk stelsel, ofwel naar die over het dotaal stelsel.⁵²⁶ Dit waren echter niet de enige twee stelsels die gekozen konden worden.

Het Burgerlijk Wetboek lijstte vier soorten van conventionele huwelijksvermogensstelsels op.⁵²⁷ De eerste soort bestond uit de bedongen gemeenschapsstelsels en omvatte de algehele gemeenschap en de gemeenschap beperkt tot aanwinsten.⁵²⁸ Het huwelijksstelsel zonder gemeenschap was de tweede soort.⁵²⁹ Hierbij waren er slechts twee (eigen) vermogens, die

⁵²¹ J. G. LOCRE DE ROISSY, *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, VI, Brussel, Tarlier, 1836, 343.

⁵²² F. LAURENT, *Principes de droit civil*, XXI, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 169.

⁵²³ Ook hierbij moesten de voorwaarden van art. 1387 CC en volgende gerespecteerd worden.

⁵²⁴ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 31.

⁵²⁵ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 21.

⁵²⁶ Art. 1391 CC ; A. LEFEBVRE-TEILLARD, *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 204.

⁵²⁷ E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 740.

⁵²⁸ Art. 1526 CC en art. 1498-1499 CC.

⁵²⁹ Art 1529-1535.

de man beide bestuurde en waarvan hij alleen de lasten droeg.⁵³⁰ De derde soort bestond uit de stelsels van scheiding van goederen.⁵³¹ Ook hier waren alle goederen eigen, maar bij dit stelsel had de vrouw het beheers- en genotsrecht over haar eigen vermogen (die ze betreffende haar onroerend vermogen slechts met machtiging van haar man kon uitoefenen).⁵³² Als tegenhanger van deze rechten moest ook zij bijdragen in de lasten van het huwelijk.⁵³³ Tot slot kon ook een dotaal stelsel bedongen worden.⁵³⁴ Dit was eigenlijk een stelsel van scheiding van goederen, waarbij de goederen van de vrouw opgesplitst werden in de dotale goederen en de parafernale goederen. De man beheerde zijn eigen vermogen en de dotale goederen van de vrouw. Deze laatste mocht hij echter niet vervreemden. De vrouw had op haar beurt slechts het beheer van haar parafernale goederen, dat ook hier enkel uitgeoefend kon worden mits machtiging van haar man.⁵³⁵

113. Dit waren de regels die onder de heerschappij van Napoleon in de Belgische contreien ingevoerd werden. Zoals reeds bij het beschrijven van de politieke situatie vermeld werd, bleven zij ook gelden onder het Nederlands bewind. De voorbereidende werken voor een nieuw, Nederlands Burgerlijk Wetboek voorzagen echter enkele afwijkingen van de Franse regelgeving. Zo nam het ontwerp van 1820 bijvoorbeeld twee soorten gemeenschappen aan.⁵³⁶ Aan de ene kant sprak het van een onbepaalde gemeenschap, welke overeenkwam met de algehele gemeenschap die het Wetboek van Napoleon voor het Koninkrijk Holland voorgeschreven had. Aangezien de zuidelijke provinciën zich eertijds tegen deze algehele gemeenschap uitgesproken hadden, voorzag het ontwerp van 1820 aan de andere kant ook een bepaalde gemeenschap, die overeenstemde met de beperkte gemeenschap van roerende

⁵³⁰ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 57.

⁵³¹ Art. 1536-1539 CC.

⁵³² E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 741.

⁵³³ W. DELVA, *Huwelijksvermogensstelsels*, I, *Het huwelijkscontract – Algemene beginselen in Algemene practische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 127.

⁵³⁴ Art 1540-1580 CC.

⁵³⁵ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 57-58.

⁵³⁶ Ontwerp van het Burgerlijk Wetboek voor het Koninkrijk der Nederlanden, aan de Staten-Generaal aangeboden den 22sten November 1820, art. 248-250, 252 en 265.

goederen en aanwinsten van de *Code Napoléon*.⁵³⁷ Wegens de opstanden in de Belgische territoria werd deze tekst echter nooit wet en bleef de *Code Napoléon* van kracht.⁵³⁸

114. Samenvattend kan van de napoleontische regelgeving gezegd worden dat deze niet erg gunstig was voor de langstlevende echtgenoot. Buiten hun aandeel in de gemeenschap verschaft de wet weduwes en weduwnaars immers geen andere bescherming. Koppels werden echter wel de mogelijkheid geboden om op conventionele wijze een voortzetting van de huwelijkse levensstandaard van de langstlevende te waarborgen. Vooraleer er in afdeling III uiteengezet zal worden in welke mate trouwlustigen gebruik maakten van deze mogelijkheid, wordt er in de volgende paragraaf eerst nog ingegaan op het overgangsrecht.

§3. Overgangsrecht

115. Wanneer men over een overgangperiode spreekt die gepaard gaat met een opeenvolging van normen, kan er niet nagelaten worden om ook het overgangsrecht te behandelen. Het afkondigen van een nieuwe regeling vereist immers het vastleggen van haar temporele gelding.⁵³⁹ Dit is noodzakelijk om te weten hoe reeds ontstane feiten vanaf de inwerkingtreding behandeld moeten worden.⁵⁴⁰
116. Heden ten dage wordt de temporele gelding in drie categorieën onderverdeeld. Ofwel hebben nieuwe rechtsregelen een retroactieve werking, ofwel een eerbiedigende werking, ofwel een exclusieve werking.⁵⁴¹ Bij een retroactieve werking geldt de nieuwe regeling niet slechts na haar inwerkingtreding, maar ook terugwerkend in de tijd.⁵⁴² Regelen met een eerbiedigende werking laten toe dat feiten die ontstonden onder het oude recht met al hun rechtsgevolgen door dat oude recht beheerst worden.⁵⁴³ Wanneer het temporeel toepassingsgebied beperkt wordt tot een exclusieve werking, is de nieuwe regeling van toepassing op alle gebeurtenissen die na haar inwerkingtreding ontstaan, ook wanneer deze gebeurtenissen rechtsgevolgen zijn van feiten die ontstonden onder het oude recht.⁵⁴⁴

⁵³⁷ C. ASSER en J. DE BOER, *Personen- en familierecht*, Deventer, Kluwer, 2010, 250.

⁵³⁸ D. HEIRBAUT, "Conclusions: Codification, a new beginning for the nation? The relationship of the *Code civil* to the old law and to nationalism" in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (319) 330.

⁵³⁹ B. HESS, *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, 31.

⁵⁴⁰ W. VAN GERVEN, *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, I, *Algemeen deel*, Gent, Story-Scientia, 1987, 61.

⁵⁴¹ W. VAN GERVEN, *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, I, *Algemeen deel*, Gent, Story-Scientia, 1987, 62.

⁵⁴² B. TILLEMANS, *Algemene inleiding tot het recht*, Leuven, Acco, 2010, 254.

⁵⁴³ B. TILLEMANS, *Algemene inleiding tot het recht*, Leuven, Acco, 2010, 255.

⁵⁴⁴ W. VAN GERVEN, *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, I, *Algemeen deel*, Gent, Story-Scientia, 1987, 62.

117. Wil men komaf maken met het verleden door het oude recht af te schaffen en een nieuwe regeling in te voeren, dan steken er dus overgangsrechtelijke vragen de kop op. Breken met het verleden is op juridisch vlak derhalve niet zo voor de hand liggend.

Het Burgerlijk Wetboek geeft echter wel de indruk dat overgangsrecht een eenvoudige materie is. Enerzijds ontnam art. 7 van de invoeringswet van 30 ventôse jaar XII⁵⁴⁵ het oude recht eenvoudigweg alle rechtskracht inzake de materies die het Burgerlijk Wetboek behandelde.⁵⁴⁶ Anderzijds bevat de inleidende titel van het BW slechts één artikel, dat in één zinnetje een algemeen principe van non-retroactiviteit poneert:⁵⁴⁷ “*La loi ne dispose que pour l'avenir, elle n'a point d'effet rétroactif*”.⁵⁴⁸ Over de kwestie hoe de wetten elkaar in de tijd opvolgen, zweeg de *Code* echter.⁵⁴⁹

118. Ten tijde van de invoering van het Burgerlijk Wetboek pasten de Franse rechtsgeleerden de theorie van de verworven rechten⁵⁵⁰ toe op art. 2 CC om het vraagstuk over het overgangsrecht op te lossen.⁵⁵¹ Verworven rechten werden gedefinieerd als de rechten die definitief in het patrimonium van de titularis gevallen waren.⁵⁵² Aan de hand van deze vage definitie werden verworven rechten onderscheiden van loutere verwachtingen.⁵⁵³ De eerste commentatoren van het Burgerlijk Wetboek oordeelden dat loutere verwachtingen onder de toepassing van het nieuwe recht vielen, terwijl de reeds verworven rechten aan dat toepassingsgebied ontsnapten.⁵⁵⁴ Het onderscheid was dus van groot belang, maar wegens

⁵⁴⁵ 21 maart 1804.

⁵⁴⁶ G. MACOURS, “De visie van de Belgische 19de-eeuwse rechtspraak op de subsidiaire rol van het oude Romeinse recht. Een verkennend onderzoek” in F. STEVENS en D. VAN DEN AUWEELE, “*Houd voet bij stuk*”. *Xenia iuris historiae G. Van Dievoet Oblata*, Leuven, Afdeling Romeins recht en Rechtsgeschiedenis, Rechtsfaculteit, 1990, (255) 255.

⁵⁴⁷ B. HESS, *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, 63.

⁵⁴⁸ Art. 2 CC.

⁵⁴⁹ R. BEAUTHIER, “Le “véritable sens” de l’article 2 du Code Civil. L’ambition du Code Civil de remplacer l’ancien droit à la lumière de la jurisprudence “belge” de la première moitié du 19e siècle” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (217) 218 ; B. HESS, *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, 32 en 63.

⁵⁵⁰ Deze theorie werd vastgelegd door Merlin: P.-A. MERLIN, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, XVI, *Ab-Mari*, Parijs, Garnery, 1824, 221.

⁵⁵¹ B. HESS, *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, 63.

⁵⁵² F. OST, *Le temps du droit*, Parijs, Odile Jacob, 1999, 99.

⁵⁵³ J. M. MCCREARY, “Retroactivity of Laws: An Illustration of Intertemporal Conflicts Law Issues through the Revised Civil Code Articles on Disinheritance”, *Louisiana Law Review* 2002, afl. 62, (1321) 1325.

⁵⁵⁴ R. BEAUTHIER, “Le “véritable sens” de l’article 2 du Code Civil. L’ambition du Code Civil de remplacer l’ancien droit à la lumière de la jurisprudence “belge” de la première moitié du 19e siècle” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (217) 220 ; F. OST, *Le temps du droit*, Parijs, Odile Jacob, 1999, 99.

de vage definitie van een verworven recht was het maken van dat onderscheid niet eenvoudig.⁵⁵⁵ In de praktijk maakte men gebruik van monografieën die het gebrek aan overgangsrecht opvingen door de kanalen op te lijsten waarlangs het oude recht doorleefde.⁵⁵⁶

119. G. A. CHABOT, die onder andere rechter bij het Franse Hof van Cassatie was, beschreef in een dergelijke monografie⁵⁵⁷ hoe het oude recht doorleefde na de inwerkingtreding van het Burgerlijk Wetboek. Onder meer de bescherming van de langstlevende werd behandeld. Daarbij zette hij uiteen wanneer het oude recht nog toegepast moest worden indien een huwelijk van vóór de inwerkingtreding van de *Code* ontbonden werd ná de inwerkingtreding ervan.⁵⁵⁸
120. Hij stelde dat de overlevingsrechten die tijdens de gelding van het costumier recht in een huwelijkscontract bedongen werden, steeds opeisbaar waren.⁵⁵⁹ Zij waren immers onveranderlijk⁵⁶⁰ en golden daarom als verworven rechten vanaf de huwelijksluiting.⁵⁶¹ Indien een echtpaar in zijn huwelijkscontract de costumen als subsidiair recht aangewezen had, gold hetzelfde voor de costumiere overlevingsrechten.⁵⁶² De costumen hadden op die manier immers een conventioneel karakter gekregen.⁵⁶³

Ook wanneer de costumen niet als subsidiair recht aanwezen waren en zelfs indien er helemaal geen huwelijkscontract gesloten was, meende CHABOT dat de costumiere overlevingsrechten verworven rechten waren.⁵⁶⁴ In die gevallen golden de costumen

⁵⁵⁵J. M. MCCREARY, "Retroactivity of Laws: An Illustration of Intertemporal Conflicts Law Issues through the Revised Civil Code Articles on Disinheritance", *Louisiana Law Review* 2002, afl. 62, (1321) 1325.

⁵⁵⁶B. HESS, *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, 6.

⁵⁵⁷G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon: relatives à son autorité sur les actes et les droits antérieurs à sa promulgation; et dont la discussion comprend 1.° le tableau des diverses législations sur chacune des matières qui sont traitées, 2.° des explications sur les lois anciennes et sur le Code*, Parijs, Garnery, 1809, 485 p. Hierna *Questions transitoires sur le Code Napoléon* genoemd.

⁵⁵⁸Zijn opvattingen die hier aan bod komen, vinden weerklink bij andere werken, zie bijvoorbeeld : F. LAURENT, *Principes de droit civil*, I, Brussel, Bruylant, 1869, 273 e.v. ; P.-A. MERLIN, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, XVI, Ab-Mari, Parijs, Garnery, 1824, 253 e.v. en E. PICARD en N. D'HOFFSCHMIDT, *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 746.

⁵⁵⁹G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 314.

⁵⁶⁰Zie randnummer 39.

⁵⁶¹G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 336.

⁵⁶²G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 328 en 336.

⁵⁶³G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 328.

⁵⁶⁴G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 336.

immers als huwelijkscontract, omdat het echtpaar (stilzwijgend) overeengekomen was dat zij hun huwelijk door de costumen zouden laten regelen.⁵⁶⁵

121. Het voorwerp van al deze overlevingsrechten werd in principe beheerst door de wet die van kracht was ten tijde van de huwelijksluiting. Enerzijds gebeurde de kwalificatie als eigen of gemeen goed aan de hand van de costumen.⁵⁶⁶ Anderzijds werd ook de zakenrechtelijke aard van de goederen bepaald door de op het moment van de huwelijksluiting vigerende wetgeving.⁵⁶⁷ Tijdens de costumiere periode werden goederen onderverdeeld in roerende goederen, allodia, cijnsgoederen en lenen.⁵⁶⁸ Hierdoor ondervonden de overlevingsrechten wel een impact van de invoering van latere wetten. De afschaffing van de feodaliteit zorgde er immers voor dat de langstlevende geen aanspraak meer kon maken op overlevingsrechten die uitsluitend feodale goederen als voorwerp hadden.⁵⁶⁹ Bestond het voorwerp daarentegen slechts deels uit lenen en/of cijnsgoederen, dan werden op dat feodale aandeel de regels van de allodia toegepast.⁵⁷⁰ Een costumiere douarie kon bijvoorbeeld de helft van de inkomsten uit de allodia en een derde van de inkomsten uit de lenen van de nalatenschap aan de langstlevende toekennen. Wanneer een “costumier” huwelijk ontbonden werd na de afschaffing van het feodale stelsel, dan kon de langstlevende aanspraak maken op de helft van alle inkomsten van de nalatenschap.⁵⁷¹
122. Er moet hierbij wel onderlijnd worden dat een overlevingsrecht slechts als een verworven recht beschouwd kon worden indien het geldig tot stand gekomen was. Het moest met andere woorden beantwoorden aan de regelen die op het moment van zijn totstandkoming van kracht waren.⁵⁷² Was dit niet het geval, dan kon een latere wet die ongeldigheid niet herstellen.⁵⁷³ Dit is van belang voor de contractuele erfstelling. Het feit dat het Burgerlijk Wetboek in dit overlevingsrecht voorzag,⁵⁷⁴ kon dus niet verhelpen dat een langstlevende

⁵⁶⁵ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 326-328 en 335-336.

⁵⁶⁶ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 361.

⁵⁶⁷ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 361-362.

⁵⁶⁸ P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 286.

⁵⁶⁹ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 364.

⁵⁷⁰ Tribunal de Cassation 9 ventôse jaar XI, *Journal du palais: recueil le plus ancien et le plus complet de la jurisprudence*, III, 175 ; G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 367.

⁵⁷¹ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 364.

⁵⁷² G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 190.

⁵⁷³ G. A. CHABOT, *Questions transitoires sur le Code Napoléon*, Parijs, Garnery, 1809, 193.

⁵⁷⁴ Art. 1082, 1084, 1086 en 1093 CC.

zich niet kon beroepen op de contractuele erfstellingen die onder de gelding van de wet van 17 nivôse jaar II bedongen waren.⁵⁷⁵

123. Samenvattend kan gezegd worden dat de theorie van de verworven rechten niet *a priori* van de toepassing van het Burgerlijk Wetboek uitging. Zij legde daarentegen een belangrijke rol weg voor het oude recht met betrekking tot de rechtsverhoudingen die ontstaan waren vóór afkondiging van het Wetboek. Telkens wanneer het bestaan van een verworven recht aangetoond werd, werden deze verhoudingen immers in beginsel buiten het toepassingsgebied van de *Code* geplaatst.⁵⁷⁶ Dit was goed nieuws voor alle weduwnaars en weduwes die gehuwd waren voor deze afkondigingsdatum, daar zij uit de costumen een grotere bescherming konden putten dan uit het Burgerlijk Wetboek. Daarnaast werd hetgeen zij in hun huwelijkscontract bedongen hadden dankzij deze theorie veilig gesteld. In de volgende afdeling komen deze oude huwelijkscontracten echter niet meer aan bod. Het gaat daarentegen over de huwelijkscontracten die gesloten werden onder de gelding van napoleontisch recht.

⁵⁷⁵ Over deze wet, zie onder meer randnummer 91.

⁵⁷⁶ R. BEAUTHIER, “Le “véritable sens” de l’article 2 du Code Civil. L’ambition du Code Civil de remplacer l’ancien droit à la lumière de la jurisprudence “belge” de la première moitié du 19e siècle” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (217) 221.

AFDELING III. DE HUWELIJKSCONTRACTEN

§1. De akten zelf en de partijen

*Compareerden voor mij Franciscus
Petrus Coussement
notaris public geadmitteert voor
het Departement van de Schelde
ter residentie van de stad Gend
aldaer woonende in de Onderstraete
present de onder te noemen aen mij
bekende getuygen in personen..*

*Pardevant moi Francois
Pierre Coussement
notaire public admis pour
le département de l'Escaut
à la résidence de Gand y demeurant rue
Basse et en présence des témoins cy après
nommés et à moi notaire connus sont
comparus en personne...*

124. Franciscus Petrus Coussement was een drukbezet man gedurende de laatste drie decennia van zijn carrière. De 4999 akten die hij toen met residentie in Gent⁵⁷⁷ verleed, geven hier blijk van. Huwelijkscontracten waren echter duidelijk niet zijn voornaamste activiteit. Slechts 132 contracten van deze 4999 akten waren huwelijkscontracten (2,6%). In 1808 somt zijn repertorium zelfs 343 akten op, waarvan er maar eentje een huwelijkscontract is (0,3%). In deze deelpopulatie is het huwelijkscontract in relatieve cijfers dus weinig vertegenwoordigd in het totale aantal verleden akten. Hoewel de twee onderzochte deelpopulaties in absolute cijfers bijna even groot zijn (134 tegenover 132 contracten), moet ook overwogen worden dat de onderzochte tijdspanne van het Ancien Régime maar 18 jaren besloeg, terwijl de hier besproken akten in een tijdsspanne van 27 jaar verleden werden.

Het is niet enkel op het vlak van aantallen dat de twee onderzochte deelpopulaties raak- en verschilpunten vertonen. Wat betreft de akten zelf kan de taal, de aanvang van de akten, de gebruikte munteenheid, de datering, de samenwerking met andere notarissen en het analfabetisme van de contracterende partijen vermeld worden. Er kan tevens veel informatie gepuurd worden uit de beschrijving van de aanstaande echtgenoten. Dit zal na de gegevens over de akten aan bod komen.

⁵⁷⁷ Notaris Coussement heeft ook nog residentie te Nevele gehad (zie randnummer 26 *in fine*). Deze akten werden niet onderzocht, omdat ze niet bewaard worden in het rijksarchief te Gent en ook niet in de andere rijksarchieven.

125. De taalbesluiten die tijdens de onderzochte overgangsperiode afgekondigd werden, hebben een duidelijke invloed gehad op de huwelijkscontracten van notaris Coussement. Zo verplichtte het taalbesluit van 24 prairial jaar XI om vanaf 13 juni 1804 alle notariële akten in het Frans op te stellen. Een vertaling in de marge van de minuut werd wel toegestaan.⁵⁷⁸ Na 12 juni 1804 verlied Franciscus Petrus Coussement tot 30 december 1814 inderdaad geen enkele akte meer exclusief in het Nederlands. Gedurende deze tienjarige periode maakte hij wel gretig gebruik van de mogelijkheid om een vertaling in de marge van de minuut op te nemen. Hij werkte namelijk meestal met een Nederlandstalige en een Franstalige kolom (77,8% van huwelijkscontracten verleden in dat tijdsinterval). Meestal stond de Nederlandse tekst links (57,1% van de akten met twee kolommen). Slechts twaalf akten werden exclusief in het Frans opgesteld (22,2% van de huwelijkscontracten van dat tijdsinterval). De twee taalbesluiten die koning Willem I in 1814 uitvaardigde, brachten taalvrijheid in Belgische contreien.⁵⁷⁹ Na 16 augustus 1814 zijn er geen huwelijkscontracten met twee kolommen meer te vinden. Nadat notaris Coussement op 30 december 1814 weer een volledig Nederlandstalig huwelijkscontract opstelde, werden slecht vier Franstalige huwelijkscontracten meer verleden.⁵⁸⁰ De taaldwang die vanaf 1823 bestond, werd ook in de akten gereflecteerd: alle overeenkomsten van na die datum werden in het Nederlands op papier gezet.
126. De machtswissels hadden echter niet enkel invloed op de taal van de huwelijkscontracten, maar ook op de hoedanigheid die notaris Coussement zich aanmat in deze akten. Bij de aanvang van de hier onderzochte periode noemde hij zichzelf *notaris public*, wat sinds de revolutionaire wet op het notarisambt verplicht gesteld was.⁵⁸¹ In 1808 schakelde hij over naar het adjectief “keizerlijk/*impérial*”. Dit adjectief liet hij in 1814 vallen; hij noemde zich gewoon “notaris”. Het is pas vanaf 1826 dat hij zichzelf als *koninklijken notaris* omschreef.
127. De munteenheid is een derde punt waarin de akten van na 1803 verschilden van Coussements vroegere akten. Waar hij vroeger bijvoorbeeld vooruitmakingen in Vlaamse groten of uitzonderlijk in guldens uitdrukte, werden zij thans in *francs* en *centimes* begroot. Gedurende de eerste paar jaren na zijn terugkeer was het duidelijk dat het voorwerp van de bedingen op de oude geldeenheid gestoeld was. De bedragen in franken waren immers niet

⁵⁷⁸ Zie randnummer 24.

⁵⁷⁹ Zie randnummer 25.

⁵⁸⁰ Stukken 219/C12/18/1815/104, 219/C12/22/1819/2, 219/C12/23/1820/102 en 219/C12/24/1821/97.

⁵⁸¹ Zie randnummer 23.

rond en de omrekening werd bovendien steeds gemaakt. Deze omrekeningen fluctueerden wel doorheen de tijd. In 1806 werden 75 ponden groot wisselgeld bijvoorbeeld in januari gelijkgesteld met 952 *francs* en 36 *centimes*, terwijl ze op 18 augustus 952 *francs* en 38 *centimes* waard waren en op 19 augustus 951 *francs* en 84 *centimes*.⁵⁸² Vanaf 1807 werd hier en daar een rond bedrag in franken vermeld, maar dit gebeurde niet op consistente wijze. Rond diezelfde periode begonnen ook enkele contracten de omrekening naar de oude munteenheden achterwege te laten, maar dit gebeurde nu eens wel, dan weer niet. Onder Nederlands bewind werden vanaf 22 mei 1817⁵⁸³ alle bedingen in “guldens (Nederlands geld)” uitgedrukt, behalve in twee gevallen. Daarin werden nog franken gebruikt. Bij het ene contract was dit niet onlogisch. Het was immers één van de uitzonderingsgevallen die in het Frans opgesteld was, omdat de aanstaande bruidegom, binnenschipper Pierre Philippe Joseph Comere, uit Rijsel kwam.⁵⁸⁴ Waarom het andere contract nog bedragen in franken uitdrukte, is niet meteen duidelijk. Zowel kousenwever Francies Gautier als winkelierster Coleta Josepha Van Houtte woonden immers in Gent en Coussement verleed hun akte in het Nederlands. Misschien had het iets te maken met de overleden echtgenoot van Coleta, die als *monsieur* Ludovicus Eusebius Wolfcarius vermeld werd.⁵⁸⁵

128. Ook op het vlak van de datum weken de contracten van na 1803 af van hun voorgangers. Gedurende enkele jaren werd de tijd immers ingedeeld volgens de republikeinse kalender, terwijl Coussement vóór zijn pauze in 1796 zijn akten nog aan de hand van de Gregoriaanse kalender dateerde. In de tussentijd had het besluit van 14 germinal jaar VI⁵⁸⁶ echter het exclusief gebruik van de revolutionaire kalender opgelegd. Onder haar gelding voldeed notaris Coussement ook aan deze plicht. In 1805 werd de revolutionaire kalender echter opgeheven en op 1 januari 1806 werd de Gregoriaanse kalender opnieuw van kracht.⁵⁸⁷ Vanaf die datum gebruikte Coussement dan ook weer dezelfde jaartelling als deze die hij uit het eerste deel van zijn carrière gewoon was.

⁵⁸² Respectievelijk stukken 219/C12/15/1806/25, 219/C12/15/1806/92 en 219/C12/15/1806/94.

⁵⁸³ Stuk 219/C12/20/1817/101.

⁵⁸⁴ Stuk 219/C12/22/1819/2.

⁵⁸⁵ Stuk 219/C12/25/1822/115.

⁵⁸⁶ 3 april 1798.

⁵⁸⁷ F. STEVENS, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, 211. Zie ook voetnoot 406.

129. Tijdens het Ancien Régime werkte Franciscus Petrus Coussement voor het opstellen van huwelijkscontracten niet vaak samen. Dit was ook het geval na zijn pauze. Slechts twee maal verleed hij er één in samenwerking met een andere notaris, waarvan één minuut onder de andere notaris berustte.⁵⁸⁸ In de kopie die tussen de stukken van Coussement bewaard werd, werd vermeld dat de aanstaande bruidegom kon schrijven, maar de aanstaande bruid niet.
130. Dankzij deze vermelding was het mogelijk om de analfabetismegraad van alle comparanten vast te stellen. Net zoals in het Ancien Régime waren er meer vrouwen analfabeet dan mannen (16,7% tegenover 9,1%). Slechts bij zeven koppels ondertekenden beide partners hun huwelijksvereenkomst met een kruisje en was dus slechts 0,05% van alle koppels volledig analfabeet.

De hierboven beschreven gegevens laten niet toe om een beeld te vormen over wie de individuen waren die voor notaris Coussement verschenen. Dankzij de inleidende beschrijving van de comparanten worden zij echter meer mensen van vlees en bloed. Er werd immers neergeschreven welke naam zij droegen, waar zij woonden, of zij vrijgezel dan wel weduwe of weduwnaar waren, hou oud ze waren en welk beroep zij uitoefenden. Sommige van deze vermeldingen waren in de wetgeving betreffende het notariaat ook verplicht gesteld.⁵⁸⁹ Deze verplichtingen werden echter niet steeds even plichtsgetrouw opgevolgd.

131. De verplichte naamsvermelding van de trouwlustigen gebeurde hier even nauwgezet als in de eerste deelpopulatie. De voornaam, tweede en derde naam en de familienaam kwamen steeds aan bod, alsmede de namen van de ouders. Deze namen werden wel verlatijnst of verfranst: Peter werd Petrus of Pierre, Anne Katrien werd Anna Catharina of Anne Cathérine. Voor 1806 en na 1816 kwamen voornamelijk de Latijnse versies van namen voor, daartussen prevaleerden de Franse varianten. Er dient ook opgemerkt te worden dat de namen die in het repertorium vermeld werden, niet steeds volledig overeenstemden met de namen in de minuut. Zo werd een aanstaande bruidegom bijvoorbeeld in het repertorium Louis Verlinde genoemd en in de akte Ludovicus Joannes Verlinden.⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Stukken 219/C12/15/1807/126 en 219/C12/17/1811/63, waarvan de minuut van de eerste onder Charles Apers, de andere notaris, berustte.

⁵⁸⁹ Zie randnummer 24.

⁵⁹⁰ Stuk 219/C12/14/1804/51.

132. Bij de inleidende beschrijving werd er in deze deelpopulatie veel nauwkeuriger omgesprongen met de verplichting om de woonplaats van de aanstaanden op te nemen. Bij de mannen werd de woonplaats steeds vermeld. Slechts bij twee vrouwen was dit niet het geval.⁵⁹¹ De overgrote meerderheid van de comparanten woonde in Gent en omstreken, namelijk in Gent zelf of in Gentbrugge, Sint-Pieters-Aalst of Ledeberg. Van de 130 gekende woonplaatsen van de vrouwen lagen er 91,5% in deze regio, van de mannen woonde 84,1% daar. Andere woonplaatsen waren onder meer Rijsel, Fleurus, Assesse, Vinderhoute en Brugge.⁵⁹²
133. Met de weergave van de burgerlijke staat werd er dan weer onnauwkeuriger omgegaan. Bij maar liefst 53,8% van de mannen en 50,0% van de vrouwen werd de burgerlijke staat niet vermeld. Wanneer deze *missing values* bij de vrijgezellen gerekend worden, dan was 78,0% van de mannen en 88,6% van de vrouwen vrijgezel bij het sluiten van het huwelijkscontract en bestond 70,5% van alle koppels uit twee vrijgezellen. Ervan uitgaande dat de weduwstaat steeds uitdrukkelijk aangegeven werd, waren 22,0% van de mannen weduwnaar en 11,4% van de vrouwen weduwe. Slechts vijf weduwnaars contracteerden met weduwes (3,8% van alle koppels). Vanaf 1806 werd niet enkel de naam van de vooroverleden echtgenoten vermeld, maar ook die van de vooroverleden echtgenotes.
134. De exacte leeftijd van de contractanten werd vaker vermeld dan in het Ancien Régime, hoewel de leeftijd niet verplicht vermeld moest worden.⁵⁹³ Het gebeurde dan ook niet erg dikwijls. Slechts van acht mannen en veertien vrouwen is de exacte leeftijd gekend, omdat hun geboortedatum vermeld werd. De acht mannen waren meerderjarig op grond van art. 488 CC: de jongste was 23, de oudste 54.⁵⁹⁴ De twee jongste comparantes waren 17 jaar oud, de oudste had reeds 57 najaren meegemaakt.⁵⁹⁵ Wanneer geen geboortedatum opgegeven werd, werd wel soms aangegeven of de partijen minder- of meerderjarig waren. Veertien vrouwen en twee mannen waren minderjarig. De vrouwen werden meestal bijgestaan door één of beide ouders bij het sluiten van het huwelijkscontract en ook één van

⁵⁹¹ Stukken 219/C12/14/1804/80 en 219/C12/30/1827/70.

⁵⁹² Respectievelijk stukken 219/C12/22/1819/2, 219/C12/24/1821/97, 219/C12/31/1828/89 en 219/C12/17/1812/80.

⁵⁹³ P. GODDING, "Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1983, afl. 14, (91) 95.

⁵⁹⁴ Stukken 219/C12/16/1809/208 en 219/C12/15/1807/126.

⁵⁹⁵ Respectievelijk stukken 219/C12/15/1806/31, 219/C12/16/1809/168 en 219/C12/17/1811/63.

de minderjarige mannen, slager Guillaume-Jean-Livin Minne, werd bijgestaan door zijn vader.⁵⁹⁶ De andere minderjarige man, Joannes Philippus Plettinck, werd bijgestaan door zijn voogd Josephus Quyo, die zelf een kleine maand voordien zijn huwelijkscontract door notaris Coussement had laten verlijden.⁵⁹⁷ Verder werd er melding gemaakt van 57 meerderjarige mannen en 54 meerderjarige vrouwen, die dus zelf bekwaam waren om een huwelijksvereenkomst te sluiten. Soms werd die bekwaamheid expliciet vermeld (49,1% van de meerderjarige mannen en 33,3% van die vrouwen was als *sijn* of *haer selfs* zijnde bestempeld). Over haast de helft van de mannen (49,2%) en een aanzienlijk deel van de vrouwen (37,9%) is er niets geweten over de leeftijd. Hun bekwaamheid werd dan wel vaak aangegeven (mannen: 43,1%, vrouwen: 52,0%). Van weduwes en weduwnaars werd in principe noch de leeftijd, noch de bekwaamheid vermeld.⁵⁹⁸

135. Tot slot moest ook het beroep van de partijen verplicht geakteerd worden door de notaris. Bij 6 mannen en 25 vrouwen gebeurde dit echter niet. In alle andere gevallen werden deze gegevens in de inleidende beschrijving van de partijen opgenomen. Zo is er geweten dat onder meer de koster van de kerk van het Klein Begijnhof, een notaris, een fabrikant van loodwit, een pottenbakster en een bordenwasvrouw voor notaris Coussement verschenen zijn.⁵⁹⁹ Daarnaast werden 19 mannen en 70 vrouwen als zonder beroep zijnde of als particulier (zonder beroep) omschreven. Hoewel dit nog steeds 53,0% van alle vrouwen uitmaakte, is er toch een groot verschil met het Ancien Régime, waar slechts één vrouw een beroep uitgeoefend zou hebben.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Stuk 219/C12/17/1811/23.

⁵⁹⁷ Stuk 219/C12/19/1816/36.

⁵⁹⁸ Er zijn drie huwelijkscontracten die van dit principe afwijken: stukken 219/C12/15/1807/126, 219/C12/23/1820/60 en 219/C12/28/1825/102.

⁵⁹⁹ Respectievelijk stukken 219/C12/18/1813/13, 219/C12/30/1827/115, 219/C12/15/1807/126, 219/C12/18/1813/143 en 219/C12/20/1817/72.

⁶⁰⁰ Zie randnummer 77.

§2. De bedingen ten voordele van de langstlevende

*...te kennen gevende dat tusschen
hun apparent huwelijk staet te
geschieden indien onse moeder de
heyilige Roomsche catholique kerke
ende wetten sulckx permitteren
verhopende dat jae, hebben sij voor
eenigen band van diere besproken
ende geconditionneert het gonne
naervolgende...*

*...ont déclaré qu'ils se proposaient
contracter mariage si notre mère la sainte
église et les loix civiles les permettent ce
qu'espérant oui, ils avaient avant tout lien
stipulé et conditionné ce qui suit...*

136. Zoals er reeds in de vorige afdeling uiteengezet werd, hadden echtgenoten er groot belang bij om een huwelijkscontract te sluiten. Wilden zij de langstlevende van hen ondersteunen na de ontbinding van het huwelijk door overlijden, dan moesten zij dit conventioneel regelen. De afkondiging van het Burgerlijk Wetboek hield immers een verdwijning van alle overlevingsrechten in, waardoor de langstlevende in beginsel slechts met de helft van de gemeenschap achterbleef.⁶⁰¹ Niet alle afspraken die in de geanalyseerde huwelijkscontracten voorkwamen, waren echter even populair. Sommige bedingen konden in de meerderheid van de contracten teruggevonden worden, andere waren dan weer een rariteit.
137. Het is bijvoorbeeld merkbaar dat de costumiere douarie tot het verleden behoorde, daar zij nergens meer vermeld werd. Haar conventionele tegenhanger werd wel nog bedongen, maar dit gebeurde zeer uitzonderlijk. Slechts drie contracten bevatten een dergelijk beding, waarvan de twee recentste wel uit 1824 en 1827 dateren.⁶⁰² Zowel de mannelijke als de vrouwelijke langstlevende werd begunstigd, maar enkel de twee contracten uit de Nederlandse periode deden dit ook in het geval er gemeenschappelijke kinderen waren. In dat geval werd er wel een opschortende voorwaarde ingelast. Er werd bedongen dat de aanvang van de conventionele douarie slechts proportioneel zou plaatsvinden naargelang

⁶⁰¹ F. STEVENS, "Résistances et acculturation aux codes. Le Code de 1804 et les actes de la pratique en Belgique" in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, (207) 210.

⁶⁰² Stukken 219/C12/15/1805/63, 219/C12/27/1824/115 en 219/C12/30/1827/70.

het meerderjarig⁶⁰³ worden van de kinderen, opdat de douarie het ouderlijk vruchtgenot in de tijd zou opvolgen. Dat hield ook in dat het uitdoven van het vruchtgenot uitgesteld werd, aangezien art. 384 CC deze gebeurtenis op de achttiende verjaardag van het nog minderjarig kind liet plaatsgrijpen. Deze verlenging lijkt echter strijdig te zijn met art. 1388 CC, dat verbodt dat huwelijkscontracten afwijken van de regels over de ouderlijke macht.

138. Er werd in totaal in acht overeenkomsten gecontracteerd over het ouderlijk vruchtgenot.⁶⁰⁴ Deze benaming werd echter nooit gebruikt; de inhoud werd daarentegen omschreven. Een enkele keer viel de term “*garde noble*”.⁶⁰⁵ Dit gebeurde in het enige huwelijkscontract waarin de aanstaanden met adellijke titels aangeduid werden, namelijk Graaf Felix Joseph Xavier de Gourcy-Serainchamp en Jonkvrouw Mathilde Augustine Isabelle Dons.⁶⁰⁶ Wanneer er over het ouderlijk vruchtgenot gecontracteerd werd, dan was dat meestal om de wettelijk voorziene regeling qua duur of qua voorwerp uit te breiden. Slechts in twee gevallen werd de wettelijke regeling in de overeenkomst opgenomen.⁶⁰⁷ Met uitzondering van deze laatste twee, gingen deze clausules dus in tegen het verbod dat in art. 1388 CC vervat lag. Mogelijkerwijs is het daarom dat er over deze materie nauwelijks gecontracteerd werd.
139. Ook de scheiding van schulden was een beding dat zelden voorkwam.⁶⁰⁸ In tegenstelling tot de hierboven beschreven clausules voorzag het Burgerlijk Wetboek wel in deze huwelijkse afspraak.⁶⁰⁹

In wat volgt zullen de bedingen besproken worden die vaker voorkwamen. Hierbij zal eerst gekeken worden naar de afspraken over de samenstelling van de verschillende vermogens. In de eerste plaats werd deze materie beheerst door het gekozen stelsel en de daaraan gelinkte inbrengen, maar een eventuele vooruitmaking had hier ook een impact op. Daarna wordt een blik geworpen op de wijze van verdeling van het gemeenschappelijk vermogen.

⁶⁰³ Stuk 219/C12/30/1827/70 heeft het over de meerderjarigheid van art. 488 CC, terwijl stuk 219/C12/27/1824/115 het heeft over de leeftijden vermeld in art. 148 CC. Dat artikel ging over de bekwaamheid om te huwen. Zie hierover randnummer 38.

⁶⁰⁴ Stukken 219/C12/14/1804/15, 219/C12/15/1805/63, 219/C12/17/1811/122, 219/C12/17/1811/307, 219/C12/18/1815/104, 219/C12/27/1824/115, 219/C12/30/1827/60 en 219/C12/30/1827/70.

⁶⁰⁵ Stuk 219/C12/27/1824/115.

⁶⁰⁶ Hun dochter Savina trouwde in 1847 met Charles van Caloen, Belgisch senator en ook burgemeester van Loppem. Dit koppel gaf opdracht tot de bouw van het kasteel van Loppem, waar het koningspaar aan de einde van de Eerste Wereldoorlog ongeveer een maand verbleef.

⁶⁰⁷ Stukken 219/C12/17/1811/122 en 219/C12/18/1815/104.

⁶⁰⁸ Enkel in stuk 219/C12/31/1828/62.

⁶⁰⁹ Art. 1510-1513 CC.

Hierbij worden de bedingen van ongelijke verdeling en de keuzebedingen behandeld. Tot slot komt de begunstiging tussen echtgenoten aan bod.

140. Het eerste beding dat op de beschrijving van de partijen volgde, legde doorgaans het gekozen huwelijksvermogensstelsel vast. Slechts 13,6% van de contracten bevatte geen bedingen die van het wettelijk stelsel afweken, waardoor er impliciet voor dat gemeenrechtelijk stelsel gekozen werd. Het gebeurde zelden dat er expliciet voor het wettelijk stelsel gekozen werd (3,0%). De meeste echtparen weken echter wel af door beiden hun totale tegenwoordig en toekomstig vermogen in te brengen (72,7%). Op die wijze kozen zij voor het stelsel dat de langstlevende de grootste bescherming bood, namelijk de algehele gemeenschap. In 21,9% van die gevallen werd dit stelsel als een (algemene) onbepaalde gemeenschap aangeduid, volgens de terminologie van het ontwerp voor het Nederlands Burgerlijk Wetboek.⁶¹⁰ Een beperking van de wettelijke gemeenschap kwam relatief weinig voor. In 8,3% van de contracten werd gekozen voor een gemeenschap beperkt tot de aanwinsten, terwijl maar twee koppels voor een scheiding van goederen kozen en één koppel voor het dotaal stelsel (1,5% en 0,8% van de huwelijkscontracten).

Het inbrengen van goederen gebeurde soms onder de voorwaarde dat zij bij de verdeling *cant & zijde* zouden houden. Wanneer het huwvermogen impliciet of expliciet door het wettelijk stelsel geregeld was, werd dit voor 22,7% van de inbrengen bedongen, bij de algehele gemeenschappen voor 11,5% van de inbrengen. Slechts één echtpaar koos ervoor om deze *zijdehoudendheid* enkel te voorzien wanneer er bij het vooroverlijden geen gemeenschappelijke kinderen waren, noch *apparent stonden geboren te worden*.⁶¹¹ Deze bedingen bevatten soms een vergoedingsregeling voor het geval het goed vervreemd was, maar ook voor het geval een voorhuwelijks schuld afgelost was of het *zijdehoudende* goed een meerwaarde ondergaan had dankzij het gemeenschappelijk vermogen.

Een laatste vermelding in verband met de keuze van het huwelijksvermogensstelsel betreft de link met de burgerlijke staten van de comparanten. Er bestaan immers significante associaties van matige sterkte tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat van de aanstaanden, zowel afzonderlijk als gecombineerd.⁶¹² Er kan hier echter niet met zekerheid

⁶¹⁰ Deze benaming kwam inderdaad maar vanaf 1822 voor.

⁶¹¹ Stuk 219/C12/15/1807/14.

⁶¹² Ook hier was het nodig om een chi-kwadraattoets *exact test* uit te voeren, omdat een aanzienlijk deel van de cellen een verwachte frequentie van minder dan vijf had.

van een causaal verband gesproken worden. Verschillende factoren kunnen namelijk een rol gespeeld hebben bij de keuze van het stelsel. Het is immers niet ondenkbaar dat onder meer de leeftijd van de aanstaanden, hun vermogenstoestand, de invloed van hun ouders of het bestaan van kinderen uit een vorig huwelijk aanleiding gaven tot het gekozen stelsel.

Tussen de verschillende variabelen die betrekking hebben op de burgerlijke staat⁶¹³ en de variabele die het gekozen stelsel weergeeft, werd niet steeds een significant verband gevonden. Er werd bijvoorbeeld geen significante associatie gevonden bij de variabelen betreffende de burgerlijke staat van de vrouw afzonderlijk (restrictieve interpretatie van “vrijgezel”: $\chi^2 = 10,57$, $p = 0,218$ en ruimere interpretatie: $\chi^2 = 8,00$, $p = 0,156$). Bij de man bestonden er daarentegen associaties van matige sterkte (restrictieve interpretatie: $\chi^2 = 14,62$, $p = 0,048$ en *Cramer's V* = 0,24 en ruimere interpretatie: $\chi^2 = 11,80$, $p = 0,019$ en *Cramer's V* = 0,30). Bij de combinatie binnen het koppel was er enkel een significant verband indien de ongeken­de burgerlijke staten niet meegerekend werden ($\chi^2 = 17,36$, $p = 0,042$ en *Cramer's V* = 0,36). Wanneer de ongeken­de burgerlijke staten bij de vrijgezellen gerekend werden, was het verband slechts randsignif­icant ($\chi^2 = 25,73$, $p = 0,066$, *Cramer's V* = 0,26).⁶¹⁴

141. Wanneer het netto-actief van de te verdelen gemeenschap gekend was, werd niet steeds onmiddellijk overgegaan tot de verdeling ervan. De langstlevende mocht immers een goed vooruit nemen indien het huwelijkscontract dit toeliet, waardoor de uiteindelijke omvang van de te verdelen massa inkromp in het nadeel van de nalatenschap van de eerststervende.

In de huwelijkscontracten is er een groot verschil op te merken tussen de gevallen waarbij de nalatenschap van de eerststervende wel of niet naar gemeenschappelijke kinderen zou gaan. In de conditie dat de eerststervende overleed zonder gemeenschappelijke kinderen werd dit huwelijksvoordeel slechts in 36,4% van de contracten opgenomen, terwijl in de tegenovergestelde conditie de overgrote meerderheid van de contracten dit beding bevatte (83,3%). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de kinderen - in tegenstelling tot andere erfgenamen - niet echt benadeeld werden door een vooruitmaking, omdat zij toch op termijn (na de dood van hun langstlevende ouder) deze goederen zouden verkrijgen.

⁶¹³ Zie het hoofdstuk over de methode.

⁶¹⁴ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

Ook op de vraag wie meer begunstigd werd, moet apart geantwoord worden. Wanneer een langstlevende zonder gemeenschappelijke kinderen achterbleef, dan maakten de meeste van de vooruitmakingen geen onderscheid tussen man en vrouw (47,9%). In het tegenovergestelde geval kwamen de weduwes er beter vanaf, aangezien 50,9% van de clausules haar meer lieten vooruitnemen dan wanneer haar man de langstlevende geweest zou zijn.

Er zijn echter ook gelijkenissen te vermelden. Enerzijds kwam het in beide condities het minst voor dat de man meer vooruit mocht nemen dan de vrouw (12,5% van de vooruitmakingen in de eerste conditie, 1,8% in de tweede). Misschien heeft dit te maken met het feit dat de man reeds gedurende het huwelijk de voordelen van het alleenbestuur kon plukken.

Anderzijds was het voorwerp van de meeste bedingen onder eenzelfde rubriek te brengen, namelijk de strikt persoonlijke goederen en een bepaalde geldsom uit het gemeenschappelijk vermogen (zonder gemeenschappelijke kinderen: mannen: 62,2%, vrouwen: 67,4% en met gemeenschappelijke kinderen: mannen: 77,3%, vrouwen: 78,2%). Het tweede meest voorkomende voorwerp bestond louter uit de strikt persoonlijke goederen⁶¹⁵ (in dezelfde volgorde, respectievelijk 15,6% en 11,6% tegenover 11,8% en 10,0%). Het was voor de aanstaande echtgenoten dus belangrijk dat de langstlevende van hen deze kleren en juwelen niet zou moeten afgeven. Een enkele keer konden daarnaast ook de beroepsgoederen vooruitgenomen worden,⁶¹⁶ maar meestal konden deze pas bij de verdeling door de langstlevende in diens kavel geplaatst worden.⁶¹⁷

142. De volgende stap die bij gemeenschapsstelsels gezet moest worden, was de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen. De wet bepaalde dat dit bij helften moest gebeuren, maar in zes huwelijkscontracten werd er afgeweken van dit beginsel. Bij vier daarvan ging het om een verblijvingsbeding.⁶¹⁸ Voor één langstlevende kwam deze “langst leeft, al heeft”-clausule wel heel goed uit, aangezien de algehele gemeenschap in haar volledigheid

⁶¹⁵ Het is eigenaardig dat de strikt persoonlijke goederen in een vooruitmaking werden opgenomen, aangezien het Burgerlijk Wetboek roerende goederen met een strikt persoonlijk karakter uit de gemeenschap sloot (zie randnummer 101).

⁶¹⁶ Stuk 219/C12/31/1828/89.

⁶¹⁷ Zie randnummer 143.

⁶¹⁸ Stukken 219/C12/16/1809/168, 219/C12/30/1827/60, 219/C12/30/1827/80 en 219/C12/32/1829/89.

verkregen werd.⁶¹⁹ De twee andere ongelijke verdelingen betroffen gemeenschappen beperkt tot aanwinsten, die ofwel voor 5/8, ofwel voor het roerend aandeel aan de langstlevende toegekend werden.⁶²⁰

143. Met de wetenschap in welke verhouding de twee kavels tot elkaar moesten staan, moesten deze kavels vervolgens samengesteld worden. Heel wat huwelijkscontracten gaven hierbij een keuzerecht aan de langstlevende. Maar liefst 77,3% van de contracten kenden dit recht toe aan de langstlevende zonder gemeenschappelijke kinderen en in het tegenovergestelde geval liep dit cijfer op tot 80,3%. Wanneer het huwelijk geen kinderen had voortgebracht, werd dit keuzerecht altijd aan beide echtgenoten verleend. Moest de langstlevende de gemeenschap delen met gemeenschappelijke kinderen, dan was dit voor 96,1% van de clausules het geval. De overige keuzebedingen waren gelijk verdeeld over een begunstiging van louter de weduwnaar en louter de weduwe.

Er is een lijn te trekken wat betreft het voorwerp van al deze keuzebedingen. Zowel met als zonder gemeenschappelijke kinderen kon de begunstigde immers het vaakst uit de roerende goederen en de beroepsgoederen kiezen (met gemeenschappelijke kinderen: 53,8% van de keuzebedingen, zonder: 62,7%). Op de tweede plaats kwam de combinatie van roerende goederen, beroepsgoederen en de gezinswoning (zonder vermelding van het erf) (14,2% en 13,7%). Ook het derde meest voorkomende keuzebeding was hetzelfde in beide condities, namelijk een keuze uit de roerende goederen (12,3% en 9,8%).

144. Als laatste, maar daarom helemaal niet minder belangrijk, moet de begunstiging tussen echtgenoten nog aan bod komen. Het zijn deze clausules die Siméon op het oog had, wanneer hij het gebrek aan een wettelijk erfrecht van de langstlevende verantwoordde.⁶²¹ Het beding bij uitstek om elkaar te begiftigen was de contractuele erfstelling. Schenkingen van tegenwoordige goederen kwamen immers niet voor in de geanalyseerde contracten.

Dankzij een contractuele erfstelling konden rechten op (maximaal) de gehele nalatenschap van de eerststervende geschonken worden en dus niet enkel op de gemeenschapsgoederen, zoals bij vooruitmakingen en verblijvingsbedingen. Sommige koppels verwoordden deze

⁶¹⁹ Stuk 219/C12/32/1829/89.

⁶²⁰ Respectievelijk stukken 219/C12/17/1811/63 en 219/C12/27/1824/115.

⁶²¹ Zie randnummer 106.

contractuele erfstellingen op een haast poëtische wijze: *“Le dit survivant aura et profitera, à l'exclusion des héritiers du premier décédé, généralement tous les biens meubles et immeubles, sans exception ni réservé, délaissés par le prédécédé. C'est-à-dire, le dernier vivant des époux aura tout.”*⁶²²

Het valt op dat deze bescherming vooral geboden werd aan de langstlevende wanneer er bij het vooroverlijden geen gemeenschappelijke kinderen bestonden (77,3% van de contracten). Waren het echter de gemeenschappelijke kinderen die tot de nalatenschap kwamen, dan stelde slechts 27,3% van de koppels een contractuele erfstelling in. Meestal werden contractuele erfstellingen wederkerig bedongen (zonder gemeenschappelijke kinderen: 90,2% van de erfstellingen, met: 94,4%) en hadden ze betrekking op een genotsrecht op (een deel van) de nalatenschap.

145. In 31,4% van de contractuele erfstellingen schonk de toekomstige bruid haar langstlevende echtgenoot een gebruiksrecht op de helft van haar nalatenschap indien zij bij haar dood gemeenschappelijke kinderen naliet. De toekomstige bruidegom kende in 28,6% van de erfstellingen zo'n half vruchtgebruik aan de langstlevende moeder van zijn kinderen toe. Deze meest voorkomende contractuele erfstelling stemde overeen met de vroegere costumiere douarie en functioneerde dus als overlevingskanaal. De andere bedingen betroffen onder meer een geldsom of het beschikbaar deel, waarvan nu eens het eigendomsrecht geschonken werd, dan weer een genotsrecht. In enkele contracten werd geschreven dat de langstlevende zelf mocht kiezen tussen ofwel een half vruchtgebruik op de nalatenschap, ofwel een kwart ervan in volle eigendom plus een kwart in vruchtgebruik.⁶²³ Deze opties zijn de in art. 1094, tweede lid CC opgesomde verschijningsvormen van het bijzonder beschikbaar deel, waaruit eigenlijk de erflater moest kiezen.

Bij dit alles dient eraan herinnerd te worden dat de wettige kinderen als reservataire erfgenamen over een inkortingsrecht beschikten indien de eerststervende het bijzonder beschikbaar deel overschreden had.⁶²⁴ In samenloop met wettige kinderen kon de langstlevende één van de twee opties uit art. 1094, tweede lid CC verkrijgen, tenzij er ook kinderen uit een vorig huwelijk van de erflater bestonden. De reserve werd dus telkens

⁶²² Stuk 219/C12/15/1807/27.

⁶²³ Stukken 219/C12/27/1824/8, 219/C12/27/1824/91 en 219/C12/30/1827/115.

⁶²⁴ Art. 1094 en 1098 j° 920 CC.

gerespecteerd wanneer expliciet een recht op het beschikbaar deel werd toegekend. Het meest voorkomende voorwerp, een half vruchtgebruik op de nalatenschap, was in beginsel dus ook veilig voor een inkorting. Eén koppel vertrouwde daarentegen erg op de welwillendheid van zijn eventuele kinderen, gezien het paar wederkerig de volle eigendom van de volledige nalatenschap van de eerststervende schonk.⁶²⁵

146. Kwam de langstlevende niet in samenloop met gemeenschappelijke kinderen, maar wel met andere erfgenamen, dan was het modale voorwerp de gehele nalatenschap in vruchtgebruik (ten voordele van de weduwnaar: 69,4% van de erfstellingen - dit is 47,7% van alle contracten - en ten voordele van de weduwe: 66,0% van de erfstellingen - dit is 48,5% van alle contracten.) Op die manier koos ongeveer de helft van de 132 koppels ervoor de langstlevende tijdens diens weduwstaat een ruime bescherming te bieden, zonder daarbij de schoonfamilie boven de eigen familie te plaatsen. Bij het overlijden van de langstlevende waste het vruchtgebruik immers bij de familie van de eerststervende aan, omdat zij de blote eigendom bezaten. Een redelijk aantal trouwlustigen verkoos de langstlevende partner echter boven alles en kende hem/haar de volle eigendom van de gehele nalatenschap toe (voor weduwnaars: 17,5%, voor weduwes: 12,1%). Dit was het tweede meest voorkomende beding.

Ook hier moet een opmerking gemaakt worden met betrekking tot het bijzonder beschikbaar deel. Hoewel er geen reserve bestond voor de collateralen,⁶²⁶ bestond er wel een voor de ascendenten.⁶²⁷ In het geval de eerststervende overleefd werd door één of meerdere van zijn ascendenten, dan was een contractuele erfstelling van bijvoorbeeld de volledige nalatenschap in volle eigendom vatbaar voor inkorting. Het was evenwel niet nutteloos om dergelijk beding in het huwelijkscontract op te nemen. In een doorsnee situatie stierf de oudere generatie immers vóór de jongere generatie, waardoor het gevaar voor inkorting samen met de reserve verdween.

147. Niet enkel de wettelijke reserve beschermde erfgenamen tegen de begunstiging van de langstlevende. Sommige comparanten legden immers zelf banden aan hun vrijgevigheid

⁶²⁵ Stuk 219/C12/16/1809/63.

⁶²⁶ J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 26.

⁶²⁷ Art. 1094, eerste lid CC.

door gevolgen te koppelen aan het hertrouwen van de langstlevende. Ze lieten meer bepaald (een deel van) de contractuele erfstelling uitdoven wanneer de langstlevende een nieuw huwelijk aanging.⁶²⁸ Gelet op de functie van deze begunstiging, is dit niet geheel onlogisch. Zij diende immers om de lacune qua wettelijk erfrecht te dichten door de voortzetting van de huwelijkse levensstandaard conventioneel te vrijwaren. Wanneer de langstlevende hertrouwde, werd er echter een nieuwe standaard gecreëerd, waardoor de contractuele erfstelling eigenlijk overbodig werd. De meerderheid van de koppels die voor notaris Coussement verscheen, zag er echter geen graten in om de langstlevende van hen levenslang van de contractuele erfstelling te laten profiteren.

148. Het waren zelfs niet enkel de contracterende partijen die bekommerd waren over het lot van de langstlevende. In twee uitzonderingsgevallen waren ook de schoonouders bezorgd over hun langstlevende schoonkinderen.⁶²⁹ In beide contracten werd in de eerste plaats een lijfrente geschonken aan de eigen zoon of dochter. De moeder van Joseph Robijns beloofde haar toekomstige schoondochter Marie om die lijfrente aan haar te blijven betalen, indien haar zoon overleed zonder Marie kinderen geschonken te hebben. Had hij dat wel gedaan, dat beloofde ze een lijfrente te betalen die half zo groot was.⁶³⁰ De ouders van Anne Marie De Moor kenden hun schoonzoon dan weer in elk geval de helft van de lijfrente toe die hun dochter vóór haar dood ontving.⁶³¹ Deze verbintenissen doofden steeds uit bij het overlijden van de schoonouders, waardoor geen aanspraak gemaakt kon worden op hun nalatenschap.
149. Tot nu toe werden alleen de rechten van de langstlevende behandeld in het geval het huwelijk door overlijden ontbonden werd. In de Franse Revolutie werd echter een nieuwe ontbindingsmogelijkheid ingevoerd, namelijk de echtscheiding.⁶³² Eén koppel had ook expliciet in een bescherming voorzien wanneer zij uit de echt zouden scheiden.⁶³³ Het had meer bepaald een specifieke contractuele erfstelling bedongen ten gunste van de langstlevende ex-echtgeno(o)t(e), op voorwaarde dat hij/zij geen schuld had aan de

⁶²⁸ Dit is zo in acht contracten, namelijk stukken 219/C12/16/1808/160, 219/C12/16/1809/61, 219/C12/16/1809/106, 19/C12/17/1811/307, 219/C12/22/1819/2, 219/C12/22/1819/68, 219/C12/30/1827/115 en 219/C12/32/1829/8.

⁶²⁹ Stukken 219/C12/14/1804/15 en 219/C12/23/1820/102.

⁶³⁰ Stuk 219/C12/23/1820/102.

⁶³¹ Stuk 219/C12/14/1804/15.

⁶³² J.-L. HALPERIN, *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 20.

⁶³³ Stuk 219/C12/15/1807/126.

chtscheiding. Voor alle duidelijkheid hadden ze ook wel laten verlijden dat ze geloofden en hoopten dat er geen echtscheiding zou plaatsvinden.

150. Welke voorlopige conclusies zijn er nu uit deze 132 huwelijkscontracten te trekken? De grootste gemene deler van alle akten was ongetwijfeld de opvatting dat de langstlevende méér moest krijgen dan enkel de helft van de gemeenschap. Hierin verschilden de comparanten dus duidelijk van mening met de opstellers van het Burgerlijk Wetboek, die de toekenning van rechten bovenop de helft van de gemeenschap buitensporig vonden.⁶³⁴

Over de opvatting dat goederen binnen de familie behoorden te blijven,⁶³⁵ waren de meningen dan weer eerder verdeeld. Sommige aanstaanden wilden inderdaad dat hun vermogen zou terugkeren naar hun bloedverwanten. Zij legden daarom vast dat bepaalde goederen *cant & zijde* zouden houden en schonken slechts een vruchtgebruik op de goederen die hun nalatenschap zouden uitmaken. Bovendien beperkte een minderheid het gemeenschappelijk vermogen of schafte het zelfs af, waardoor de nalatenschap uitgebreid werd. Aan de andere kant was de algehele gemeenschap heel populair, welke ervoor zorgde dat goederen die eigen geweest zouden zijn, bij de verdeling in het aandeel van de langstlevende konden vallen. Vooruitmakingen, keuzebedingen en contractuele erfstellingen waren eveneens talrijk aanwezig.

De vraag of er nu werkelijk een verschil was tussen de hier besproken huwelijkscontracten en de voordien behandelde costumiere huwelijkscontracten, blijft evenwel nog onbeantwoord. De vergelijking tussen deze twee deelpopulaties wordt in het volgende hoofdstuk gemaakt.

⁶³⁴ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, IX, *Des successions*, Brussel, Bruylant, 1873, 185.

⁶³⁵ G. BAETEMAN, *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 59.

HOOFDSTUK IV. EVOLUTIES IN DE HUWELIJKSCONTRACTEN

151. In deel I werd de onderzoeksvraag in drie delen opgesplitst. De eerste twee deelvragen handelden over welke bescherming de langstlevende kon putten uit de normatieve bronnen en de bronnen uit de praktijk. Deze vragen werden hierboven beantwoord. Het laatste deelaspect bevroeg of de wijzigingen in de normatieve teksten een mogelijke impact hadden op de inhoud van de bronnen uit de praktijk. Dit werd geoperationaliseerd door de inhoud van de 266 onderzochte huwelijkscontracten bivariaat te analyseren, waarbij één variabele een tijd-variabele was.

De aandacht dient echter gevestigd te worden op de draagwijdte van deze statistieken. Zij zijn beperkt tot het aantonen van significante associaties en hun sterktes, maar geven geen uitsluitsel over causatie. De toetsen kunnen slechts aantonen dat de contracten inhoudelijk veranderden naarmate de tijd vorderde, maar kunnen dit niet vastknopen aan de wijzigingen in de wetgeving. Er bestaan immers andere mogelijke oorzaken, zoals bijvoorbeeld een economische bloei of zelfs de invloed van een ouder wordende notaris. Slechts indien al deze andere mogelijke oorzaken uitgesloten zouden worden, kan gezegd worden dat de wijzigingen in het recht wijzigingen in de huwelijkse voorwaarden teweeg brachten.⁶³⁶

152. Er zal in dit hoofdstuk niet gedetailleerd uiteengezet worden op welke vlakken het oude recht doorleefde na het Ancien Régime, noch waar alle breuklijnen tussen “oud” en “nieuw” zich bevonden in de normatieve teksten. Qua continuïteit wordt slechts herhaald dat de gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten het gemeenrechtelijk stelsel bleef. Een groot verschil met de costumiere periode was dan weer dat het Burgerlijk Wetboek de langstlevende geen overlevingsrechten toekende.

De huwelijkscontracten zelf geven blijk van het besef bij de comparanten dat het recht in flux was. Een huwelijkscontract van vlak voor de invoering van het Burgerlijk Wetboek vermeldde bijvoorbeeld nog het vruchtgenot in het kader van de houdenisse, maar gaf aan dat deze slechts zou voortduren “*soo langhe her de als dan exterende wetten toelaeten*”.⁶³⁷ De contractanten waren er zich eveneens van bewust dat de costumen afgeschaft waren door de invoering van de *Code* en dat het ook niet meer mogelijk was om op algemene

⁶³⁶ R. M. LAWLESS, J. K. ROBBENNOLT en T. S. ULEN, *Empirical methods in law*, New York, Aspen Publishers, 2010, 35.

⁶³⁷ Stuk 219/C12/14/1804/15, verleden op 7 december 1803.

wijze naar dat oude recht te verwijzen. De costumen werden immers niet meer als subsidiair recht aangeduid, behalve in één enkel geval. In een akte van 22 februari 1805 gebeurde dit wel nog, hoewel de contractanten zelf inzagen dat hun clause een houdbaarheidsdatum had: “*Quant à tous les points omis en présent contrat, les contractants déclarent de s'en rapporter pour leur décision au dispositif de la coutume de Gand, pour autant qu'il n'y aurait point été dérogé par la nouvelle jurisprudence.*”⁶³⁸

Of dit besef ook hun huwelijksvoorwaarden beïnvloed zou kunnen hebben, wordt in wat volgt getoetst. Het gekozen huwelijksstelsel, de vooruitmakingen, de verdeling van de gemeenschap en de contractuele erfstellingen worden achtereenvolgens behandeld.

153. Wat betreft het gekozen huwelijksvermogensstelsel was in beide deelpopulaties de algehele gemeenschap het modale stelsel (in 63,4% en 72,7% van de contracten). Wanneer louter op die twee percentages afgegaan wordt, lijkt de populariteit van de algehele gemeenschap doorheen de jaren te stijgen. De statistische testen tonen inderdaad aan dat er in de tweede deelpopulatie meer algehele gemeenschappen bedongen werden dan bij een gelijkwaardige verdeling zou verwacht worden ($\chi^2 = 24,92$, $p < 0,001$ en *Cramer's V* = 0,31).⁶³⁹

Wordt dit per decennium bekeken, dan geldt diezelfde uitspraak enkel voor de eerste twee decennia van de 19^e eeuw, met een piek in het tweede decennium (42 in plaats van de verwachte 34,7 = 121% van de verwachte waarde). Tussen de jaren 1821-1830 taande de populariteit van de algehele gemeenschap echter weer (28 in plaats van de verwachte 29,3). De gemeenschap beperkt tot aanwinsten stak toen de kop op (8 in plaats van de verwachte 1,8 keer bedongen). Deze resultaten zijn statistisch significant ($\chi^2 = 60,01$, $p < 0,001$, *Cramer's V* = 0,24).⁶⁴⁰

Ook wanneer enkel naar de 19^e eeuw gekeken wordt, is deze evolutie terug te vinden. Het derde decennium zag een vermindering aan algehele gemeenschappen (28 in plaats van de verwachte 31,3) en een vermeerdering van de tot aanwinsten beperkte gemeenschappen (8 in plaats van 3,6). Ook hier is er een significante associatie ($\chi^2 = 16,86$, $p = 0,014$, *Cramer's V* = 0,25).⁶⁴¹

⁶³⁸ Stuk 219/C12/15/1805/63.

⁶³⁹ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

⁶⁴⁰ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

⁶⁴¹ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

In de huwelijkscontracten van de tweede deelpopulatie werd er mogelijkwerijs voor de algehele gemeenschap gekozen, omdat de comparanten zich conformeerden aan de gang van zaken en dus aan de keuzes van hun voorgangers. Het kan ook zijn dat de trouwlustigen wilden inspelen op het nieuwe recht. Zelfs indien zij de Franse wetgeving volgden en geen overlevingsrechten instelden, werd er immers toch voor de langstlevende gezorgd dankzij de uitbreiding van de te verdelen gemeenschap. De toekomstige echtelieden zouden dan toch niet helemaal meegegaan zijn met de opvattingen van het Burgerlijk Wetboek.

In de jaren dat het huidige België tot het Koninkrijk der Nederlanden behoorde, werd er gewerkt aan een ontwerp van een nieuw Burgerlijk Wetboek. Er werd reeds aangehaald dat de zuidelijke provinciën weerstand boden tegen de algehele gemeenschap.⁶⁴² Dit lijkt niet te stroken met de bevindingen van dit onderzoek, daar de algehele gemeenschap het modale stelsel was in beide deelpopulaties. Natuurlijk werd in dit onderzoek slechts een fractie van alle relevante huwelijkscontracten geanalyseerd en is het dus mogelijk dat deze comparanten afwijkende opvattingen hadden ten opzichte van Jan Modaal. Er is in het laatste decennium vóór de Belgische onafhankelijkheid echter wel een daling van de uitbreiding van de gemeenschap en een stijging in het aantal gemeenschappen beperkt tot aanwinsten te ontwaren dankzij de statistische toetsen. Deze evolutie in de onderzochte huwelijkscontracten kan een uiting geweest zijn van de weerstand tegen de “Nederlandse” algehele gemeenschap.

154. Met betrekking tot het aantal vooruitmakingen was er geen verschil tussen de huwelijkscontracten van de twee deelpopulaties. Hier gingen de contractanten dus in tegen de afschaffing van de overlevingsrechten en hielden ze vast aan het verleden. Het bestaan van een vooruitmakingsrecht zegt evenwel weinig indien niet geweten is wat er precies uit de gemeenschap genomen mocht worden.

Het voorwerp van de bedongen vooruitmakingen verschilde naargelang het decennium van het verlijden van het contract. Dit was zowel zo wanneer het echtpaar samen kinderen gekregen had (beding ten gunste van de man: $\chi^2 = 103,96$, $p < 0,001$, *Cramer's V* = 0,30 en van de vrouw: $\chi^2 = 114,21$, $p < 0,001$, *Cramer's V* = 0,31) als wanneer het huwelijk bij

⁶⁴² Zie randnummer 113.

vooroverlijden kinderloos gebleven was (beding ten gunste van de man: $\chi^2 = 70,09$, $p = 0,010$, *Cramer's V* = 0,33 en van de vrouw: $\chi^2 = 88,94$, $p < 0,001$, *Cramer's V* = 0,36).⁶⁴³

Overleed de eerststervende met gemeenschappelijke kinderen, dan mocht ongeacht het tijdstip van verlijden van het contract de langstlevende meestal de eigen strikt persoonlijke goederen en een geldsom uit de gemeenschap vooruitnemen. In het recentste decennium daalde dit soort vooruitmakingen evenwel sterk in relatieve cijfers. Een grote minderheid van de langstlevenden die gecontracteerd had tussen 1821-1830 kon bij het vooroverlijden slechts nog de eigen strikt persoonlijke goederen vooruit nemen.

Ook wanneer er geen gemeenschappelijke kinderen waren toen de dood het echtpaar scheidde, had de grootste groep langstlevenden het recht om zowel de strikt persoonlijke goederen als een geldsom vooruit te nemen. Deze uitspraak geldt evenwel niet voor het laatste decennium van de onderzochte overgangperiode. Toen was de meerderheid van de vooruitmakingen beperkt tot de strikt persoonlijke goederen.

Niet enkel de gemeenschap, maar ook de omvang van het vooruitmakingsrecht was dus tussen 1821 en 1830 kleiner dan verwacht bij een gelijkwaardige verdeling. De jongste trouwlustigen van toen hadden het Ancien Régime en de gelding van de costumen nooit (bewust) meegemaakt. Misschien hielden zij minder aan de oude gebruiken vast, omdat ze er geen band mee hadden. Dat de langstlevende van hen enkel toegelaten werd om de eigen strikt persoonlijke goederen vooruit te nemen, lag daarenboven in de lijn met de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Deze plaatste die goederen immers in het eigen vermogen, waardoor ze teruggenomen mochten worden.

155. Het verglijden van de tijd had dan weer geen significante impact op de verdeling van de gemeenschap. Zowel het aantal bedingen van ongelijke verdeling en verblijvingsbedingen als het aantal keuzebedingen waren gelijkwaardig verdeeld over de variabelen “decennium” en “tijdperk”. Het instellen van deze bedingen werd dus niet afgeremd. Keuzebedingen lagen ook niet onder schot in het Burgerlijk Wetboek, daar zij de langstlevende niet méér gaven dan diens aandeel in de gemeenschap, maar enkel een recht om dat aandeel zelf samen te stellen.

⁶⁴³ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

156. Het inlassen van contractuele erfstellingen was wel enigszins tijdgebonden. Wat hetzelfde gebleven was, was dat langstlevenden met gemeenschappelijke kinderen minder vaak begunstigd werden dan deze zonder gemeenschappelijke kinderen. Ook de wederkerige bedingen bleven in de meerderheid. Doorheen de tijd zijn er evenwel ook verschilpunten te bemerken.

Aan de ene kant is er een verschil in het aantal contractuele erfstellingen. In de tweede deelpopulatie kwamen ze beduidend meer voor dan in de eerste. Het relatief aantal steeg van 4,5% van de contracten met een contractuele erfstelling indien er gemeenschappelijke kinderen waren naar 27,3% van de contracten (22,8% meer). Had het koppel geen kinderen samen op de wereld gezet, dan was in 47,0% van de costumiere en in 77,3% van de napoleontische huwelijkscontracten een dergelijke clausule opgenomen (30,3% meer). Deze stijgingen zijn ook in beide gevallen significant (met gemeenschappelijke kinderen: $\chi^2 = 25,99$, $p < 0,001$, $Phi = 0,31$ en zonder $\chi^2 = 25,85$, $p < 0,001$, $Phi = 0,31$).⁶⁴⁴

Wordt het aantal contractuele erfstellingen per decennium bekeken, dan komt er naar boven dat er een grote piek was in de jaren 1821-1830. Met gemeenschappelijke kinderen bevatte gemiddeld 15,8% van alle contracten een dergelijk beding, maar tussen 1821 en 1830 was 53,5% van de contracten ervan voorzien ($\chi^2 = 60,71$, $p < 0,001$ en *Cramer's V* = 0,48). Zonder gemeenschappelijke kinderen was er een gemiddelde van 62,0% en een uitschieter van 90,7% in het meest recente decennium ($\chi^2 = 42,28$, $p < 0,001$ en *Cramer's V* = 0,40).⁶⁴⁵

Aan de andere kant schonk de eerststervende zonder gemeenschappelijke kinderen⁶⁴⁶ in de tweede deelpopulatie minder uitgebreide rechten op zijn nalatenschap dan in de eerste (ten voordele van de man: $\chi^2 = 36,92$, $p < 0,001$ en *Cramer's V* = 0,49 en ten voordele van de vrouw: $\chi^2 = 30,49$, $p < 0,001$ en *Cramer's V* = 0,45).⁶⁴⁷ Het eigendomsrecht op de gehele nalatenschap moest plaats ruimen voor een vruchtgebruik op de gehele nalatenschap. Er werden dus wel méér contractuele erfstellingen bedongen, maar zij waren minder omvangrijk. Dit lijkt erop te wijzen dat de comparanten zich konden vinden in de opvatting dat goederen binnen de eigen familie behoorden te blijven.

⁶⁴⁴ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

⁶⁴⁵ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

⁶⁴⁶ Het lage aantal contractuele erfstellingen in het andere geval leende zich niet tot een waardevolle vergelijking qua voorwerp van het beding.

⁶⁴⁷ Deze statistische toetsen zijn opgenomen in de bijlagen.

157. In de inleiding werd de vraag gesteld of aanstaande echtgenoten meedingen in het gedachtegoed van het Burgerlijk Wetboek, dat werd opgesteld door de nieuwe machthebbers. Het antwoord is genuanceerd. Zo leken de vooruitmakingen en de contractuele erfstellingen hardnekkig te blijven voortbestaan, maar bleken ze bij nader inzien toch een beperkter voorwerp te behelzen naarmate de tijd vorderde. Ook de algehele gemeenschap bleef een geliefde keuze, maar toch daalde haar populariteit naarmate het unitaire Franse recht langer in voege was. Het lijkt al bij al dus wel mogelijk dat de veranderingen in het vigerende recht een invloed hadden op de huwelijksvoorwaarden die bedongen werden.

DEEL IV: EINDCONCLUSIE

De rechten van de langstlevende echtgeno(o)t(e) vormen een complex geheel. Ze zijn immers een samenraapsel uit normatieve teksten en bronnen uit de praktijk. Hervormingen van die normatieve teksten maken het al helemaal ingewikkeld.

Het uitgangspunt is echter niet zo moeilijk. Zowel de stedelijke costumen van Gent als het Burgerlijk Wetboek stelden een beperkte gemeenschap van roerende goederen en aanwinsten in, die bij ontbinding bij helften verdeeld moest worden. Waar het costumiere recht de langstlevende aanzienlijke overlevingsrechten bood, had Napoleon deze allemaal afgeschaft.

In beide regelgevingen werd er echter toegelaten dat aanstaande echtgenoten zelf hun huwelijksvoorwaarden bepaalden. Dit bood hen de mogelijkheid om ook zelf de bescherming van de langstlevende van hen in te richten. De koppels die voor notaris Franciscus Petrus Coussement verschenen om een huwelijkscontract te laten verlijden, deden dit dan ook.

De uitbreiding van het gemeenschappelijk vermogen was een geliefd middel om de langstlevende te beschermen. Ook vooruitmakingen, keuzebedingen en contractuele erfstellingen kwamen vaak voor. Bij deze overlevingsrechten werd er vermeld of zij plaatsgrepen indien de langstlevende met gemeenschappelijke kinderen achterbleef, dan wel wanneer het huwelijk bij vooroverlijden kinderloos bleek te zijn.

Indien uit de geanalyseerde huwelijkscontracten een mening over het Burgerlijk Wetboek gedestilleerd zou moeten worden, dan zou die in eerste instantie eerder negatief zijn. De comparanten vonden het immers helemaal niet buitensporig om de langstlevende méér te geven dan de helft van de gemeenschap, zij vonden het daarentegen noodzakelijk. De koppels hielden zich doorgaans wel aan de spelregels die het dwingend recht hen oplegde, maar kenden binnen die grenzen wel overlevingsrechten toe aan de langstlevende. Naarmate de tijd vorderde, leken de ideeën die in Napoleons Wetboek vervat lagen evenwel meer ingeburgerd te geraken. Op de vooravond van de Belgische onafhankelijkheid kromp de conventionele bescherming van de langstlevende immers ietwat ineen.

We kunnen slechts gissen naar wat de mensen die ongeveer 200 jaar terug de Gentse straten bewandelden écht dachten over het Franse privaatrecht. Dankzij de analyse van huwelijkscontracten wordt deze gok echter al iets beredeneerder. Ondanks het Burgerlijk Wetboek lijken deze huwelijkse voorwaarden immers gedurende de hele overgangsperiode in meer of mindere mate een uiting te zijn van dezelfde gedachte: *“La mort ne rompt pas le lien des âmes, elle ne doit rien changer à la position pécuniaire de celui qui a le malheur de survivre”*.⁶⁴⁸

⁶⁴⁸ F. LAURENT, *Principes de droit civil*, IX, *Des successions*, Brussel, Bruylant, 1873, 184.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING EN VOORBEREIDENDE WERKEN

Franse Grondwet van het jaar VIII.

GHELDOLF, A. E. (ed.), *Coutumes des pays et comté de Flandre. Coutume de la ville de Gand*, I, Brussel, Ministerie van Justitie, 1868, 748 p.

GHELDOLF, A. E. (ed.), *Coutumes des pays et comté de Flandre. Coutume de la ville de Gand*, II, Brussel, Ministerie van Justitie, 1868, 736 p.

Decreet van 4 augustus 1789 tot afschaffing van de leenroerigheid.

Décret du 29 septembre – 6 octobre 1791 sur la nouvelle organisation du notariat, et sur le remboursement des offices de notaires, *Lois et actes du gouvernement*, IV, Parijs, 1806, 371-390.

Décret du 31 janvier 1793 qui interprète l'article du décret du 20 septembre 1792, par lequel la majorité est fixée à vingt-un ans, *Recueil général des lois, décrets, ordonnances, etc: depuis le mois de Juin 1789 jusqu'au mois d'Août 1830*, IV, Parijs, 1839, 90-91.

Loi contenant organisation du notariat du 25 ventôse an XI, *Bulletin des lois de la république française*, 3^d series, 258, nr. 2440.

Loi du 30 ventôse an XII sur la réunion des lois civiles en un seul corps sous le titre Code civil des Français, *Bulletin des lois de la république française*, 3^d series, 354, nr. 3677.

Code Napoléon.

Ontwerp van het Burgerlijk Wetboek voor het Koninkrijk der Nederlanden, aan de Staten-Generaal aangeboden den 22sten November 1820, Leiden, J.W. van Leeuwen, 1864, 398 p.

RECHTSPRAAK

Tribunal de Cassation 9 ventôse jaar XI, *Journal du palais: recueil le plus ancien et le plus complet de la jurisprudence*, III, 175.

Overzicht van rechtspraak van het Belgische Hof van Cassatie, *Pasin.* 1860, II, 77.

RECHTSLEER

ASSER, C. en DE BOER, J., *Personen- en familierecht*, Deventer, Kluwer, 2010, 1144 p.

BAETEMAN, G. en LAUWERS, J.-P., “Le statut de la femme dans le droit belge depuis le Code civil” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, 577-603.

BAETEMAN, G., *De hervorming van het huwelijksgoederenrecht in West-Europa*, Brussel, Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1964, 1072 p.

BAETEMAN, G., DELVA, W. en CASMAN, H., “Overzicht van rechtspraak (1961-1971) Huwelijksvermogensrecht”, *TPR* 1972, 419-577.

BARBAIX, R. en VERBEKE, A.-L., “Finaal verrekenbeding: civielrechtelijk en fiscaal-rechtelijk performant bevonden!”, *Not.Fisc.M.*, 2012, afl. 6, 209-215.

BART, J., *Histoire du droit privé: de la chute de l'Empire Romain au XIXe siècle*, Parijs, Montchrestien, 1998, 537 p.

BEAUTHIER, R., “Le “véritable sens” de l’article 2 du Code Civil. L’ambition du Code Civil de remplacer l’ancien droit à la lumière de la jurisprudence “belge” de la première moitié du 19e siècle” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, 217-257.

BUNTINX, J., *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, I, Brussel, Ravensteingalerij, 1964, 262 p.

CAPPON, K., *Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest: Historische kanttekeningen bij de huidige staat van het Nederlandse notariaat*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, 32 p.

CASMAN, H., “Op zoek naar de draad van Ariadne in de doolhof van huwelijksvoordelen – of zouden het aanwinstenvoordelen moeten zijn?” in F. SWENNEN en R. BARBAIX (eds.), *Over erven: liber amicorum Mieke Puelinckx-Coene*, Mechelen, Kluwer, 2006, 83-98.

CASMAN, H., *Het begrip huwelijksvoordelen*, Berchem, Kluwer, 1976, 284 p.

CHABOT, G. A., *Questions transitoires sur le Code Napoléon: relatives à son autorité sur les actes et les droits antérieurs à sa promulgation; et dont la discussion comprend 1.° le tableau des diverses législations sur chacune des matières qui sont traitées, 2.° des explications sur les lois anciennes et sur le Code*, Parijs, Garnery, 1809, 485 p.

CLEMENT, J., *Taalvrijheid, bestuurstaal en minderheidsrechten. Het Belgisch model*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 926 p.

COPPENS, C., *Het huwelijk 'quoad vinculum': een studie over de secularisering van het huwelijksrecht. Gent 1796-1857*, Gent, 1984 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent).

DANNEEL, M., *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1996, 438 p.

DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIII/2, *Les testaments*, Brussel, Bruylant, 1947, 1872 p.

- DE RENUSSON, P., *Traité du droit de garde-noble et bourgeoise, qu'on appelle bail en plusieurs coutumes*, Parijs, Compagnie des Libraires, 1724, 242 p.
- DE RUYSSCHER, D., “Balancing interests in stepfamilies: *droit de dévolution* and *bijleving* (Southern Low Countries, 16th-18th centuries)” in D. DE RUYSSCHER en E. ALOFS (eds.), *Het nieuw samengesteld gezin: recht en geschiedenis*, Antwerpen, Maklu, 2013, 49-62.
- DE RUYSSCHER, D., “De gehuwde vrouw en de société conjugale (16de-19de eeuw): aanzetten tot een nieuwe benadering”, *Pro Memorie* 2012, afl. 2, 195-201.
- DE WULF, C., BAEL, J., DEVOS, S. en DE DECKER, H., *Het opstellen van notariële akten, I, Organieke Wet Notariaat/Personen- en Familierecht/Familiaal Vermogensrecht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 956 p.
- DELVA, W., *Huwelijksvermogensstelsels, I, Het huwelijkscontract – Algemene beginselen in Algemene practische rechtsverzameling*, Brussel, Larcier, 1956, 210 p.
- DESTANBERG, D., *Gent onder Jozef II, 1780-1792*, Gent, Hoste, 1910, XIV+307 p.
- DU MONGH, J., “Huwelijksvoordelen en successieplanning. Voorzichtigheid blijft geboden”, *T. Not.* 2007, afl. 9, 492-509.
- DUINKERKEN, B., *Notariaat in overgangstijd 1796-1842*, Deventer, Kluwer, 1988, XII+375 p.
- GEHLEN, A. Fl., “Gerard van Wassenaer en Arent Lybreghts over huwelijksvoorwaarden (17de-18de eeuw)”, *Pro Memorie* 2008, afl. 1, 73-84.
- GEHLEN, A. Fl., “Het notariaat der Lage Landen in historisch perspectief” in STICHTING TOT BEVORDERING DER NOTARIËLE WETENSCHAP (ed.), *Atlas van het notariaat: het notariaat in de wereld: acht eeuwen Latijns notariaat – vier decennia internationale unie*, Deventer, Kluwer, 1989, 477-492.
- GEHLEN, A. Fl., *Het notariaat in de lage landen (± 1250-1842): opstellen over de geschiedenis van het notariaat in de Lage Landen vanaf de oorsprong tot in de negentiende eeuw*, Deventer, Kluwer, 2005, X+261 p.
- GEHLEN, A. Fl., *Notariële akten uit de 17e en 18e eeuw: handleiding voor gebruikers*, Zutphen, Walburg pers, 1986, 190 p.
- GILISSEN, J., “La coutume dans les “Pays de par-deçà” (Belgique, Pays-Bas, Nord de la France) (XIIe-XVIIIe siècles)” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, LII/2, *La coutume*, Brussel, De Boeck, 1990, 295-309.
- GILISSEN, J., “Le statut de la femme dans l’ancien droit belge” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, 255-321.

GILISSEN, J., *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1981, 811 p.

GODDING, P., “L’acte à cause de mort dans les Pays-Bas méridionaux (XIe-XVIIIe s.)” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, LX/2, *Actes à cause de mort*, Brussel, De Boeck-Wesmael, 1993, 161-176.

GODDING, P., “La famille dans le droit urbain de l’Europe du Nord-Ouest au bas moyen-âge” in M. CARLIER en T. SOENS (eds.), *The Household in Late Medieval Cities. Italy and Northwestern Europe Compared*, Leuven, Garant, 2001, 25-36.

GODDING, P., “Le droit au service du patrimoine familial: les Pays-Bas méridionaux (12e-18e siècle)” in L. BONFIELD (ed.), *Marriage, Property, and Succession*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1992, 15-35.

GODDING, P., “Le droit des gens mariés à Nivelles (14e-15e siècles)”, *TRG* 1972, afl. 40, 73-117.

GODDING, P., “Les contrats de mariage dans la première moitié du 19e siècle: fidélité à la coutume ou adoption sans réserve du Code Napoléon?”, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1983, afl. 14, 91-114.

GODDING, P., “Lignage et ménage. Les droits du conjoint survivant dans l’ancien droit belge” in F. RIGAUX (ed.), *Famille, droit et changement social dans les sociétés contemporaines*, Brussel, Bibliothèque de la Faculté de droit de l’Université catholique de Louvain, 1978, 277-296.

GODDING, P., *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, Palais des Académies, 1987, 598 p.

HALPERIN, J.-L., “Le droit privé de la Révolution: héritage législatif et héritage idéologique”, *Annales historiques de la Révolution française* 2002, 135-151.

HALPERIN, J.-L., *Histoire du droit privé français depuis 1804*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2001, 384 p.

HEIRBAUT, D. en STORME, M. E., “De Belgische rechtstraditie: van een lang zoeken naar onafhankelijkheid naar een verlangen naar afhankelijkheid?”, *TPR* 2008, 979-1041.

HEIRBAUT, D., “Conclusions: Codification, a new beginning for the nation? The relationship of the *Code civil* to the old law and to nationalism” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, XIII+576 p.

HEIRBAUT, D., “De Franse overheersing in België” in A. M. J. A. BERKVEN, J. HALLEBEEK en A. J. B. SIRKS (eds.), *Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813. De juridische en bestuurlijke gevolgen van de 'Réunion' met Frankrijk*, Hilversum, Verloren, 2012, 13-31.

HEIRBAUT, D., BAETEMAN, G. en STORME, M., *Cumulatieve editie van het Burgerlijk Wetboek: de huidige en de originele tekst met alle wijzigingen in België van 1804 tot 2004*, II dln., Mechelen, Kluwer, 2004, 2263 p.

HEIRBAUT, D., *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*, Gent, Academia Press, 2005, 416 p.

HESS, B., *Intertemporales Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1998, XXIV+614 p.

HUIJGEN, W. G. en PLEYSIER, A. J. H., *De wetgeving op het notarisambt*, Deventer, Kluwer, 2001, XVII+293 p.

HUYGENS, J. B. J., *Notarius Belgicus oft ampt der notarissen, verdeelt in theorie en practyque. Met byvoeginge van d'Autoriteyten van Rechten, de Placcaerten en Edicten van Syne Majesteyt. Mitsgaders De Formuliere volgens den Modernen Stiele, en hedendaegsche Observantie. Waer naer volgt een extens Vocabulair*, Handzame, Familia et patria, 1979, 475 p.

KIRALFY, A. en BAETEMAN, G., *Comparative law of matrimonial property: A symposium at the International faculty of comparative law at Luxembourg on the laws of Belgium, England, France, Germany, Italy and The Netherlands*, Leiden, Sijthoff, 1972, X+258 p.

LAURENT, F., *Principes de droit civil*, I, Brussel, Bruylant, 1869, 590 p.

LAURENT, F., *Principes de droit civil*, IX, *Des successions*, Brussel, Bruylant, 1873, 684 p.

LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XV, *Des donations entre vifs et des testaments, des contrats ou des obligations conventionnelles en général*, Brussel, Bruylant, 1878, 675 p.

LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XXI, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 580 p.

LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XXII, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 594 p.

LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XXIII, *Du contrat de mariage et des droits respectifs des époux*, Brussel, Bruylant, 1878, 603 p.

LAWLESS, R. M., ROBBENNOLT, J. K. en ULEN, T. S., *Empirical methods in law*, New York, Aspen Publishers, 2010, XXV+446 p.

LEFEBVRE-TEILLARD, A., *Introduction historique au droit des personnes et de la famille*, Parijs, Presses Universitaires de France, 1996, 475 p.

LESAFFER, R. C. H., *Inleiding tot de Europese Rechtsgeschiedenis*, Leuven, Leuven University Press, 2008, 481 p.

LOCRE DE ROISSY, J. G., *Esprit du Code Napoléon, tiré de la discussion, ou Conférence historique, analytique et raisonnée du projet de Code civil, des observations des tribunaux, des procès-verbaux du Conseil d'Etat, des observations du tribunaat, des exposés de motifs, des rapports et discours, &c., &c.*, IV, Parijs, Imprimerie impériale, 1806, 477 p.

LOCRE DE ROISSY, J. G., *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, V, Brussel, Tarlier, 1836, 386 p.

LOCRE DE ROISSY, J. G., *Législation civile, commerciale et criminelle, ou commentaire et complément des codes français*, VI, Brussel, Tarlier, 1836, 474 p.

MAARSCHALKERWEERD, PH., ““In den Vergulden Hand”. Regelgeving op het notariaat ten tijde van de Republiek” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYSS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, 27-37.

MACOURS, G., “De visie van de Belgische 19de-eeuwse rechtspraak op de subsidiaire rol van het oude Romeinse recht. Een verkennend onderzoek” in F. STEVENS en D. VAN DEN AUWEELE, “*Houd voet bij stuk*”. *Xenia iuris historiae G. Van Dievoet Oblata*, Leuven, Afdeling Romeins recht en Rechtsgeschiedenis, Rechtsfaculteit, 1990, 256-286.

MARTYN, G. en OPSOMMER, R., *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, XVI+283 p.

MARTYN, G., *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611. Zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht in Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën*. *Studia*, LXXXI, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 610 p.

MCCREARY, J. M., “Retroactivity of Laws: An Illustration of Intertemporal Conflicts Law Issues through the Revised Civil Code Articles on Disinheritance”, *Louisiana Law Review* 2002, afl. 62, 1321-1352.

MEIJERS, E. M., *Het Ligurisch erfrecht in de Nederlanden*, III, *Het Oost-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., 1936, 242 p.

MERLIN, P.-A., *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, XVI, Ab-Mari, Parijs, Garnery, 1824, 797 p.

MOEYKENS, F., “Keuzebedingen in een vergrijzende samenleving”, *Waarvan akte* 2002, afl. 6, 10-20.

MONBALLYU, J., *Geschiedenis van het familierecht. Van de late middeleeuwen tot heden*, Leuven, Acco, 2006, 223 p.

NÈVE, P. L., “Huwelijksvermogensrechtelijke stelsels en veel voorkomende aanvullende/afwijkende bedingen in de periode vóór de codificatie”, *Pro Memorie* 2008, afl. 1, 85-98.

- OOSTERBOSCH, M., “De Regelgeving op Notariaat in de Nederlanden tijdens de late Middeleeuwen” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYSS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, 1-13.
- OOSTERBOSCH, M., “Het notariaat in de Belgische territoria tijdens de Middeleeuwen” in C. BRUNEEL, P. GODDING en F. STEVENS (eds.), *Het notariaat in België van de Middeleeuwen tot heden*, Brussel, Gemeentekrediet, 1998, 11-94.
- ÖRÜCÜ, E. en NELKEN, D., *Comparative Law: a Handbook*, Oxford, Hart, 2007, X+469 p.
- OST, F., *Le temps du droit*, Parijs, Odile Jacob, 1999, 384 p.
- PETITJEAN, M. en FORTUNET DE LOISY, F., *Les contrats de mariage à Dijon et dans la campagne bourguignonne de la fin du XVIIIe siècle au milieu du XIXe siècle*, Dijon, Centre de recherches historiques d’Université de Dijon, 1980, 418 p.
- PETOT, P. en VANDENBOSSCHE, A., “Le statut de la femme dans les pays coutumiers français du XIIIe au XVIIe siècle” in LA SOCIÉTÉ JEAN BODIN (ed.), *Recueil de la Société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*, XII/2, *La femme*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1962, 243-254.
- PICARD, E. en D’HOFFSCHMIDT, N., *Pandectes Belges, encyclopédie de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, XXV, Brussel, Larcier, 1888, 1307 p.
- PINTENS, W., DECLERCK, C., DU MONGH, J. en VANWINCKELEN, K., *Familiaal vermogensrecht*, Mortsel, Intersentia, 2010, 1345 p.
- PITLO, A. en GEHLEN, A. Fl., *De zeventiende en achttiende eeuwse notarisboeken*, Deventer, Kluwer, 2004, XXVI+219 p.
- REUSENS, E., WILS, J. en SCHILLINGS, A., *Matricule de l’Université de Louvain*, VIII, 1734-1776, Brussel, Académie royale de Belgique. Commission royale d’histoire, 1963, 523 p.
- REUSENS, E., WILS, J. en SCHILLINGS, A., *Matricule de l’Université de Louvain*, IX, 1776-1789, Brussel, Académie royale de Belgique. Commission royale d’histoire, 1967, 330 p.
- ROES, J. S. L. A. W. B., *Het naaste bloed erfde het goed: de positie van de langstlevende echtgenoot in het Nederlandse erfrecht bij versterf*, I, *De periode van het oud-vaderlandse recht (tot 1809)*, Deventer, Kluwer, 2006, 505 p.
- SAGNAC, P., *La législation civile de la révolution française (1789-1804): la propriété et la famille*, Parijs, Fontemoing, 1899, 445 p.
- SALMAN, J., *Populair drukwerk in de Gouden Eeuw: de almanak als lectuur en handelswaar*, Zutphen, Walburg pers, 1999, 495 p.
- SCHRANS, G., *Van wit naar blauw: Gent tussen 1780 en 1842*, Gent, Snoeck, 2010, 256 p.

SPRUYT, E., RUYSEVELDT, J. en DONS, P., *Praktijkgids successierecht en –planning*, Kapelle-op-den Bos, Toth, 2003, 1032 p.

STEVENS, F., “Als een rots in de branding? Het notariaat en de Franse revolutionaire wetgeving over het notarisambt (1791-1803)” in P. L. NÈVE, J.A.E. KUYS en J. J. VERBEEK (eds.), *Quod Notemus: Zes opstellen over de regelgeving betreffende het notariaat van de middeleeuwen tot vandaag*, Deventer, Kluwer, 1993, 39-57.

STEVENS, F., “De opleiding en de toegang tot het notariaat in België sinds 3 prairial jaar IV (22 mei 1796)”, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 1998, afl. 1-2, 117-151.

STEVENS, F., “Résistances et acculturation aux codes. Le Code de 1804 et les actes de la pratique en Belgique” in R. BEAUTHIER, I. RORIVE en J. VANDERLINDEN (eds.), *Le Code Napoléon, un ancêtre vénéré? Mélanges offerts à Jacques Vanderlinden*, Brussel, Bruylant, 2004, 207-215.

STEVENS, F., *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814*, Assen, Van Gorcum, 1994, XXXII+341 p.

THEEWEN, E. M., *Napoléons Anteil am Code civil*, Berlijn, Duncker und Humblot, 1991, 263 p.

TILLEMAN, B., *Algemene inleiding tot het recht*, Leuven, Acco, 2010, XX+302 p.

VAN DIEVOET, G., “Notarisboeken en formulierboeken voor notarissen in de Zuidelijke Nederlanden van 1500 tot 1800” in P. L. NÈVE en J. J. VERBEEK (eds.), *Forma servata: vijf opstellen over formulieren en formulierboeken in het notariaat van de Middeleeuwen tot vandaag*, Kluwer, Deventer, 1998, 51-84.

VAN GERVEN, W., *Beginnelen van Belgisch privaatrecht, I, Algemeen deel*, Gent, Story-Scientia, 1987, VI+519 p.

VAN HILLE, W., *Le droit des gens mariés en Flandre à la fin de l’ancien régime*, Brussel, Bruylant, 1930, 342 p.

VAN OOSTERWYCK, G., “Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen”, *TPR* 1985, 227-259.

VAN QUICKENBORNE, M., *Contractuele erfstelling*, Gent, Story-Scientia, 1991, XVIII+359 p.

VAN SINAY, T., “Trouwen en (niet) erven. Over de vermogensrechtelijke positie van de overlevende echtgenoot in het oude recht (II)”, *Jura Falc.* 1982-83, afl. 2, 259-283.

VAN SINAY, T., “Trouwen en (niet) erven. Over de vermogensrechtelijke positie van de overlevende echtgenoot in het oude recht (III)”, *Jura Falc.* 1982-83, afl. 3, 430-444.

VERBEKE, A., BUYSENS, F. en DERYCKE, H., *Vermogensplanning met effect na overlijden: langstlevende*, Gent, Larcier, 2006, XIV+141 p.

VIOLLET, P., *Histoire du droit civil français, accompagnée de notions de droit canonique et d'indications bibliographiques*, Parijs, Librairie de la société du recueil général des lois et des arrêts, 1905, VIII+1012 p.

WEIJERMARS, J., *Stiefbroeders: Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814-1834*, Hilversum, Verloren, 2012, 423 p.

X, *Nieuwen Almenach, curieus en util, voor het jaer 1779, ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend, zoo voor de Vremdelingen als voor de Inwoonders der zelve Stad*, Gent, Philippe Gimblet, 1778.

X, *Nieuwen Almenach, curieus en util, voor het jaer 1783, ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend, zoo voor de Vremdelingen als voor de Inwoonders der zelve Stad*, Gent, Philippe Gimblet, 1782.

BIJLAGEN

HOOFDSTUK I. CIJFERMATERIAAL

AFDELING I. HUWELIJKSCONTRACTEN UIT HET ANCIEN RÉGIME

§1. Geen significant verband tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat

Verband tussen de burgerlijke staat van de man (strikte interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat man			Total
			Ongekend	Vrijgezel	Weduwnaar	
Stelsel	Gemeenrechtelijk	Count	9	23	17	49
		Expected Count	9,9	26,0	13,2	49,0
	Algehele gemeenschap	Count	18	48	19	85
		Expected Count	17,1	45,0	22,8	85,0
Total	Count		27	71	36	134
	Expected Count		27,0	71,0	36,0	134,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>2,417^a</u>	2	<u>,299</u>
Likelihood Ratio	2,372	2	,305
Linear-by-Linear Association	1,521	1	,218
N of Valid Cases	134		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,87.

Verband tussen de burgerlijke staat van de man (ruimere interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat man		Total
			Vrijgezel	Weduwnaar	
Stelsel	Gemeenrechtelijk	Count	32	17	49
		Expected Count	35,8	13,2	49,0
	Algehele gemeenschap	Count	66	19	85
		Expected Count	62,2	22,8	85,0
Total	Count		98	36	134
	Expected Count		98,0	36,0	134,0

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>2,409^a</u>	1	<u>,121</u>
Continuity Correction ^b	1,822	1	,177
Likelihood Ratio	2,364	1	,124
Fisher's Exact Test			
Linear-by-Linear Association	2,391	1	,122
N of Valid Cases	134		

**Verband tussen de burgerlijke staat van de vrouw (strikte interpretatie)
en het gekozen stelsel**

			Burgerlijke staat vrouw			Total
			Ongekend	Vrijgezel	Weduwe	
Stelsel	Gemeen- rechtelijk	Count	13	26	10	49
		Expected Count	16,1	25,2	7,7	49,0
	Algehele gemeen- schap	Count	31	43	11	85
		Expected Count	27,9	43,8	13,3	85,0
Total		Count	44	69	21	134
		Expected Count	44,0	69,0	21,0	134,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>2,078^a</u>	2	<u>,354</u>
Likelihood Ratio	2,072	2	,355
Linear-by-Linear Association	2,052	1	,152
N of Valid Cases	134		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7,68.

**Verband tussen de burgerlijke staat van de vrouw (ruimere interpretatie)
en het gekozen stelsel**

			Burgerlijke staat vrouw		Total
			Vrijgezel	Weduwe	
Stelsel	Gemeen- rechtelijk	Count	39	10	49
		Expected Count	41,3	7,7	49,0
	Algehele gemeen- schap	Count	74	11	85
		Expected Count	71,7	13,3	85,0
Total		Count	113	21	134
		Expected Count	113,0	21,0	134,0

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	<u>1,311^a</u>	1	<u>,252</u>
Continuity Correction ^b	,807	1	,369
Likelihood Ratio	1,277	1	,258
Fisher's Exact Test			
Linear-by-Linear Association	1,302	1	,254
N of Valid Cases	134		

Verband tussen de burgerlijke staten binnen het koppel (strikte interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat koppel				Total
			Vrijgezel x vrijgezel	Vrijgezel x weduwe	Weduwnaar x vrijgezel	Weduwnaar x weduwe	
Stelsel	Gemeen- rechtelijk	Count	12	7	13	2	34
		Expected Count	14,7	5,9	11,3	2,1	34,0
	Algehele gemeen- schap	Count	23	7	14	3	47
		Expected Count	20,3	8,1	15,7	2,9	47,0
Total		Count	35	14	27	5	81
		Expected Count	35,0	14,0	27,0	5,0	81,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	<u>1,650^a</u>	3	,648	<u>,678</u>		
Likelihood Ratio	1,659	3	,646	,655		
Fisher's Exact Test	1,787			,608		
Linear-by-Linear Association	,857 ^b	1	,355	,376	,208	,058
N of Valid Cases	81					

a. 2 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,10.

b. The standardized statistic is -,925.

Verband tussen de burgerlijke staten binnen het koppel (ruimere interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat koppel				Total
			Vrijgezel/ ongekend x vrijgezel/ ongekend	Vrijgezel/ ongekend x weduwe	Weduwnaar x vrijgezel/ ongekend	Weduwnaar x weduwe	
Stelsel	Gemeen- rechtelijk	Count	24	8	15	2	49
		Expected Count	30,0	5,9	11,3	1,8	49,0
	Algehele gemeen- schap	Count	58	8	16	3	85
		Expected Count	52,0	10,1	19,7	3,2	85,0
Total		Count	82	16	31	5	134
		Expected Count	82,0	16,0	31,0	5,0	134,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1- sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	<u>5,021^a</u>	3	,170	<u>,171</u>		
Likelihood Ratio	4,974	3	,174	,228		
Fisher's Exact Test	5,199			,153		
Linear-by-Linear Association	3,547 ^b	1	,060	,073	,038	,013
N of Valid Cases	134					

a. 2 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,83.

b. The standardized statistic is -1,883.

§2. Significant verband tussen wie meer vooruit kon nemen en wie de begunstigde was van de contractuele erfstelling (beide zonder gemeenschappelijke kinderen)

**Verband vooruitmaking zonder gemeenschappelijke kinderen
en contractuele erfstelling zonder gemeenschappelijke kinderen**

			Vooruitmaking			Total
			Man meest	Vrouw meest	Beide evenveel	
Contractuele erfstelling	T.v.v.	Count	0	8	1	9
	man	Expected Count	,3	4,2	4,5	9,0
	T.v.v.	Count	1	0	2	3
	vrouw	Expected Count	,1	1,4	1,5	3,0
	T.v.v.	Count	0	4	10	14
	beide	Expected Count	,5	6,5	7,0	14,0
Total		Count	1	12	13	26
		Expected Count	1,0	12,0	13,0	26,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	17,725^a	4	,001	,001		
Likelihood Ratio	16,245	4	,003	,001		
Fisher's Exact Test	13,779			,002		
Linear-by-Linear Association	6,004 ^b	1	,014	,015	,011	,007
N of Valid Cases	26					

a. 7 cells (77,8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,12.

b. The standardized statistic is 2,450.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.	Exact Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,826	,001	,001
	Cramer's V	,584	,001	,001
N of Valid Cases		26		

AFDELING II. HUWELIJKSCONTRACTEN ONDER NAPOLEONTISCHE WETGEVING

§1. Significant verband tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat

Verband tussen de burgerlijke staat van de man (strikte interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat man			Total
			Ongekend	Vrijgezel	Weduwnaar	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	12	2	8	22
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	11,8	5,3	4,8	22,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	52	28	16	96
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	51,6	23,3	21,1	96,0
	gemeenschap)					
	Gemeenschap beperkt tot	Count	6	2	3	11
	aanwinsten	Expected Count	5,9	2,7	2,4	11,0
	Scheiding van goederen	Count	0	0	2	2
		Expected Count	1,1	,5	,4	2,0
	Dotaal stelsel	Count	1	0	0	1
Total		Expected Count	,5	,2	,2	1,0
		Count	71	32	29	132
		Expected Count	71,0	32,0	29,0	132,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	14,623^a	8	,067	,048		
Likelihood Ratio	14,337	8	,073	,071		
Fisher's Exact Test	12,366			,068		
Linear-by-Linear Association	,043 ^b	1	,836	,845	,430	,030
N of Valid Cases	132					

a. 9 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,22.

b. The standardized statistic is ,208.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.	Exact Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,333	,067	,048
	Cramer's V	,235	,067	,048
N of Valid Cases		132		

Verband tussen de burgerlijke staat van de man (ruimere interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat man		Total
			Vrijgezel	Weduwnaar	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	14	8	22
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	17,2	4,8	22,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	80	16	96
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	74,9	21,1	96,0
	gemeenschap)				
	Gemeenschap beperkt tot	Count	8	3	11
	aanwinsten	Expected Count	8,6	2,4	11,0
	Scheiding van goederen	Count	0	2	2
		Expected Count	1,6	,4	2,0
	Dotaal stelsel	Count	1	0	1
Total		Expected Count	,8	,2	1,0
		Count	103	29	132
		Expected Count	103,0	29,0	132,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1- sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	11,799^a	4	,019	,019		
Likelihood Ratio	10,762	4	,029	,028		
Fisher's Exact Test	10,247			,020		
Linear-by-Linear Association	,007 ^b	1	,931	,939	,488	,061
N of Valid Cases	132					

a. 6 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,22.

b. The standardized statistic is ,086.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.	Exact Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,299	,019	,019
	Cramer's V	,299	,019	,019
N of Valid Cases		132		

Verband tussen de burgerlijke staten binnen het koppel (strikte interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat koppel				Total
			Vrijgezel	Vrijgezel	Weduwnaar	Weduwnaar	
			x vrijgezel	x weduwe	x vrijgezel	x weduwe	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	0	2	5	1	8
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	3,3	1,0	2,8	,9	8,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	17	4	10	2	33
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	13,6	4,3	11,5	3,6	33,0
	gemeenschap)						
	Gemeenschap beperkt tot	Count	2	0	1	1	4
	aanwinsten	Expected Count	1,7	,5	1,4	,4	4,0
	Scheiding van goederen	Count	0	0	0	1	1
Total		Expected Count	,4	,1	,3	,1	1,0
		Count	19	6	16	5	46
		Expected Count	19,0	6,0	16,0	5,0	46,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	17,355^a	9	,043	,042		
Likelihood Ratio	16,781	9	,052	,036		
Fisher's Exact Test	15,430			,021		
Linear-by-Linear Association	,089 ^b	1	,765	,807	,405	,036
N of Valid Cases	46					

a. 14 cells (87,5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,11.

b. The standardized statistic is -,299.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.	Exact Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,614	,043	,042
	Cramer's V	,355	,043	,042
N of Valid Cases		46		

§2. Geen significant verband tussen het gekozen stelsel en de burgerlijke staat

Verband tussen de burgerlijke staat van de vrouw (strikte interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat vrouw			Total
			Ongekend	Vrijgezel	Weduwe	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	11	6	5	22
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	11,0	8,5	2,5	22,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	47	42	7	96
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	48,0	37,1	10,9	96,0
	gemeenschap)					
	Gemeenschap beperkt tot	Count	6	3	2	11
	aanwinsten	Expected Count	5,5	4,3	1,3	11,0
	Scheiding van goederen	Count	1	0	1	2
		Expected Count	1,0	,8	,2	2,0
	Dotaal stelsel	Count	1	0	0	1
Total		Expected Count	,5	,4	,1	1,0
		Count	66	51	15	132
		Expected Count	66,0	51,0	15,0	132,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	10,570^a	8	,227	,218		
Likelihood Ratio	10,186	8	,252	,277		
Fisher's Exact Test	10,919			,136		
Linear-by-Linear Association	,157 ^b	1	,692	,710	,368	,035
N of Valid Cases	132					

a. 9 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,11.

b. The standardized statistic is -,396.

Verband tussen de burgerlijke staat van de vrouw (ruimere interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat vrouw		Total
			Vrijgezel	Weduwe	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	17	5	22
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	19,5	2,5	22,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	89	7	96
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	85,1	10,9	96,0
	gemeenschap)				
	Gemeenschap beperkt tot	Count	9	2	11
	aanwinsten	Expected Count	9,8	1,3	11,0
	Scheiding van goederen	Count	1	1	2
		Expected Count	1,8	,2	2,0
	Dotaal stelsel	Count	1	0	1
Total		Expected Count	,9	,1	1,0
		Count	117	15	132
		Expected Count	117,0	15,0	132,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	8,001^a	4	,092	,156		
Likelihood Ratio	6,549	4	,162	,158		
Fisher's Exact Test	8,838			,055		
Linear-by-Linear Association	,002 ^b	1	,964	1,000	,535	,071
N of Valid Cases	132					

a. 6 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,11.

b. The standardized statistic is -,046.

Verband tussen de burgerlijke staten binnen het koppel (ruimere interpretatie) en het gekozen stelsel

			Burgerlijke staat koppel				Total
			Vrijgezel/ ongekend x vrijgezel/ ongekend	Vrijgezel/ ongekend x weduwe	Weduwnaar x vrijgezel/ ongekend	Weduwnaar x weduwe	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	10	4	7	1	22
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	15,5	1,7	4,0	,8	22,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	75	5	14	2	96
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	67,6	7,3	17,5	3,6	96,0
	Gemeenschap beperkt tot	Count	7	1	2	1	11
	aanwinsten	Expected Count	7,8	,8	2,0	,4	11,0
	Scheiding van goederen	Count	0	0	1	1	2
		Expected Count	1,4	,2	,4	,1	2,0
	Dotaal stelsel	Count	1	0	0	0	1
		Expected Count	,7	,1	,2	,0	1,0
	Total	Count	93	10	24	5	132
		Expected Count	93,0	10,0	24,0	5,0	132,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	<u>25,726</u> a	12	,012	<u>,066</u>		
Likelihood Ratio	18,200	12	,110	,053		
Fisher's Exact Test	24,066			,009		
Linear-by-Linear Association	,004 ^b	1	,950	,973	,481	,028
N of Valid Cases	132					

a. 15 cells (75,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,04.

b. The standardized statistic is ,062.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.	Exact Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,441	,012	,066
	Cramer's V	<u>,255</u>	,012	,066
N of Valid Cases		132		

§1. Significant verband tussen het verloop van de tijd en het gekozen stelsel

Verband tussen het tijdperk waarin de akte verleden werd en het gekozen stelsel

			Tijdperk		Total
			Ancien Régime	Moderne Tijd	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel (impliciet of expliciet)	Count	49	22	71
		Expected Count	35,8	35,2	71,0
		% within Tijdperk	36,6%	16,7%	26,7%
	Algehele gemeenschap (ook (algemene) onbepaalde gemeenschap)	Count	85	96	181
		Expected Count	91,2	89,8	181,0
		% within Tijdperk	63,4%	72,7%	68,0%
	Gemeenschap beperkt tot aanwinsten	Count	0	11	11
		Expected Count	5,5	5,5	11,0
		% within Tijdperk	0,0%	8,3%	4,1%
	Scheiding van goederen	Count	0	2	2
		Expected Count	1,0	1,0	2,0
		% within Tijdperk	0,0%	1,5%	0,8%
	Dotaal stelsel	Count	0	1	1
		Expected Count	,5	,5	1,0
		% within Tijdperk	0,0%	0,8%	0,4%
Total		Count	134	132	266
		Expected Count	134,0	132,0	266,0
		% within Tijdperk	100,0%	100,0%	100,0%

⁶⁴⁹ SPSS gaf foutmeldingen m.b.t. de geheugencapaciteit wanneer er chi-kwadraattoetsen *exact tests* uitgevoerd werden op alle 266 huwelijkscontracten tegelijk. Vandaar werd er in deze gevallen enkel met de standaard chi-kwadraattoets gewerkt.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>24,922^a</u>	4	<u>,000</u>
Likelihood Ratio	30,593	4	,000
Linear-by-Linear Association	24,225	1	,000
N of Valid Cases	266		

a. 4 cells (40,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,50.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,306	,000
Cramer's V	<u>,306</u>	,000
N of Valid Cases	266	

Verband tussen het decennium waarin de akte verleden werd en het gekozen stelsel

			Decennium						Total
			1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	1801- 1810	1811- 1820	1821- 1830	
Stelsel	Gemeenrechtelijk	Count	10	<u>26</u>	13	10	<u>6</u>	<u>6</u>	71
	stelsel	Expected Count	4,3	<u>21,1</u>	10,4	10,1	<u>13,6</u>	<u>11,5</u>	71,0
	(impliciet of expliciet)	% within Decennium	62,5%	32,9%	33,3%	26,3%	11,8%	14,0%	26,7%
	Algehele	Count	6	53	26	<u>26</u>	<u>42</u>	<u>28</u>	181
	gemeenschap	Expected Count	10,9	53,8	26,5	<u>25,9</u>	<u>34,7</u>	<u>29,3</u>	181,0
	(ook (algemene) onbepaalde gemeenschap)	% within Decennium	37,5%	67,1%	66,7%	68,4%	82,4%	65,1%	68,0%
	Gemeenschap	Count	0	0	0	0	3	<u>8</u>	11
	beperkt tot	Expected Count	,7	3,3	1,6	1,6	2,1	<u>1,8</u>	11,0
	aanwinsten	% within Decennium	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	5,9%	18,6%	4,1%
	Scheiding van	Count	0	0	0	1	0	1	2
	goederen	Expected Count	,1	,6	,3	,3	,4	,3	2,0
		% within Decennium	0,0%	0,0%	0,0%	2,6%	0,0%	2,3%	0,8%
	Dotaal stelsel	Count	0	0	0	1	0	0	1
		Expected Count	,1	,3	,1	,1	,2	,2	1,0
		% within Decennium	0,0%	0,0%	0,0%	2,6%	0,0%	0,0%	0,4%
	Total	Count	16	79	39	38	51	43	266
		Expected Count	16,0	79,0	39,0	38,0	51,0	43,0	266,0
		% within Decennium	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	<u>60,006^a</u>	20	<u>,000</u>
Likelihood Ratio	54,758	20	,000
Linear-by-Linear Association	31,242	1	,000
N of Valid Cases	266		

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,475	,000
	Cramer's V	<u>,237</u>	,000
N of Valid Cases		266	

Verband tussen 19^e-eeuws decennium waarin de akte verleden werd en het gekozen stelsel

			Decennium			Total
			1801-1810	1811-1820	1821-1830	
Stelsel	Gemeenrechtelijk stelsel	Count	10	6	6	22
	(impliciet of expliciet)	Expected Count	6,3	8,5	7,2	22,0
	Algehele gemeenschap (ook	Count	26	42	<u>28</u>	96
	(algemene) onbepaalde	Expected Count	27,6	37,1	<u>31,3</u>	96,0
	gemeenschap)					
	Gemeenschap beperkt tot	Count	0	3	<u>8</u>	11
	aanwinsten	Expected Count	3,2	4,3	<u>3,6</u>	11,0
	Scheiding van goederen	Count	1	0	1	2
		Expected Count	,6	,8	,7	2,0
	Dotaal stelsel	Count	1	0	0	1
Total		Expected Count	,3	,4	,3	1,0
		Count	38	51	43	132
		Expected Count	38,0	51,0	43,0	132,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	<u>16,861^a</u>	8	,032	<u>,014</u>		
Likelihood Ratio	19,112	8	,014	,011		
Fisher's Exact Test	15,874			,012		
Linear-by-Linear Association	4,817 ^b	1	,028	,030	,015	,003
N of Valid Cases	132					

a. 9 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,29.

Symmetric Measures				
		Value	Approx. Sig.	Exact Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,357	,032	,014
	Cramer's V	<u>.253</u>	,032	,014
N of Valid Cases		132		

§2. Significant verband tussen het verloop van de tijd en het voorwerp van de vooruitmaking⁶⁵⁰

Verhouding tussen het decennium waarin de akte verleden werd en het voorwerp van de vooruitmaking ten gunste van de man (met gemeenschappelijke kinderen)

			Decennium						Total
			1771-1780	1781-1790	1791-1800	1801-1810	1811-1820	1821-1830	
Vooruitmaking t.v.v. de man	Strikt persoonlijke goederen	Count	0	2	1	0	5	<u>8</u>	16
		Expected	,9	5,2	2,4	2,4	3,3	<u>1,8</u>	16,0
		Count							
		% within Decennium	0,0%	2,6%	2,8%	0,0%	10,4%	<u>29,6%</u>	6,8%
	Strikt persoonlijke goederen en geldsom uit gemeenschap	Count	8	70	25	32	38	<u>15</u>	188
		Expected	11,2	60,5	28,7	27,9	38,2	<u>21,5</u>	188,0
		Count							
		% within Decennium	<u>57,1%</u>	<u>92,1%</u>	<u>69,4%</u>	<u>91,4%</u>	<u>79,2%</u>	<u>55,6%</u>	79,7%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>103,959^a</u>	60	<u>,000</u>
Likelihood Ratio	89,634	60	,008
Linear-by-Linear Association	1,989	1	,158
N of Valid Cases	236		

a. 71 cells (91,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,06.

⁶⁵⁰ Omwille van besparing van plaats werden slechts de delen van de kruistabellen die in hoofdstuk IV van deel III besproken werden in de bijlagen opgenomen.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,664	,000
	Cramer's V	.297	,000
N of Valid Cases		236	

Verband tussen het decennium waarin de akte verleden werd en het voorwerp van de vooruitmaking ten gunste van de vrouw (met gemeenschappelijke kinderen)

			Decennium						Total
			1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	1801- 1810	1811- 1820	1821- 1830	
Vooruit- making t.v.v. de vrouw	Strikt persoonlijke goederen	Count	0	1	2	0	2	9	14
		Expected Count	,8	4,5	2,2	2,1	2,8	1,6	14,0
		% within Decennium	0,0%	1,3%	5,3%	0,0%	4,2%	33,3%	5,9%
	Strikt persoonlijke goederen en geldsom uit de gemeenschap	Count	8	71	26	32	40	14	191
		Expected Count	11,2	61,0	30,5	28,1	38,5	21,7	191,0
		% within Decennium	57,1%	93,4%	68,4%	91,4%	83,3%	51,9%	80,3%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	114,214^a	60	,000
Likelihood Ratio	91,650	60	,005
Linear-by-Linear Association	1,850	1	,174
N of Valid Cases	238		

a. 72 cells (92,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,06.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,693	,000
	Cramer's V	.310	,000
N of Valid Cases		238	

**Verband tussen het decennium waarin de akte verleden werd en
het voorwerp van de vooruitmaking ten gunste van de man (zonder gemeenschappelijke kinderen)**

			Decennium						Total
			1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	1801- 1810	1811- 1820	1821- 1830	
Vooruit- making t.v.v. de man	Strikt persoonlijke goederen	Count	1	2	0	1	2	<u>4</u>	10
		Expected Count	,9	4,2	1,5	1,7	1,2	<u>,5</u>	10,0
		% within Decennium	8,3%	3,6%	0,0%	4,5%	12,5%	<u>57,1%</u>	7,5%
	Strikt persoonlijke goederen en geldsom uit de gemeenschap	Count	5	48	14	16	10	<u>2</u>	95
		Expected Count	8,6	40,0	14,3	15,7	11,4	<u>5,0</u>	95,0
		% within Decennium	<u>41,7%</u>	<u>85,7%</u>	<u>70,0%</u>	<u>72,7%</u>	<u>62,5%</u>	<u>28,6%</u>	71,4%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	<u>70,086^a</u>	45	<u>,010</u>
Likelihood Ratio	53,736	45	,175
Linear-by-Linear Association	,032	1	,857
N of Valid Cases	133		

a. 54 cells (90,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,05.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,726	,010
	Cramer's V	<u>,325</u>	,010
N of Valid Cases		133	

**Verband tussen het decennium waarin de akte verleden werd en
het voorwerp van de vooruitmaking ten gunste van de vrouw (zonder gemeenschappelijke kinderen)**

			Decennium						Total
			1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	1801- 1810	1811- 1820	1821- 1830	
Vooruit- making t.v.v. de vrouw	Strikt persoonlijke goederen	Count	1	1	1	1	0	4	8
		Expected Count	,8	3,3	1,4	1,3	,9	,4	8,0
		% within Decennium	7,7%	1,8%	4,2%	4,5%	0,0%	66,7%	5,8%
	Strikt persoonlijke goederen en geldsom uit de gemeenschap	Count	6	50	16	15	13	1	101
		Expected Count	9,6	42,0	17,7	16,2	11,1	4,4	101,0
		% within Decennium	46,2%	87,7%	66,7%	68,2%	86,7%	16,7%	73,7%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2- sided)
Pearson Chi-Square	88,937^a	45	,000
Likelihood Ratio	60,509	45	,061
Linear-by-Linear Association	,027	1	,870
N of Valid Cases	137		

a. 55 cells (91,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,04.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,806	,000
Cramer's V	,360	,000
N of Valid Cases	137	

§3. Significant verband tussen het verloop van de tijd en de contractuele erfstellingen

Verband tussen het tijdperk waarin de akte verleden werd
en de aanwezigheid van een contractuele erfstelling (met gemeenschappelijk kinderen)

			Tijdperk		Total
			Ancien Régime	Moderne Tijd	
Contractuele erfstelling	Geen contractuele erfstelling	Count	128	96	224
		Expected Count	112,8	111,2	224,0
		% within Tijdperk	95,5%	72,7%	84,2%
	Een contractuele erfstelling bedongen	Count	6	36	42
		Expected Count	21,2	20,8	42,0
		% within Tijdperk	4,5%	27,3%	15,8%
Total	Count		134	132	266
	Expected Count		134,0	132,0	266,0
	% within Tijdperk		100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	25,986^a	1	,000		
Continuity Correction ^b	24,300	1	,000		
Likelihood Ratio	28,347	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	25,889	1	,000		
N of Valid Cases	266				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 20,84.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,313	,000
	Cramer's V	,313	,000
N of Valid Cases		266	

**Verband tussen tijdperk waarin de akte verleden werd
en de aanwezigheid van een contractuele erfstelling (zonder gemeenschappelijk kinderen)**

				Tijdperk		Total
				Ancien Régime	Moderne Tijd	
Contractuele erfstelling	Geen erfstelling	contractuele	Count	71	30	101
			Expected Count	50,9	50,1	101,0
			% within Tijdperk	53,0%	22,7%	38,0%
	Een erfstelling bedongen	contractuele	Count	63	102	165
			Expected Count	83,1	81,9	165,0
			% within Tijdperk	<u>47,0%</u>	<u>77,3%</u>	62,0%
Total			Count	134	132	266
			Expected Count	134,0	132,0	266,0
			% within Tijdperk	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	<u>25,848^a</u>	1	<u>,000</u>		
Continuity Correction ^b	24,579	1	,000		
Likelihood Ratio	26,425	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	25,751	1	,000		
N of Valid Cases	266				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 50,12.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	<u>,312</u>	,000
Cramer's V	,312	,000
N of Valid Cases	266	

**Verband tussen het decennium waarin de akte verleden werd
en de aanwezigheid van een contractuele erfstelling (met gemeenschappelijk kinderen)**

		Decennium						Total
		1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	1801- 1810	1811- 1820	1821- 1830	
Geen contractuele erfstelling	Count	14	78	36	32	44	20	224
	Expected Count	13,5	66,5	32,8	32,0	42,9	36,2	224,0
	% within Decennium	87,5%	98,7%	92,3%	84,2%	86,3%	46,5%	84,2%
Een contractuele erfstelling bedongen	Count	2	1	3	6	7	23	42
	Expected Count	2,5	12,5	6,2	6,0	8,1	6,8	42,0
	% within Decennium	12,5%	1,3%	7,7%	15,8%	13,7%	53,5%	15,8%
Total	Count	16	79	39	38	51	43	266
	Expected Count	16,0	79,0	39,0	38,0	51,0	43,0	266,0
	% within Decennium	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	60,711^a	5	,000
Likelihood Ratio	54,758	5	,000
Linear-by-Linear Association	38,529	1	,000
N of Valid Cases	266		

a. 1 cells (8,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,53.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,478	,000
Cramer's V	,478	,000
N of Valid Cases	266	

**Verband tussen het decennium waarin de akte verleden werd
en de aanwezigheid van een contractuele erfstelling (zonder gemeenschappelijke kinderen)**

		Decennium						Total
		1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	1801- 1810	1811- 1820	1821- 1830	
Geen contractuele erfstelling	Count	10	47	14	16	10	4	101
	Expected Count	6,1	30,0	14,8	14,4	19,4	16,3	101,0
	% within Decennium	62,5%	59,5%	35,9%	42,1%	19,6%	9,3%	38,0%
Een contractuele erfstelling bedongen	Count	6	32	25	22	41	39	165
	Expected Count	9,9	49,0	24,2	23,6	31,6	26,7	165,0
	% within Decennium	37,5%	40,5%	64,1%	57,9%	80,4%	90,7%	62,0%
Total	Count	16	79	39	38	51	43	266
	Expected Count	16,0	79,0	39,0	38,0	51,0	43,0	266,0
	% within Decennium	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	42,279^a	5	,000
Likelihood Ratio	45,637	5	,000
Linear-by-Linear Association	38,920	1	,000
N of Valid Cases	266		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,08.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,399	,000
Cramer's V	,399	,000
N of Valid Cases	266	

**Verband tussen het tijdperk waarin de akte verleden werd
en het voorwerp van de contractuele erfstelling t.v.v. de man (zonder gemeenschappelijke kinderen)**

			Tijdperk		Total
			Ancien Régime	Moderne Tijd	
Contractuele erfstelling t.v.v. de man	VG 1/2 nalatenschap	Count	1	1	2
		Expected Count	,8	1,2	2,0
	VG nalatenschap	Count	<u>22</u>	<u>63</u>	85
		Expected Count	<u>32,5</u>	<u>52,5</u>	85,0
	Combinatie 1/4 VG en 1/4 VE nalatenschap	Count	0	4	4
		Expected Count	1,5	2,5	4,0
	VE geldsom	Count	1	0	1
		Expected Count	,4	,6	1,0
	VE beschikbaar deel	Count	0	1	1
		Expected Count	,4	,6	1,0
	VE nalatenschap	Count	<u>36</u>	<u>17</u>	53
		Expected Count	<u>20,3</u>	<u>32,7</u>	53,0
	Andere	Count	0	11	11
		Expected Count	4,2	6,8	11,0
Total	Count		60	97	157
	Expected Count		60,0	97,0	157,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>36,918^a</u>	6	<u>,000</u>
Likelihood Ratio	42,355	6	,000
Linear-by-Linear Association	9,404	1	,002
N of Valid Cases	157		

a. 9 cells (64,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,38.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,485	,000
Cramer's V	<u>,485</u>	,000
N of Valid Cases	157	

**Verband tussen het tijdperk waarin de akte verleden werd
en het voorwerp van de contractuele erfstelling t.v.v. de vrouw (zonder gemeenschappelijke kinderen)**

			Tijdsperk		Total
			Ancien Régime	Moderne Tijd	
Contractuele erfstelling t.v.v. de vrouw	VG beschikbaar deel	Count	0	1	1
		Expected Count	,4	,6	1,0
	VG nalatenschap	Count	<u>22</u>	<u>64</u>	86
		Expected Count	<u>30,4</u>	<u>55,6</u>	86,0
	Combinatie 1/4 VG en 1/4 VE nalatenschap	Count	0	4	4
		Expected Count	1,4	2,6	4,0
	VE beschikbaar deel	Count	0	1	1
		Expected Count	,4	,6	1,0
	VE breukdeel nalatenschap	Count	1	1	2
		Expected Count	,7	1,3	2,0
	VE nalatenschap	Count	<u>30</u>	<u>16</u>	46
		Expected Count	<u>16,3</u>	<u>29,7</u>	46,0
	Andere	Count	0	10	10
		Expected Count	3,5	6,5	10,0
Total	Count		53	97	150
	Expected Count		53,0	97,0	150,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	<u>30,489^a</u>	6	<u>,000</u>
Likelihood Ratio	34,828	6	,000
Linear-by-Linear Association	8,616	1	,003
N of Valid Cases	150		

a. 9 cells (64,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,35.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,451	,000
Cramer's V	<u>,451</u>	,000
N of Valid Cases	150	

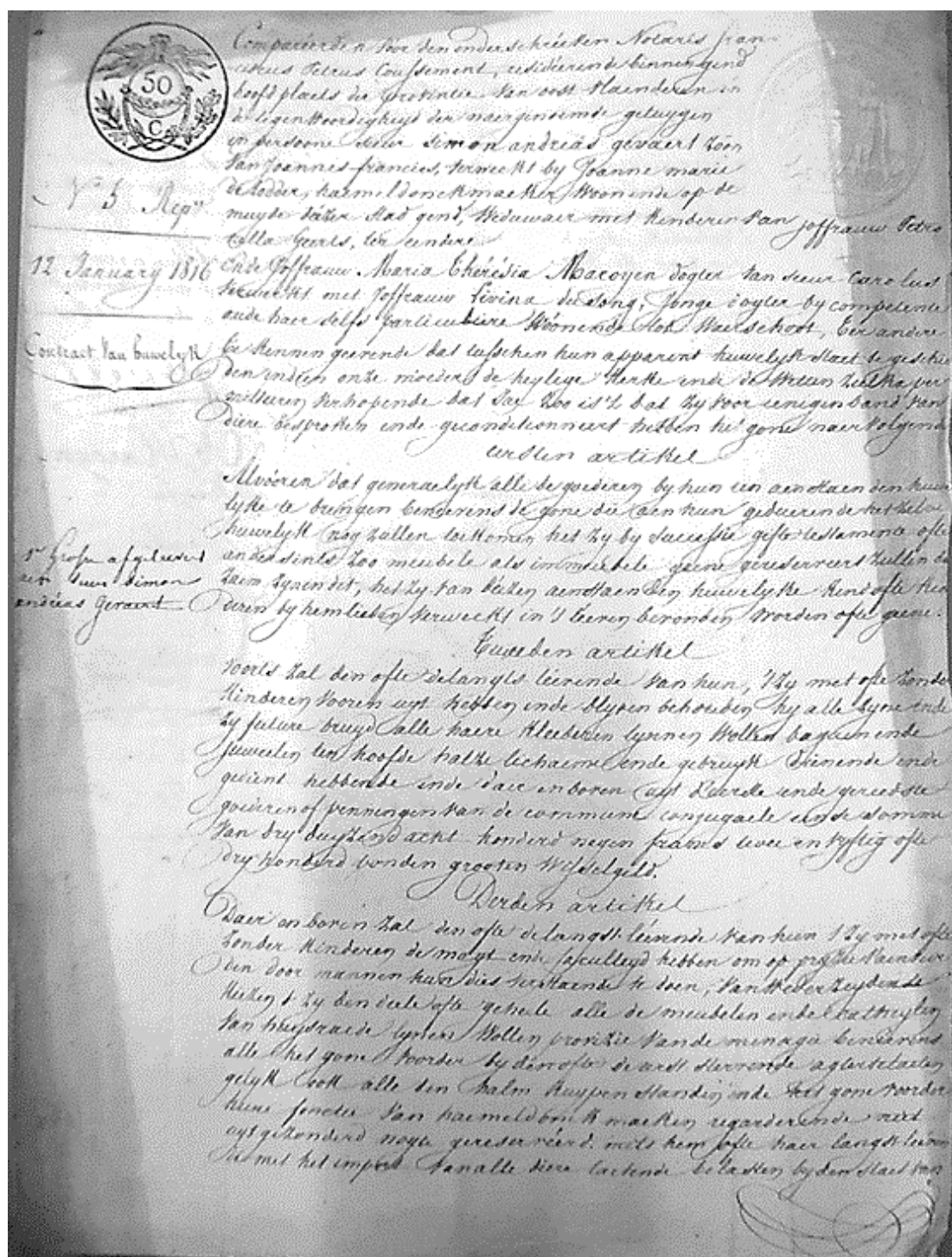
HOOFDSTUK II. VOORBEELD VAN EEN HUWELIJKSCONTRACT

158. Het huwelijkscontract⁶⁵¹ dat hier vergezeld gaat van een transcriptie, betreft er één uit het jaar 1816. De comparanten waren Simon Andreas Gevaert en Maria Theresia Maroyen. Hij was een weduwnaar die voordien al twee andere huwelijkscontracten door notaris Coussement liet verlijden,⁶⁵² zij zou voor de eerste keer huwen. De notariële akte is vrij kort; ze beslaat slechts twee bladzijden. Toch bood ze een vrij ruime bescherming aan de langstlevende. In het eerste artikel werd immers een algehele gemeenschap ingesteld, die bij helften verdeeld moest worden. De overlevingsrechten van het tweede en derde artikel werden daarenboven niet afhankelijk gesteld van het al dan niet bestaan van gemeenschappelijke kinderen bij het vooroverlijden. Er werden evenwel geen rechten op de nalatenschap van de eerststervende toegekend.

In het tweede artikel werd beiden het recht verleend om als langstlevende de eigen strikt persoonlijke goederen en ook een geldsom ten belope van 3809 *francs* en 52 *centimes* vooruit te nemen. De omrekening van dit bedrag in Vlaamse ponden werd ook vermeld. Het derde beding is een keuzebeding, op grond waarvan de langstlevende naar believen de roerende goederen en de beroepsgoederen in zijn/haar kavel kon opnemen. Tot slot volgt de aanduiding van het subsidiair recht en de vermelding dat de akte in het bijzijn van twee getuigen voorgelezen werd en dat ze ook door alle aanwezigen ondertekend werd. Het huwelijkscontract werd afgesloten met deze ondertekeningen en een aantekening van latere datum in verband met de registratie.

⁶⁵¹ Stuk 219/C12/19/1816/5.

⁶⁵² Stukken 219/C12/10/1785/17 en 219/C12/11/1786/55.

N° 5 Rep^u

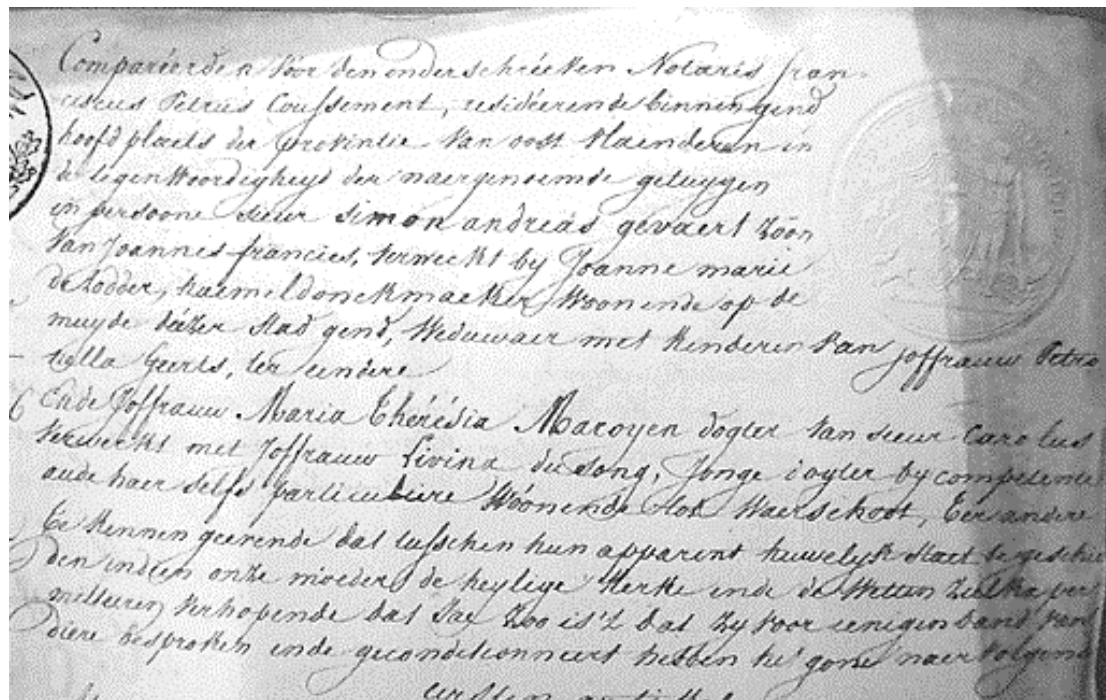
12 January 1816

Contract van huwelyk

1e grosse afgeleverd

aen sieur Simon

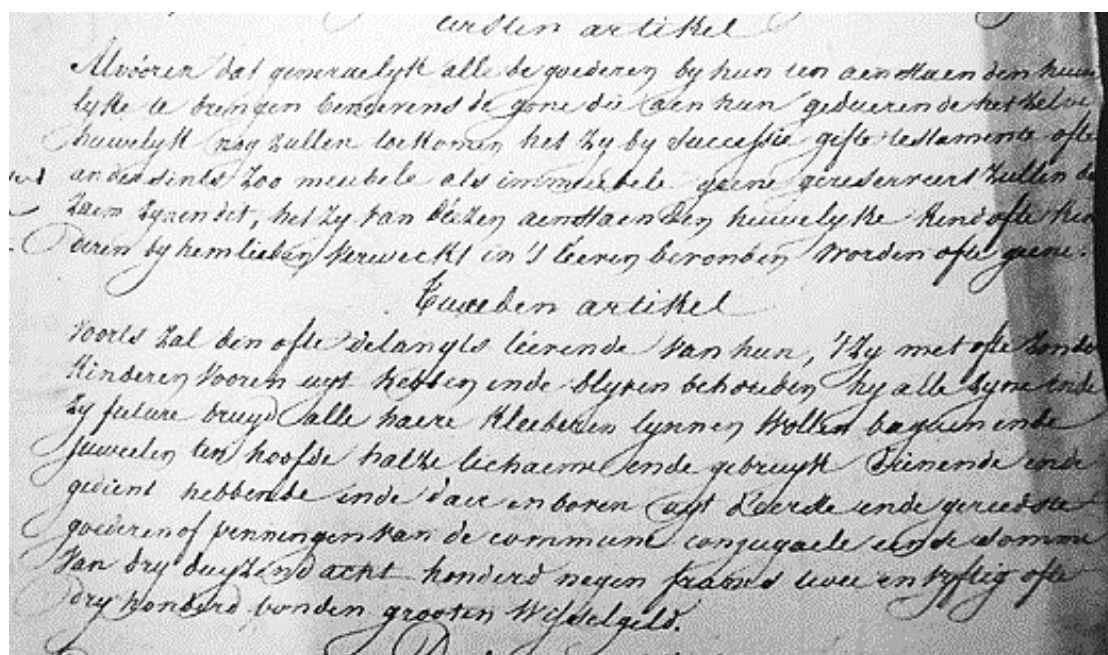
Andreas Gevaert

Compareerden voor den onderschreeven notaris Franciscus Petrus Coussement, resideerende binnen Gend hoofdplaets der provincie van Oost-Vlaenderen in de tegenwoordigheyd der naergenoemde getuygen in persooene sieur Simon Andreas Gevaert zoon van Joannes Francies, verweckt bij Joanne Marie De Lodder, haemeldonckmaeker woonende op de Muyde deezer stad Gend, weduwaer met kinderen van joffrauw Petronella Geerts, ter eendere

Ende joffrauw Maria Theresia Maroyen dogter van sieur Carolus verweckt met joffrauw Livina Dusong, jonge dogter bij competente aude haer selfs particuliere woonende tot Waerschoot, ter andere

Te kennen geevende dat tusschen hun apparent huwelyk staet te geschieden indien onze moeder de heylige Kerke ende de wetten zulkx permitteeren verhopende dat jae zoo is't dat zij voor eenigen band van diere besproken ende geconditioneert hebben het gone naervolgende

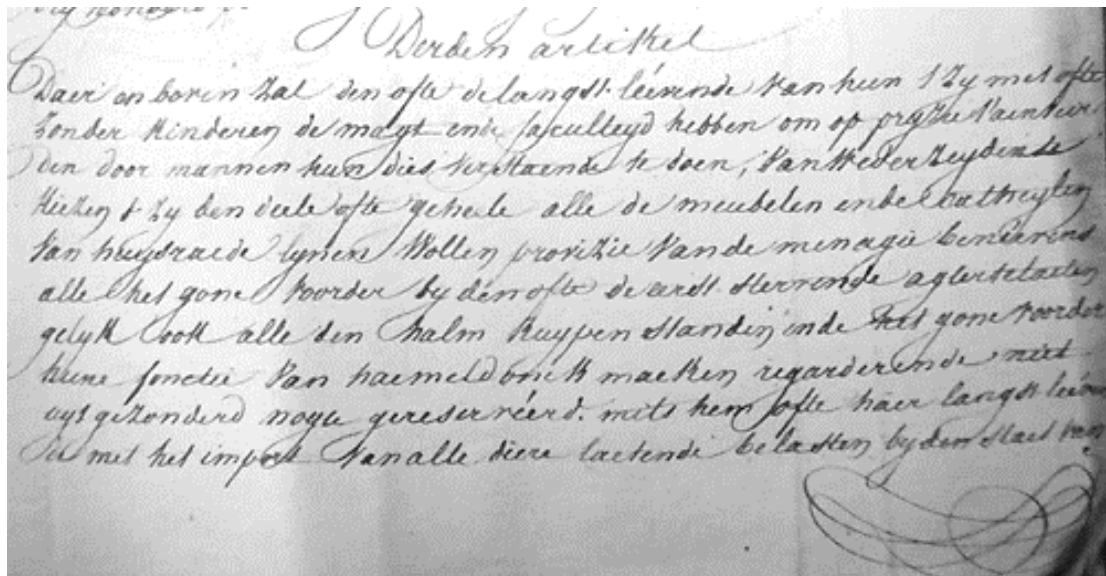

Eersten artikel

Alvooren dat generaelijk alle de goederen bij hun ten aenstaenden huwelijke te bringen beneevens de gone die aen hun geduerende het zelve huwelijk nog zullen toekomen hetzij bij successie gifte testamente ofte andersints zoo meubele als immeubele geene gereserveert zullen deelzaam zijn en dit, hetzij van deezen aenstaenden huwelijke kind ofte kinderen bij hemlieden verweckt in 't leeven bevonden worden ofte geene.

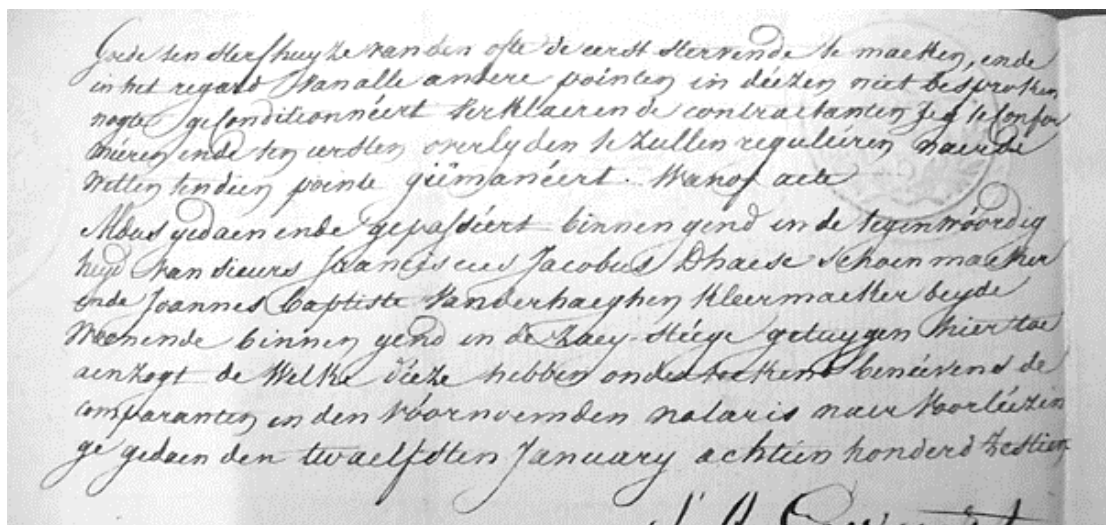
Tweeden artikel

Voorts zal den ofte de langts (sic) leevende van hun, 't zij met ofte zonder kinderen voorenuyt hebben ende blijven behouden hij alle zijne ende zij future bruyd alle haere kleederen lynnen wollen baguen ende juweelen ten hoofde halze lichaeme ende gebruyck dienende ende gediend hebbende ende daerenboven uyt d'eerste ende gereedste goederen of penningen van de commune conjugaele eene somme van drij duyzend acht honderd negen francs twee en vijftig ofte drij honderd ponden grooten wisselgeld.

Derden artikel

Daer en boven zal den ofte de langst leevende van hun tzij met ofte zonder kinderen de magt ende faculteyt hebben om op prijzie t'aenveerden door mannen hun dies verstaende te doen, van wederzeyden te kiezen tzij ten deele ofte geheele alle de meubelen ende catheylen van huysraede lynnen wollen provizie van de menagie beneevens alle het gone voorder bij den ofte de eerststervende agter te laeten gelijk ook alle den halm kuypen standen ende het gone voorder hune fonctie van haemeldonckmaeken regarderende niet uytgezonderd nogte gereserveerd, mits hem ofte haer langst leevende met het import van alle diere laetende belasten by den staet van

goede ten sterfhuyze van den ofte de eerststervende te maeken, ende in het regard van alle andere pointen in deezen niet besproken nogte geconditionneert verklaeren de contractanten zig te confor-meeren ende ten eersten overlijden te zullen reguleeren naer de wetten ten dien pointe geëmaneert wanof acte

Aldus gedaen ende gepasseert binnen Gend in de tegenwoordig-
 heyd van sieurs Franciscus Jacobus Dhaese schoenmaecker
 ende Joannes Baptiste Vanderhaeghen kleermaeker beyde
 woonende binnen Gend in de Zaey-steege getuygen hiertoe
 aenzogt de welke deeze hebben onderteekend beneevens de
 comparanten en den voornoemden notaris naer voorleezin-
 ge gedaen den twaelfsten january achtien honderd zestien

The image shows a handwritten document with several signatures and a registration stamp. The signatures are: S. A. Gevaert, M. T. Maroyen, Franciscus Jacobus Dhaese, Jean Baptiste Van Der haeghen, and F. P. Coussement. Below the signatures is a registration stamp that reads: 'Enregistré à Gand le quinze janvier 1816 N° 162 sur 1 et 2. sur sept francs'. There is also a small calculation on the left side of the document: '15 6/10 " 60' and '15 6/10 " 90'.

(getekend) S. A. Gevaert

(getekend) M. T. Maroyen

(getekend) Franciscus Jacobus Dhaese

(getekend) Jean Baptiste Van Der haeghen

(getekend) F. P. Coussement

Enregistré à Gand le quinze janvier

1816 (verdere aanduidingen over de registratiekosten)